

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**TÜRKİYE’DE DÖVİZ KURLARI İLE MAKROEKONOMİK
DEĞİŞKENLER ARASINDAKİ NEDENSELLİK İLİŞKİSİNİN
DEĞERLENDİRİLMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Leyla KARAKIŞ

Enstitü Anabilim Dalı: İktisat

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Selim İNANÇLI

EYLÜL – 2019

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

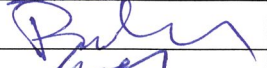
**TÜRKİYE’DE DÖVİZ KURLAR İLE MAKROEKONOMİK
DEĞİŞKENLER ARASINDAKİ NEDENSELLİK İLİŞKİSİNİN
DEĞERLENDİRİLMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Leyla KARAKIŞ

Enstitü Anabilim Dalı:İktisat

“Bu tez 09.09/2019 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği / Oyçokluğu ile kabul edilmiştir.”

JÜRİ ÜYESİ	KANAATİ	İMZA
Doç.Dr. Selim İNANÇLI	Basarılı	
Prof. Dr. Fuat SEKMEN	Basarılı	
Doç. Dr. Ayhan ORHAN	Basarılı	

 SAKARYA ÜNİVERSİTESİ	T.C. SAKARYA ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ TEZ SAVUNULABİLİRLİK VE ORJİNALLİK BEYAN FORMU	Sayfa : 1/1
--	---	-------------

Öğrencinin

Adı Soyadı	:	LEYLA KARAKIŞ
Öğrenci Numarası	:	Y156002016
Enstitü Anabilim Dalı	:	İKTİSAT
Enstitü Bilim Dalı	:	İKTİSAT
Programı	:	☒ YÜKSEK LİSANS ☐ DOKTORA
Tezin Başlığı	:	TÜRKİYE'DE DÖVİZ KURLARI İLE MAKROEKONOMİK DEĞİŞKENLER ARASINDAKİ NEDENSELLİK İLİŞKİSİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ
Benzerlik Oranı	:	%25

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE,

☒ Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Enstitüsü Lisansüstü Tez Çalışması Benzerlik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim. Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının benzerlik oranının herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi beyan ederim.

07/10/2019
Öğrenci İmza

☐ Sakarya Üniversitesi Enstitüsü Lisansüstü Tez Çalışması Benzerlik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim. Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen öğrenciye ait tez çalışması ile ilgili gerekli düzenleme tarafımda yapılmış olup, yeniden değerlendirilmek üzere@sakarya.edu.tr adresine yüklenmiştir.

Bilgilerinize arz ederim.

...../...../20.....
Öğrenci İmza

Uygundur

Danışman
Unvanı / Adı-Soyadı: Doç. Dr. Selim İNANÇLI

Tarih:

İmza:

☐ KABUL EDİLMİŞTİR

☐ REDDEDİLMİŞTİR

EYK Tarih ve No:

Enstitü Birim Sorumlusu Onayı

ÖNSÖZ

Tez çalışmam boyunca değerli birikimleriyle bana yol gösteren ve çalışmamı titizlikle sahiplenerek tez danışmanım Doç. Dr. Selim İNANÇLI 'ya katkı ve emekleri için sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Bu süreçte bana destek olan, fikirleriyle çalışmamı ışıltı tutan çok kıymetli arkadaşlarım Arife İNAL ve Veysel İNAL'a teşekkürü borç bilirim. Yüksek lisans eğitimim boyunca bana sonsuz güven veren ve desteğini her daim hissettiğim eşim Yusuf KARAKIŞ 'a en içten sevgilerimi ve teşekkürlerimi sunarım. Tezimin yazılması aşamasında her zaman yanımda olan kardeşlerim Şeyma TÜFEKÇİ 'ye ve Fatma Esma TÜFEKÇİ' ye çok teşekkür ederim. Son olarak bu günlere ulaşmamda emeklerini hiçbir zaman ödeyemeyeceğim annem Kadriye TÜFEKÇİ 'ye ve babam Seyit TÜFEKÇİ 'ye sonsuz teşekkür ederim.

Leyla Karakış

09.09.2019

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.....	iv
TABLO LİSTESİ.....	vi
ŞEKİL LİSTESİ.....	vii
GRAFİK LİSTESİ.....	viii
ÖZET.....	ix
SUMMARY.....	x
GİRİŞ.....	1
BÖLÜM 1: DÖVİZ KURU TANIMI, KAPSAMI VE MAKROEKONOMİK DEĞİŞKENLERLE İLİŞKİSİ.....	3
1.1.Döviz Kuru.....	3
1.1.1.Döviz Kuru Tanımı.....	3
1.1.2.Döviz Kuru Çeşitleri.....	4
1.2.Döviz Kuru Sistemleri.....	5
1.2.1.Sabit Döviz Kuru Sistemi.....	5
1.2.2.Esnek Döviz Kuru Sistemi.....	6
1.2.3.Karma Döviz Kuru Sistemleri.....	7
1.2.3.1.Yönetimli Dalgalanma (Gözetimli Dalgalanma).....	7
1.2.3.2.Aralık İçinde Dalgalanma.....	8
1.2.3.3.Kaygan Aralık.....	8
1.2.3.4.Sürünen Bant (Yönlendirilmiş Sabit Aralık).....	9
1.2.3.5.Sürünen Kur (Sürünen Parite).....	9
1.2.3.6.Ayarlanabilir Sabit Kur.....	10

1.2.3.7.Para Kurulu.....	10
1.2.3.8.Parasal Birlik.....	11
1.2.3.9.Dolarizasyon (Para İkamesi).....	11
1.3.Döviz Kurunun Makroekonomik Değişkenlerle İlişkisi.....	12
1.3.1.Döviz Kuru ve Üretim İlişkisi.....	12
1.3.2.Döviz Kuru ve Tüketim İlişkisi.....	13
1.3.3.Döviz Kuru ve Dış Ticaret İlişkisi.....	14
1.3.4.Döviz Kuru ve Enflasyon İlişkisi.....	16
1.3.5.Döviz Kuru ve Faiz İlişkisi.....	18
1.3.6.Döviz Kuru ve İstihdam İlişkisi.....	20
1.3.7.Döviz Kuru ve Ekonomik Büyüme İlişkisi.....	21
BÖLÜM 2: TÜRKİYE’DE DÖVİZ KURU VE MAKROEKONOMİK DEĞİŞKENLERİN ÖZELLİKLERİ.....	23
2.1.Döviz Kuru ve Üretim.....	23
2.2.Döviz Kuru ve Tüketim.....	25
2.3.Döviz Kuru ve Dış Ticaret.....	27
2.4.Döviz Kuru ve Enflasyon.....	33
2.5.Döviz Kuru ve Faiz.....	39
2.6.Döviz Kuru ve İstihdam.....	45
2.7.Döviz Kuru ve Ekonomik Büyüme.....	49
BÖLÜM 3: TÜRKİYE’DE DÖVİZ KURLARI İLE MAKROEKONOMİK DEĞİŞKENLER ARASINDAKİ NEDENSELLİK İLİŞKİSİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	52
3.1.Literatür.....	52

3.1.1.Döviz Kuru ile Dış Ticaret İlişkisi Üzerine Yapılan Çalışmalar.....	52
3.1.2.Döviz Kuru ile Enflasyon İlişkisi Üzerine Yapılan Çalışmalar.....	55
3.1.3.Döviz Kuru ile Faiz İlişkisi Üzerine Yapılan Çalışmalar.....	57
3.1.4.Döviz Kuru ile İşsizlik Üzerine Yapılan Çalışmalar.....	58
3.1.4.Döviz Kuru ile Ekonomik Büyüme Üzerine Yapılan Çalışmalar.....	59
3.2.Analiz Yöntemi.....	59
3.2.1.Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) Birim Kök Testi.....	59
3.2.1.Toda-Yamamoto Nedensellik Testi.....	61
3.3.Veriseti ve Değişkenler.....	61
3.4.Analiz Bulguları.....	62
3.4.1.Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) Birim Kök Testi Bulguları.....	62
3.4.2.Toda-Yamamoto Nedensellik Testi Bulguları.....	66
SONUÇ.....	68
KAYNAKÇA.....	71
ÖZGEÇMİŞ.....	83

KISALTMALAR

AB	:Avrupa Birliği
ABD	:Amerika Birleşik Devletleri
ADF	:Augmented Dickey-Fuller Birim Kök Testi
ARCH	:Ardışık Bağımlı Koşullu Varyans
ARDL	:Gecikmesi Dağıtılmış Otoresresif Model
AT	:Avrupa Topluluğu
EURO	:Avrupa Birliğinin Resmi Para Birimi
GARCH	:Genelleştirilmiş Ardışık Bağımlı Koşullu Varyans
GATT	:Gümrük Tarifeleri ve Ticareti Genel Anlaşması
GSMH	:Gayri Safi Milli Hasıla
GSYH	:Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
ILO	:Uluslararası Çalışma Örgütü
IMF	:Uluslararası Para Fonu
İMKB	:İstanbul Menkul Kıymetler Borsası
İŞKUR	:Türkiye İş Kurumu
KİT	:Kamu İktisadi Teşebbüsü
KOBİ	:Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler
TCMB	:Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
TEFE	:Toptan Eşya Fiyat Endeksi
TL	:Türk Lirası
TMSF	:Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu
TÜFE	:Tüketici Fiyat Endeksi

TÜİK :Türkiye İstatistik Kurumu

USD :Amerikan Doları

ÜFE :Üretici Fiyat Endeksi

VAR :Vektör Otoregresyon Analizi

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: Yıllara Göre (1980-2017) Dış Ticaret (Bin ABD \$).....	31
Tablo 2: Döviz Kuru İle Dış Ticaret İlişkisi Üzerine Yapılan Çalışmalar.....	52
Tablo 3: Döviz Kuru İle Enflasyon İlişkisi Üzerine Yapılan Çalışmalar.....	55
Tablo 4: Döviz Kuru İle Faiz İlişkisi Üzerine Yapılan Çalışmalar.....	57
Tablo 5: Döviz Kuru İle İşsizlik İlişkisi Üzerine Yapılan Çalışmalar.....	58
Tablo 6: Döviz Kuru İle Ekonomik Büyüme İlişkisi Üzerine Yapılan Çalışmalar.....	59
Tablo 7: Reel Döviz Kuru ADF Birim Kök Testi Sonuçları.....	62
Tablo 8: Nihai Tüketim Harcamaları ADF Birim Kök Testi Sonuçları.....	63
Tablo 9: İhracatın İthalatı Karşılama Oranı ADF Birim Kök Testi Sonuçları.....	63
Tablo 10: Tüketici Fiyat Endeksi ADF Birim Kök Testi Sonuçları.....	64
Tablo 11: Faiz Oranı ADF Birim Kök Testi Sonuçları.....	64
Tablo 12: İşsizlik Oranı ADF Birim Kök Testi Sonuçları.....	65
Tablo 13: Büyüme Oranı ADF Birim Kök Testi Sonuçları.....	65
Tablo 14: Toda-Yamamoto Nedensellik Testi Sonuçları.....	66

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1: Döviz Kuru Artışlarının Enflasyona Etkileri.....	17
Şekil 2: Döviz Kuru Değişiminin İstihdamı Etkileme Kanalları.....	20

GRAFİK LİSTESİ

Grafik 1: Yıllara Göre (1980-2017) ABD Dolar Kuru ve Kişi Başına GSYH (\$)	24
Grafik 2: Yıllara Göre (1980-2017) ABD Dolar Kuru ve Nihai Tüketim Harcamaları (GSYH %)	26
Grafik 3: Yıllara Göre (1980-2017) ABD Dolar Kuru, İhracat ve İthalat	32
Grafik 4: Yıllara Göre (1980-2017) ABD Dolar Kuru ve Enflasyon Oranı (%)	38
Grafik 5: Yıllara Göre (1980-2017) ABD Dolar Kuru ve Mevduat Faiz Oranı	44
Grafik 6: Yıllara Göre (1980-2017) ABD Dolar Kuru ve İşsizlik Oranı	48
Grafik 7: Yıllara Göre (1980-2017) ABD Dolar Kuru ve Büyüme Oranı	50

Sakarya Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Özeti

Yüksek Lisans	☒	Doktora	☐
Tezin Başlığı: Türkiye’de Döviz Kurları İle Makroekonomik Değişkenler Arasındaki Nedensellik İlişkisinin Değerlendirilmesi			
Tezin Yazarı : Leyla Karakış		Danışman : Doç. Dr. Selim İNANÇLI	
Kabul Tarihi : 09 Eylül 2019		Sayfa Sayısı: x (ön kısım) + 83 (tez)	
Anabilim Dalı : İktisat		Bilim Dalı : İktisat	
Döviz kuru, yabancı para birimlerinin yurtiçi para cinsinden değeri ya da yurtiçi paraların yabancı para cinsinden değeridir. Küreselleşmenin etkisiyle döviz kurunun uluslararası alanda etkin kullanılmaya başlaması döviz kurunun önemini arttırdı ve döviz kuru ülkelerin makroekonomik değişkenleri üzerinde etkili olmaya başladı. Türkiye’de 1980’li yıllardan itibaren ticari serbestleşmenin başlaması döviz kurlarının ekonomide önemli rol üstlenmesini sağladı. Çalışmanın amacı Türkiye’de 1980-2017 yılları arasında döviz kurundaki değişimlerin makroekonomik değişkenlere etkisini teorik çerçevede inceleyip ardından yıllık veriler kullanarak ekonometrik analizini gerçekleştirmektir. Çalışmanın amacı doğrultusunda reel döviz kuru ve makroekonomik değişkenlere ait zaman serileri Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) birim kök testi ile durağanlaştırılmıştır. Birim kök testi ile durağan hale gelen zaman serileri arasındaki nedensellik ilişkisi Toda-Yamamoto nedensellik testiyle analiz edilmiştir. Toda-Yamamoto nedensellik testi sonucunda reel döviz kurundan nihai tüketim harcamalarına yani tüketime doğru bir nedensellik ilişkisi tespit edilmemiştir. Test sonucunda reel döviz kurundan ihracatın ithalatı karşılama oranına yani dış ticarete doğru bir nedensellik ilişkisine rastlanmamıştır. Nedensellik testi ile reel döviz kurundan tüketici fiyat endeksine doğru bir nedensellik ilişkisi bulunmuştur. Analiz sonucunda reel döviz kurundan faiz oranına doğru bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Test sonucunda reel döviz kurundan işsizlik oranına doğru bir nedensellik ilişkisi gözlemlenmemiştir. Nedensellik testi sonucunda reel döviz kurundan büyüme oranına doğru bir nedensellik ilişkisine rastlanmamıştır. Çalışma sonucunda elde edilen ampirik bulgular ile Türkiye’de döviz kurunun makroekonomik değişkenler üzerinde etkili olduğuna ulaşılmıştır.			
Anahtar Kelimeler: Türkiye, Döviz Kuru, Makroekonomik Değişkenler, Toda-Yamamoto Nedensellik			

Sakarya University
Institute of Social Sciences Abstract of Thesis

Master Degree	☒	Ph. D.	☐
Title of Thesis : Assessment of Causality Between Foreign Exchange Rate and Macroeconomic Variables in Turkey			
Author of Thesis: Leyla Karakış		Supervisor: Assoc. Prof. Selim İNANÇLI	
Accepted Date : 09 September 2019		Number of Pages: x (pre text)+83 (mainbody)	
Department : Economics		Subfield : Economics	
Exchange rate is the value of a foreign currency in relation to the domestic currency or the value of the domestic currency in relation to a foreign currency. With the impact of globalization, foreign exchange rates have been used more actively on an international level, which in turn increased their importance and foreign exchange rates began to influence macroeconomic variables of countries. In Turkey, trade liberalization which began in 1980s defined a significant role for foreign exchange rates in the economy. The purpose of this study is to examine within a theoretical framework the impact of foreign exchange rate changes on macroeconomic variables in Turkey between 1980 and 2017, moving onto an econometric analysis based on annual data. To serve this purpose, Augmented Dickey-Fuller (ADF) unit root test was used to stabilize the time series of real foreign exchange rates and macroeconomic variables. The causal relation between time series stabilized with the unit root test was analyzed with the Toda-Yamamoto causality test. The results of the Toda-Yamamoto causality test do not show a causal relationship between real foreign exchange rate and final consumption expenditure. As a result of the test, no causal relationship was observed between real exchange rate and export/ import coverage ratios, in other words foreign trade. The causality test demonstrated a causal relationship between real foreign exchange rate and consumer price index. As a result of the analysis, a causal relationship was found between real foreign exchange rate and interest rate. As a result of the test, no causal relationship was discovered between real foreign exchange and unemployment rate. The causality test did not show any causal relationship between real foreign exchange rate and growth rate. Empirical findings based on the study led to the conclusion that foreign exchange rates in Turkey have an impact in certain macroeconomic variables.			
Keywords: Turkey, Exchange Rate, Macroeconomic Variables, Toda-Yamamoto Causality			

GİRİŞ

Küreselleşme ekonomilerin birbiriyle olan bağlantılarını kuvvetlendirirken ülke ekonomilerini dışa açmıştır. Ekonomilerin dışa açılmasıyla uluslararası ticaret ve finans hareketleri tüm dünyayı etkiler hale gelmiştir. Böylece ülke ekonomileri dünyadaki olaylardan ve krizlerden daha hızlı etkilenmeye başlamıştır. Uluslararası ticaret ve finans hareketleri iki ulusal paranın değişimi olan döviz kuru aracılığıyla ülkelerin makroekonomik değişkenleri üzerinde etkili olmuştur.

Türkiye ekonomisinde 1980 yılından itibaren dışa açık politikalar uygulanmaya başlanmıştır. Bu politikalar 1990'lı yıllarda hızlı bir biçimde sürdürülmüştür. Dışa açık ekonomi politikaları 2000'li yıllarda ekonomiye yön veren en önemli unsurlardan biri olmuştur. Türkiye'de 2000 ve 2001 yılında yaşanan ekonomik krizler döviz kurunda aşırı yükselmeye yol açarken makroekonomik göstergelerde de bozulmalara sebep olmuştur. 2002 yılından küresel ekonomik krizin yaşandığı 2008 yılına kadar Türkiye ekonomisinde istikrarlı bir ekonomik toparlanma gerçekleşmiştir. 2008 yılında krizin etkisiyle ekonomide küçülme olurken makroekonomik göstergelerde bozulmalar meydana gelmiştir. Kriz sonrasındaki yıllarda uygulanan politikalarla göstergelerdeki bozulmalar azalmıştır. 2015 yılından itibaren hem ülke içindeki siyasi ve ekonomik olaylar hem de sınır komşularımızda yaşanan siyasi olaylar ekonomiyi olumsuz yönde etkilemiştir.

Çalışmanın birinci bölümde döviz kuru tanımı, döviz kuru çeşitleri, sabit döviz kuru sistemi, esnek döviz kuru sistemi ve karma döviz kuru sistemleri açıklanmıştır. Döviz kurunun üretim, tüketim, dış ticaret, enflasyon, faiz, istihdam ve ekonomik büyüme ile olan ilişkisine teorik olarak yer verilmiştir.

İkinci bölümde, Türkiye'de döviz kuru ile üretim, tüketim, dış ticaret, enflasyon, faiz, istihdam ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin özellikleri ve yıllık verileri bulunmaktadır.

Üçüncü bölümde, Türkiye'deki döviz kurları ile makroekonomik değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi analiz edilmiştir. Öncelikle döviz kuru ile dış ticaret, enflasyon oranı, faiz oranı, işsizlik oranı ve büyüme oranı ilişkisi üzerine yapılan literatür taramasına yer verilmiştir. Daha sonra Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) birim kök

testi ve Toda-Yamamoto nedensellik testine ilişkin teorik açıklama yapılmıştır. Uygulanan ekonometrik analiz sonucunda elde edilen bulgular yorumlanmıştır.

Sonuç bölümünde ise, çalışmada açıklanan teorik bilgilere, ekonometrik analizlere ait sonuçlara ve yorumlara yer verilmiştir.

Çalışmanın Konusu

Çalışmanın konusu, 1980-2017 yılları arasında Türkiye’de döviz kurları ile makroekonomik değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisini açıklamaktır.

Çalışmanın Önemi

Bu çalışmada, Türkiye’de döviz kurları ile makroekonomik değişkenlerden üretim, tüketim, dış ticaret, enflasyon oranı, faiz oranı, istihdam oranı ve büyüme oranı arasındaki nedensellik ilişkisi incelenmektedir. Bu kadar fazla makroekonomik değişkenin bir arada kullanılması çalışmanın kapsamını ve önemini arttırmaktadır.

Çalışmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı, 1980-2017 yılları arasında Türkiye’deki döviz kurları ile makroekonomik değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisini önce teorik çerçevede inceleyip sonrasında ekonometrik analiz yardımıyla araştırmaktır.

Çalışmanın Yöntemi

Çalışmada, Türkiye’deki döviz kurları ile makroekonomik değişkenler arasındaki ilişki 1980-2017 yılları arasında yıllık veriler kullanılarak Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) birim kök testi ve Toda-Yamamoto nedensellik testiyle analiz edilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM:

DÖVİZ KURU TANIMI, KAPSAMI VE MAKROEKONOMİK DEĞİŞKENLERLE İLİŞKİSİ

1.1.Döviz Kuru

1.1.1.Döviz Kuru Tanımı

Döviz genel olarak ülkeler arasındaki ödemelerde kullanabilecek para, çek, poliçe vb. her türlü ödeme aracı ve yabancı ülke parası olarak tanımlanmaktadır. Böylece döviz, yabancı ülke paraları ya da para yerine kullanabilecek araçları ifade etmektedir.

Yabancı ulusal paralar nakit biçimde olabileceği gibi banka havaleleri, ödeme emirleri, döviz poliçeleri, mevduat sertifikaları, seyahat çekleri vb. biçiminde de olabilir. Ödeme araçlarından nakit şekilde olanlara efektif denilirken nakde dönüştürülebilir araç şekilde olanlara da döviz denilmektedir. Böylece döviz, nakit yabancı para ile yabancı para cinsinden ifade edilen tüm ödeme araçları kapsamaktadır (Seyidoğlu, 2001, 77).

Döviz kuru, yabancı para birimlerinin yurtiçi para cinsinden değeri veya yurtdışı paraların yabancı para cinsinden değeridir ya da iki ulusal paranın değişimidir. Döviz kuru uluslararası alanda etkin kullanılan çok önemli bir araçtır.

Uluslararası döviz piyasasına Forex adı verilmektedir ve “Foreign Exchange” kelimelerinin kısaltılmasından meydana gelmektedir. Bu piyasada ülkelerin para birimleri birbiriyle değişim imkânı bulmaktadır. Döviz piyasasında alıcılar ve satıcılar karşı karşıya gelmek zorunda değildir. İşlemler genellikle internet üzerinden elektronik ortamda gerçekleşmektedir. Forex piyasasında 40’tan fazla para birimi üzerinden işlem yapılabilmektedir. En çok kullanılan para birimleri ise Amerikan Doları, Euro, İngiliz Sterlini, Japon Yeni, Kanada Doları, İsviçre Frangı ve Avustralya Doları’dır.

Döviz piyasalarında iki tür işlem söz konusudur. Bunlar, spot piyasa ve vadeli (forward) piyasa işlemleridir. Spot döviz piyasaları, belli bir miktarda mal veya değer ve bunların karşılığı olan paranın işlem sonrasında el değiştirdiği piyasalardır. Bu piyasalar, nakit piyasalar olarak da adlandırılmaktadır. Forward işlemleri ise, belli bir miktarda dövizin belli bir kurdan gelecekte belirlenen bir tarihte satın alınması veya satılması için ticari bankalarla yapılan sözleşmelerdir (Sekmen, 2012, 131).

1.1.2. Döviz Kuru Çeşitleri

Döviz kuru çeşitleriyle ilgili farklı sınıflandırmalar yapılmaktadır. Bu çalışmada döviz kuru, nominal döviz kuru ve reel döviz kuru olarak incelenmektedir.

Nominal döviz kuru, bir birim yerli paranın bir birim yabancı para karşılığı ya da bir birim yabancı paranın bir birim yerli para karşısında değerini ifade etmektedir. Nominal döviz kuru, gündelik işlemlerde kullanılan ve enflasyonu içermeyen döviz kurudur. Örneğin, Türk Lirası ve Amerikan Doları arasındaki döviz kuru, 1\$=3 TL olduğunda 1 Amerikan Doları alabilmek için 3 Türk Lirası vermek gerekmektedir veya 1 Türk Lirası alabilmek için 0,33 Amerikan Doları vermek gerekmektedir. Nominal döviz kurunun yükselmesi yani 1\$=3 TL'den 1\$=4 TL'ye çıkmasına nominal değer kaybı denilmektedir. Nominal döviz kurunun düşmesi ise 1\$=3 TL'den 1\$=2 TL'ye düşmesine nominal değer kazancı denir. Yani 1 Amerikan Doları alabilmek için karşılığında daha az Türk Lirası vermek gerekmektedir.

Reel döviz kuru, yabancı ülke mallarının yerli ülke mallarıyla değiştirilebileceği kurdur. Reel döviz kuru, uluslararası rekabeti ölçmek amacıyla kullanılan önemli değişkenlerdendir. Reel döviz kuru, bir ülkenin dış ticaretini ve dolayısıyla cari işlemler dengesini etkileyen değişkenlerdendir.

“Reel döviz kuru, yurtdışı fiyatlar genel düzeyinin ulusal para değerinin yine ulusal para değeri ile ifade edilen yurtiçi fiyatlar genel düzeyine bölünmesi ile bulunur” (Bulut, 2005, 35). Reel döviz kurunun hesaplanması aşağıdaki formülle yapılmaktadır:

$$R = \frac{E \times P^*}{P}$$

R: Reel döviz kuru

E: Nominal döviz kuru

P: Yurtiçi fiyatlar genel düzeyi

P*: Yurtdışı fiyatlar genel düzeyi

Reel döviz kurunun yükselmesi ile yurtiçi mallar ucuzlar, ucuzlayan mallara yabancı tüketicilerin talebi artar. Yurtiçi malların satılması ihracatı artırır. Reel döviz kurunun yükselmesi aynı zamanda yurtdışı malların pahalılaşmasına neden olur. Pahalı hale

gelen yurtdışı malları yerli tüketiciler talep etmez ve ithalat düşer. Kısaca reel döviz kurunun yükselmesi ihracat artıp ithalat azaltır, bunun sonunda net ihracat artar.

Reel döviz kurunun düşmesiyle yurtiçi mallar pahalılaşır, pahalılaşan mallara yabancı tüketicilerin talebi azalır. Yurtiçi malların satışı düşer ve ihracat azalır. Reel döviz kurunun düşmesi aynı zamanda yurtdışı malların ucuzlamasına neden olur. Ucuzlayan yurtdışı mallara yerli tüketicilerin talebi artar ve ithalat artar. Böylece reel döviz kurunun düşmesi ihracatı azaltıp ithalatı artırır, bunun sonucunda net ihracat azalır.

1.2.Döviz Kuru Sistemleri

Döviz kuru sistemleri, ülkelerde döviz kurlarının belirlenmesinde önemli rol oynamaktadır. Döviz kurlarının oluşmasında esas olarak iki faktör etkilidir, bunlar para otoriteleri ve piyasa mekanizmasıdır. Döviz kuru sistemleri sınıflandırılırken genellikle sabit döviz kuru ve esnek döviz kuru olarak ikili ayırım yapılmaktadır. Ancak her iki sisteminde kısmi özelliklerini bir arada taşıyan karma sistemlerde bulunmaktadır. Bu nedenle çalışmada döviz kuru sistemleri, sabit döviz kuru sistemi, esnek döviz kuru sistemi ve karma döviz kuru sistemi olarak üç ana başlıkta incelenmektedir.

1.2.1.Sabit Döviz Kuru Sistemi

Sabit kur rejimi, bir ülkenin para biriminin merkez bankası tarafından başka bir para birimine bağlandığı kur rejimidir. Sabit döviz kuru sisteminde döviz arzındaki ve talebindeki dalgalanma döviz kurunu etkilememektedir. Döviz kuru, merkez bankasınca belirlenmekte ve belirlenen sınırların dışına çıkılmasına imkân verilmemektedir (Lipsey – Courant, 1996, 754).

Döviz kurunun belirlenen sınırların dışına çıkması durumunda merkez bankasının döviz alımı veya döviz satımı yaparak kura müdahale etmesi gerekmektedir. Bu müdahaleyi yapabilmesi içinde elinde yeteri kadar döviz bulundurması şarttır.

Sabit döviz kuru sisteminde bir ülke, döviz rezervleri tükenmeye başladığında parasının değerini düşürerek devalüasyona gider. Ya da ülkenin döviz rezervleri enflasyonu arttıracak kadar fazlalaşırsa ülke parasının değeri yabancı paralar cinsinden artarak revalüasyona neden olur.

Sabit kur sistemin temel avantajı, döviz kuru merkez bankası tarafından belirlendiğinden dalgalanmaların yaşanmaması kur riskinin düşük olmasını

sağlamaktadır. Bunun sonucu olarak; yabancı yatırımlar ve uluslararası işlemler artar, azalan belirsizlik sadece yabancı yatırımların gelişini değil, ulusal ekonomik birimlerin uluslararası piyasalara girişini de rahatlatır. Bu durum hem yurtiçi faizleri hem de dış borçlanmada risk primini azaltır. Ayrıca sabit kur sistemi, para arzındaki beklenmedik değişimlerin kur üzerindeki etkilerini de azaltır (Gök, 2006, 132). Sistemin bir diğer avantajı ise, kurun uzun süre aynı kalacağı beklentisi olduğundan spekülasyon etkisi oluşmamakta ve enflasyon oranı rahatça kontrol altında tutulabilmektedir.

Sabit döviz kuru sisteminde merkez bankasının elinde belli bir miktar döviz bulundurmaya zorunda olması sistemin dezavantajlarından biridir. Ayrıca bu sistemde bağımsız bir para politikası uygulamak hiçbir zaman mümkün olmamaktadır. Kurun yabancı ülke parasına sabitlenmesi, sabitlenen ülke parasında yaşanan olumsuzlukların direkt ithal edilmesine neden olmaktadır ve kurun devam etmeyeceği yönünde bir düşünce oluşması krize sebep olabilmektedir. Oluşan kriz sonrası devalüasyon gerçekleşirse faiz ve enflasyon oranlarında şiddetli artış meydana gelebilmektedir.

1.2.2. Esnek Döviz Kuru Sistemi

Esnek döviz kur sisteminde kur, piyasada oluşan arza ve talebe göre belirlenmektedir. Bu sistemde merkez bankası döviz kuruna ve döviz piyasalarına müdahale etmemektedir. Esnek döviz kuru sisteminde, bir resmi kuruluşun döviz alım satımı yapması ve döviz kuru piyasalarına etkide bulunması mümkün olmamaktadır (Lipsey – Courant, 1996, 753).

Esnek kur sisteminde, döviz arzındaki ve talebindeki dengesizlikler müdahaleye gerek kalmadan kendiliğinden düzelmektedir. Döviz arzındaki ve talebindeki ani ve şiddetli değişimler döviz kurunu ciddi boyutlarda etkileyebilmekte ve krizlere neden olabilmektedir.

Esnek (dalgalı) döviz kurunun avantajlarının başında kurun şoklara karşı dirençli olması ve otomatik değişime yer vermesi bulunmaktadır. Para politikasının daha etkin kullanılması da bu sistemin avantajlarından biridir. Döviz kurundaki değişimler otomatik olarak dengeye geldiğinden merkez bankasının elinde tutması gereken döviz miktarının yüksek olmaması avantajlardandır. Ayrıca esnek döviz kuru sisteminde merkez bankası senyör gücüne sahip olmaktadır ve son borç mercii yetkisini elinde bulundurmaktadır. Esnek döviz kurunun dezavantajı ise döviz kurundaki sürekli değişimlerin istikrarsızlığa

neden olmasıdır. Dalgalı kur sisteminin en önemli dezavantajlarından birisi ise dış ticareti ve yatırımları teşvik etmemesidir. Dalgalı kurlar, fiyat ve gelir belirsizliklerinden dolayı var olan finansal risklere ek riskler eklemekte ve istikrarsız spekülasyonlara yol açabilmektedir (İyibozkurt, 1995, 303). Bu sistemde yurtdışı enflasyon oranının yüksek olması da sistemin dezavantajları arasında yer almaktadır.

1.2.3.Karma Döviz Kuru Sistemleri

Bu sistem, sabit döviz kuru sistemine esneklik kazandırmak veya esnek döviz kuru sistemine müdahalede bulunmak şeklinde ortaya çıkan bir döviz kuru sistemidir. Karma döviz kuru sisteminde, arza ve talebe göre döviz kurunun belli bir sınır içerisinde dalgalanmasına izin verilmektedir. Ancak gerektiğinde merkez bankası tarafından döviz kuru yönlendirilebilmektedir. Bu yönlendirme, döviz kurlarında zaman zaman meydana gelen aşırı derecedeki dalgalanmaları önlemek amacıyla gerçekleştirilmektedir. Bu durumda merkez bankası döviz kurlarını etkilemek için döviz alım satım işlemini yapabilmektedir. Merkez bankası tarafından döviz kurlarına yapılan müdahaledeki temel hedef, döviz kurlarının dalgalanmasının önlenip kura istikrar kazandırmaktır. Bu sistemde, döviz rezervlerinde merkez bankasının müdahalesi oranında değişiklik oluşmaktadır (Dornbush – Fisher, 1990, 180).

Çalışmada karma döviz kuru sistemleri, yönetimli dalgalanma, aralık içinde dalgalanma, kaygan aralık, sürünen bant, sürünen kur, ayarlanabilir sabit kur, para kurulu, parasal birlik ve dolarizasyon olarak sınıflandırılmakta ve incelenmektedir.

1.2.3.1.Yönetimli Dalgalanma (Gözetimli Dalgalanma)

Gözetimli dalgalanmada kurun temel belirleyicisi piyasadır. Fakat merkez bankası döviz her hangi bir çapa görevi vermeden piyasaya etki edebilmektedir. Yönetimli dalgalanma sisteminde belirlenen döviz kuru yoktur fakat politika yapımcılar ekonomik koşulların gerektirdiği ölçüde döviz müdahale edebilmektedir (Ertekin, 2003, 7).

Yönetimli dalgalanma veya gözetimli dalgalanmanın iki çeşidi vardır. Bunlar temiz dalgalanmalar ve kirli dalgalanmalardır. Temiz dalgalanma sisteminde, sadece kısa süreli ve düzensiz dalgalanmaların engellenmesi amacıyla döviz kurlarına müdahale yapılmaktadır. Kirli dalgalanma sisteminde ise, döviz kurlarına müdahale ülkenin

rekabet gücünün artırılması amacıyla gerektiğinde gerçekleştirilmektedir (Arat, 2003, 20).

Yönetimli dalgalanmada kur belli bir hedefe sabitlenmemekte fakat aşırı yükselip aşırı düşecek kadar da serbest bırakılmamaktadır. Yani yönetimli dalgalanma sistemi, sabit döviz kurunun ve esnek döviz kurunun özelliklerini barındırmaktadır. Merkez bankasının gerekli gördüğü durumlarda kura müdahale edip istikrarsızlığı giderebilmesi bu sistemin avantajları arasında yer almaktadır. Döviz kurundaki aşırı değişimlerin önlenip kurun uzun dönemde belli bir hedefte tutulması uluslararası ticaret için olumlu etki oluşturmaktadır. Merkez bankası kura müdahale ederken önceden belirlenen plânlar olmadan günün ekonomik koşullarına göre hareket etmesi sistemin dezavantajıdır. Bu durum, ekonomide belirsizliklere ve risklere yol açmaktadır. Ayrıca merkez bankasının bu müdahaleleri gerçekleştirebilmesi içinde elinde döviz rezervi bulundurma zorunluluğu olması sistemin diğer bir dezavantajıdır.

1.2.3.2.Aralık İçinde Dalgalanma

Aralık içinde dalgalanma sisteminde, kurların belirli bir aralık içinde serbestçe dalgalanması öngörülmektedir. Eğer döviz kurları hedeflenen aralığın dışında hareket ederse para otoritesi müdahale edebilmekte ve aralığı yeniden belirleyebilmektedir. Aralığın genişliği azaldıkça sabit kur sisteminin, genişledikçe dalgalı kur sisteminin özelliklerine benzemektedir. Aralık içinde dalgalanma sistemini, serbest dalgalanan ve sabit kur sisteminin bir birleşimi gibidir. Bu kur sisteminde amaç, esnekliği ve istikrarı sağlamaktadır. Merkezi kur olarak belirlenen aralığın ortalama değeri kurlara bir belirlilik kazandırırken kurların bu aralık içinde dalgalanabilmesi dışsal şokların etkisini düşürmektedir (Edward – Savastano, 1999, 6).

Bu sistemde dar veya geniş olmadan aralığın belirlenmesi gerekmektedir. Bu durumu dikkate almadan aralık belirlenmesi problemleri beraberinde getirmektedir. Aralık içinde dalgalanma sisteminin diğer dezavantajı ise belirlenen aralığın sık sık değiştirilmeden uygulanması gerekmektedir. Sık sık değiştirilen aralık, sisteme duyulan güveni azaltmaktadır.

1.2.3.3.Kaygan Aralık

Kaygan aralık sistemi, aralık içinde dalgalanma sisteminden farklı olarak, aralığın ortalama değeri (merkez kur) sabitlenmemiştir. Bu ortalama değer, belli olmayan

sürelerle değiştirilmektedir (Özdemir – Şahinbeyoğlu, 2000, 3). Bu sistem çoğunlukla yüksek enflasyonla mücadele veren ülkelerde uygulanmaktadır. Kaygan aralık sisteminin avantajı, çok yüksek kur dalgalanmalarının yaşanmaması ve spekülasyon olmamasıdır. Dezavantajı ise, merkezi kur oranının ve uygulama zamanının bilinmemesidir.

1.2.3.4.Sürünen Bant (Yönlendirilmiş Sabit Aralık)

Sürünen bant sisteminde, ülke parasının değeri önceden açıklanmış sabit bir değer etrafında, belirli limitler içinde dalgalandırılmaktadır. Ancak önceden açıklanan sabit değer, seçilmiş ekonomik göstergeler ve ödemeler dengesindeki gelişmelere bağlı olarak değiştirilebilmektedir (Atılğan, 2011, 41).

Sürünen bant sisteminin avantajı, sabit bir değer etrafından dalgalandığı için belirsizlikleri ortadan kaldırmasıdır. Sistemin dezavantajı ise, paritenin yanlış belirlenmesi halinde enflasyona sebep olmasıdır.

Sürünen bant sistemin alışılmış sabit kur sistemlerinden farkı, sabit kur üzerinde bir baskı olduğunda gerekli ayarlamaların bir anda değil belirli aralıklarla ve sıklıkla gerçekleşebilmesidir. Ayrıca bu ayarlamalar arasında, belirlenen sınırlar içinde döviz kurunun dalgalanmasına da olanak sağlanmaktadır. Yapılan bu ayarlamalar sayesinde, diğer sabit kur sistemlerinde ortaya çıkan ve beklentiden kaynaklı spekülatif hareketlerin önüne geçilebilmektedir (Kardaşlar, 2013, 14).

1.2.3.5.Sürünen Kur (Sürünen Parite)

Sürünen kur sisteminde, döviz kurları önceden belirlenen miktarda değiştirilebilmekte ve belirli zaman aralıklarında denge döviz kuruna gelinceye kadar kurda değişim yapılabilir. Döviz kurlarındaki artış oranı objektif kriterlere göre ayarlanmaktadır. Bu sistemde döviz kuru, dar alan içinde dalgalanmakta ve belirli zaman aralıklarında döviz kurunda ayarlamalar gerçekleştirilmektedir. Sürünen kur sisteminde döviz kuru sabitlenmektedir. Fakat ülkenin ekonomik göstergelerine ve ekonomik durumuna göre döviz kurunda değişimler yapmak mümkün olmaktadır (Yalçiner, 2008, 72).

Sürünen pariteler sisteminin en önemli avantajı, yüksek enflasyonlu ülkelerde reel kurların aşırı değerlenmesini önlemesidir. Sürünen parite sisteminin başlıca dezavantajı

ise, bu sistemin enflasyonist sürecin oluşmasına ve para politikasında döviz kurunun nominal çapa etkisinin ortadan kalkmasına neden olmasıdır (Kılavuz, v.dğr., 2011, 90).

1.2.3.6.Ayarlanabilir Sabit Kur

Ayarlanabilir sabit kur sisteminde, ulusal para yabancı bir paraya veya kur sepetine sabitlenmektedir. Ancak kurun parite etrafında %1 dalgalanmasına izin verilmektedir. Bu sistemde, sabit kur sisteminde geçerli olan katı kurallar yoktur. Merkez bankası çok sıkı olmamakla birlikte döviz arzına ve talebine göre döviz kuru seviyesini ayarlama yetkisine sahiptir. Sisteme bu sebeple “ayarlanabilir sabit kur sistemi” denilmektedir (Kansu, 2006, 36).

Ayarlanabilir sabit kur sisteminde, kur sabit olmakla beraber merkez bankası süresiz şekilde bu kuru devam ettirmek zorunda değildir. Belirlenen kur uygulanan ekonomik politikalara yön verme imkânı tanımakta ve dış ticaret üzerindeki kur belirsizliğini azaltarak ekonomik istikrara katkı yapmaktadır. Bu iki durum ayarlanabilir sabit kur sisteminin en önemli avantajları arasında yer almaktadır. Sistemin dezavantajı ise, yüksek oranlı devalüasyonların ekonomide belirsizliğe yol açması ve enflasyona neden olmasıdır. Ayrıca olası ayarlama beklentisi spekülasyonlara sebep olduğundan krize yol açmaktadır (Edward – Savastano, 1999, 7).

1.2.3.7.Para Kurulu

Para kurulu, bir ülkenin ulusal parasının seçilen bir ülke para birimi (rezerv para) ile değişimini öngören belirli yasal düzenlemeleri gerektiren sistemdir (Aral, 2015, 22).

Uygulamada ortodoks para kurulu ve esnek para kurulu olmak üzere iki tür para kurulu vardır. Ortodoks para kurulları, son borç verici kurumun sistemde olmadığı, %100 karşılığın olduğu ve ihtiyari para politikası uygulamasının mümkün olmadığı sistemlerdir. Esnek para kurulları ise, merkez bankasının işlevlerinin bazılarını devam ettirdiği, en son borç verici fonksiyonun devam ettiği, %100 karşılık sistemine esneklik getirilen ve sınırlı da olsa ihtiyari para politikası uygulanabilen sistemlerdir. (Arat, 2003, 19-20).

Para kurulunun işleyebilmesi için bazı temel özelliklerin işleyebilmesi gerekmektedir. Bunlar; Sabit döviz kuru, konvertibilite, tam karşılık ve sadece faizden senyoraaj gelirlinin elde edilmesidir. Sabit döviz kuru uygulamasında; sabit kur dış rezerv oranında

uygulanmakta ve hiçbir koşul altında değiştirilmemektedir. Konvertibilite, ulusal paranın belirlenmiş sabit kur üzerinden, talep edilmesi durumunda hiçbir sınırlamaya tabi olmaksızın rezerv paraya çevrilebilmesidir. Tam karşılık, kurul parasına %100 karşılık bulundurulmasını ifade etmektedir. Sadece faizden senyoraj gelirinin elde edilmesi ise, senyoraj geliri özellikle yüksek enflasyonlu ülkelerde devletin gelir kaynakları arasında bulunmaktadır. Enflasyonun yüksek yaşandığı ülkelerde, enflasyon nedeni ile artan para talebinin karşılanması için merkez bankaları emisyonu gitmekte ve böylelikle emisyonun senyoraj geliri sağlanmaktadır (Köroğlu, 2004, 9-12).

Para kurulu sisteminin avantajları şunlardır: uygulanmasının kolay olması, para ve maliye politikalarının güvenilirliğinin artması, döviz kurunun istikrar kazanması, faiz oranlarının birleştirilmesi ve finansal derinliğin artmasıdır. Para kurulu sisteminin dezavantajları ise, merkez bankasının parasal düzenlemeler fonksiyonunu ve son kredi makamı olma fonksiyonunu kaybetmesi, mali politikaların üzerine sınırlamalar getirilmesi ve nominal kurların esnekliğini kaybetmesidir (Özdemir – Şahinbeyoğlu, 2000, 6).

1.2.3.8.Parasal Birlik

Bu sistem aynı zamanda “ortak para alanı” adlandırılmaktadır. Para alanı, yakın ekonomik ilişkide bulunan bir grup ülkenin, ulusal paralarını sabit kurlarla birbirine bağlayıp öteki paralara karşı dalgalanmaya bıraktıkları sistemdir. Bölge içerisindeki ülkelerin paraları arasındaki kurlar sabittir. Bu nedenle denkleştirme sorununun çözümü için parasal birliğe katılacak ülkelerin belirli özellikleri taşıması gerekmektedir (Seyidoğlu, 2007, 744). Parasal birliğe örnek olarak Avro Bölgesi verilebilmektedir.

1.2.3.9.Dolarizasyon (Para İkamesi)

Dolarizasyon veya para ikamesi, ülke parasının tedavülden kalkıp yerine yabancı ülke parasının kullanılmaya başlanmasıdır. Dolarizasyon denilmesinin nedeni ise genellikle yabancı ülke parası olarak Amerikan Dolarının kullanılmasıdır. Ülke parası dolar yerine başka para birimleriyle de ikame edilebilmektedir.

Para ikamesi, kısmi para ikamesi ve tam para ikamesi olarak ikiye ayrılmaktadır. Kısmi para ikamesi, yüksek enflasyon yaşanan ülkelerde iktisadi birimlerin, enflasyondan kaynaklanan değer kayıplarını önlemek amacıyla ulusal para cinsinden finansal varlıkların yerine yabancı para cinsinden finansal varlıkları seçmesidir. Tam para

ikamesi, ülkenin kendi ulusal parasını tedavülden kaldırıp yerine resmi para birimi olarak yabancı ülke parasını kullanmasıdır.

Para ikamesinin avantajı, döviz kuru riskini ortadan kaldırmasıdır. Döviz kuru riskinin ortadan kalkmasıyla spekülasyon saldırıları da engellenmiş olmaktadır. Para ikamesinin diğer avantajı ise, ülkede resmi olarak döviz kullanılmaya başlanmasıyla birlikte ulusal parayı dövize çevirme işlem maliyetinin de kendiliğinden ortadan kalkmasıdır. Para ikamesiyle ülkenin merkez bankasının para yaratma fonksiyonu ve dolayısıyla da senyoraaj geliri elde etme fonksiyonu sona ermektedir. Ayrıca para ikamesiyle merkez bankasının bağımsız para politikası uygulaması da son bulmaktadır. Para ikamesinin başka dezavantajı ise, ülkede resmi para birimi olarak yabancı paranın kabul edildiğinden yabancı para biriminde yaşanan olumsuzlukları da ülkeye otomatik olarak aktarmaya neden olmasıdır.

1.3.Döviz Kurunun Makroekonomik Değişkenlerle İlişkisi

Açık ekonomilerde özellikle finansal piyasaların küreselleşmesiyle beraber döviz kuru önemli makroekonomik değişkenler arasında yer almaya başladı (Kılıçarslan, 2016, 34). Döviz kuru makroekonomik değişkenleri etkilemekle kalmamakta aynı zamanda makroekonomik değişkenlerden de etkilenmektedir.

Çalışmada döviz kurunun üretim, tüketim, dış ticaret, enflasyon, faiz, istihdam ve ekonomik büyümeyle olan ilişkisi incelenmektedir.

1.3.1.Döviz Kuru ve Üretim İlişkisi

Döviz kuru, ülkelerin ekonomisini makroekonomik değişkenler aracılığıyla etkilemektedir. Ekonomiye yön veren makroekonomik değişkenlerin ilk sıralarında gayri safi yurtiçi hasıla yer almaktadır. Gayri safi yurtiçi hasıla, ekonomik büyümenin ve ekonomik kalkınmanın ölçülmesinde kullanılmaktadır. Gayri safi yurtiçi hasıla (GSYH), nominal ve reel olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Nominal gayri safi yurtiçi hasıla, ülke sınırları içerisinde bir yılda üretilen nihai malların ve hizmetlerin aynı yılın piyasa fiyatları cinsinden değeridir (Ünsal, 2009, 6). Reel gayri safi yurtiçi hasıla ise, ülke sınırları içerisinde üretilen nihai malların ve hizmetlerin baz yıldaki piyasa fiyatları cinsinden değeridir. Nominal GSYH, üretilen mal ve hizmet miktarlarının değişmesi ve fiyatlarının değişmesi nedeniyle dalgalı bir seyir izlemektedir. Reel GSYH’da üretilen mallar ve hizmetler baz yıldaki piyasa fiyatları üzerinden hesaplandığı için değişimlerin

gerçek değerini ölçmektedir (Ünsal, 2009, 10). Kısaca reel GSYH, nominal GSYH'ya kıyasla daha gerçekçi ölçüm yapmaktadır.

GSYH hesaplanırken gelir, harcama ve üretim yöntemi kullanılmaktadır. Gelir yönteminde üretim faktörlerinin üretime katkısı karışığında elde ettiği gelirler yani ücret, faiz, rant, kâr toplamı ile dolaylı vergiler ve amortismanlar toplanarak GSYH elde edilmektedir. Harcama yönteminde GSYH, tüketim harcamaları, yatırım harcamaları, kamu harcamaları ve net ihracatın toplanmasıyla oluşmaktadır. Üretim yönteminde ise, bütün sektörlerde üretilen nihai malların ve hizmetlerin miktarı, piyasa fiyatlarıyla çarpılıp elde edilen sonuçlar toplanır ve GSYH elde edilir.

GSYH'ın tanımından anlaşılabileceği gibi hesaplama yapılırken nihai malların ve hizmetlerin fiyatları kullanılmaktadır. Hesaplama fiyatların kullanılması yerli para biriminin değerini önemli hale getirmektedir. Dolayısıyla döviz kurunun değişmesi yerli para biriminin değerini değiştirdiği için fiyatlar genel düzeyi de dolaylı yoldan etkilenmektedir. Örneğin, döviz kuru yükseldiğinde yerli para değer kaybetmektedir. Yerli paranın değer kaybetmesi enflasyon oranını arttırmaktadır. Enflasyon ile değişen fiyatlar genel seviyesi, GSYH'ın artmasına neden olmaktadır. Aslında nihai malların ve hizmetlerin üretiminde artış sağlanmadan fiyatlar yükseldiği için GSYH artmıştır. Kısacası, döviz kuru dalgalanmaları fiyatlar genel düzeyi vasıtasıyla GSYH'ı etkilemektedir.

Çalışmada döviz kuru ve üretim ilişkisi, kişi başına gayri safi yurtiçi hasıla üzerinden incelenmektedir.

1.3.2.Döviz Kuru ve Tüketim İlişkisi

Tüketim, makroekonomik değişkenleri etkileyip ekonomik büyümeye yöne vermesi nedeniyle oldukça önemlidir. Tüketim, toplam talebin büyük çoğunluğunu oluşturmaktadır ve toplam talep ekonomik istikrarın belirleyicisidir. Tüketim davranışları, ekonominin yükselmesi ve durgunlaşmasıyla yakından ilgilidir. Ayrıca tüketim, tasarrufları ve GSYH'ı doğrudan etkileyebilmektedir. Tüketim harcamaları, GSYH'ın en önemli harcama kalemini oluşturmaktadır (Güner, 2013, 56). Tüketim harcamaları içindeki en büyük payı özel tüketim harcamaları almaktadır (Tekin, 2014, 84). Tüketim harcamaları, döviz kurunun yükselmesinden ve düşmesinden etkilenerek değişebilmektedir.

Tüketim öncelikle gelire bağlı olmak üzere yaşa, eğitime, sosyal çevreye, alışkanlıklara, psikolojik faktörlere, gelecekte beklenen ekonomik duruma göre yön alabilmektedir. Bireylerin ve toplumun tüketimi döviz kurundaki dalgalanmalara bağlı olarak değişebilmektedir. Döviz kuru yükseldiğinde yurtdışı malların fiyatı göreceli olarak daha yüksek olduğundan ülkenin ithalatı düşüp ihracatı artmaktadır. Tam tersi durumda döviz kuru düştüğünde ise yurtdışı malların fiyatı göreceli olarak düşük olduğundan ülkenin ithalatı artıp ihracatı azalmaktadır.

Tüketim harcamalarının ölçülmesinde kullanılan tüketici güven endeksi, bireylerin satın alma gücü ve ülkedeki ekonomik beklentiler hakkında önemli bilgiler içermektedir. Finansal krizlerin asıl sebebi, piyasaya duyulan güvenin yitirilmesidir. Döviz kurlarındaki istikrar, tüketici güven endeksini yükseltip makroekonomik değişimleri olumlu yönde etkilemektedir. Ayrıca, tüketici güven endeksinin yükselmesi tüketim harcamalarının artmasını sağlamaktadır (İbicioğlu, v.dğr., 2013, 6). Kısaca, döviz kuru ile tüketim harcamaları arasında ters yönlü bir ilişki bulunmaktadır. Döviz kuru yükseldiğinde tüketim harcamaları azalırken kur düştüğünde tüketim harcamaları artmaktadır.

Çalışmada döviz kuru ve tüketim ilişkisi, tüketim harcamaları üzerinden incelenmektedir.

1.3.3.Döviz Kuru ve Dış Ticaret İlişkisi

Bretton Woods sistemini yıkılıp serbest dalgalanan kur rejimlerinin uygulanmasıyla dış ticaret ve döviz kuru ilişkisi daha çok güçlenmiştir. Bu iki makroekonomik değişken arasındaki ilişkinin yönü ve değeri ülkelerin ekonomi politikaları açısından son derece önemlidir.

Ülkenin hem yurtiçi ekonomik durumu hem de yurtdışı ekonomik durumu için dış ticaret hadleri oldukça önemlidir. Çünkü dış ticaret hadleri o ülkenin rekabet gücünü yansıtmaktadır. Bu nedenle başta gelişmekte olan ülkeler olmak üzere ülkeler için döviz kuru ve dış ticaret ilişkisinin iyi bilinmesi gerekmektedir (Korkmaz, v.dğr., 2015, 103).

Dış ticaret bilançosu reel döviz kuru tarafından belirlenmektedir. Bir ülkede reel döviz kurunun yükselmesi yani ulusal paranın yabancı para karşısında değer yitirmesi, yurtiçi malları yurtdışı mallara göre daha ucuz hale getirmektedir. Yurtiçi malların ucuzlaması mallara yönelik dış talebin artmasına neden olmakta yani ihracat artmaktadır. Aynı

zamanda yurtiçinde mallar yurtdışına göre daha ucuz hale geldiğinden ithalat azalmaktadır. Ülkede reel döviz kuru yükseldiğinde ihracat artıp ithalat azaldığı için dış ticaret dengesi olumlu etkilenmektedir. Reel döviz kurunun düşmesi yani ulusal paranın yabancı para karşısında değer kazanması, yurtiçi malları yurtdışı mallara göre daha pahalı hale getirmektedir. Yurtiçi malların pahalılaşması sonucunda dış talebin düşmesi ihracatı azaltmaktadır. Ayrıca yurtiçi mallara göre yurtdışında malların daha ucuz olması ithalatı arttırmaktadır. Reel döviz kuru düştüğünde ihracat azalıp ithalat arttığı için dış ticaret dengesi olumsuz etkilenmektedir.

Döviz kurunun dış ticaretle ilişkisini örnekle de açıklamak gerekirse: Türkiye’de bir tekstil ihracatçısını inceleyelim. Avrupa’ya ihracat yapan ihracatçı 100 adet tişört karşılığında 100€ kazanmaktadır. Satışın gerçekleştiği dönemde €/TL kuru 2’dir. Toplam maliyeti 160 TL (80€) olan ihracatçı, bu satıştan 40 TL (20€) kâr kazanmayı hedeflemektedir. İhracatçı satışlarını bir ay vadeli olarak yapmaktadır. Satıştan bir ay sonra kur €/TL 1,5 olmuştur. İhracatçı 100€ karşılığında 150 TL almıştır. İhracatçı kendisiyle veya tekstil sektörüyle ilgisi olmamasına rağmen kur değişiminden kaynaklı 10 TL zarara uğramıştır. Eğer TL değer kaybetseydi ihracatçının kârı beklemediği şekilde artacaktı (Ergun – Taşar, 2014, 2).

Riske girmek istemeyen dış ticaretle uğraşan firmalar için döviz kurlarındaki değişimler firmaların ileriki dönem kârlılıklarında belirsizlik meydana getirmektedir. Bu belirsizlikler ihracatı ve ithalatı olumsuz etkilemektedir. Bu nedenle döviz kuru ve dış ticaret arasında negatif yönlü ilişki olduğu kabul edilmektedir (Hodge, 2005, 5).

Döviz kuru değişimleri tüketimi dolayısıyla da yurtiçi malların ve yurtdışı malların tercihini etkileyebilmektedir. Örneğin döviz kurlarının artmasıyla beraber yurtiçi malların tercihi yükselecek ve ödemeler dengesi pozitif etkilenecektir. Döviz kurlarının azalmasıyla yurtdışı mallar tercihi artacak ve ödemeler dengesi negatif etkilenecektir. Döviz kurlarındaki aşırı değişimler, riske girmek istemeyen firmaların riskten uzak durmak istemeleri sebebiyle dış ticareti azaltmaktadır (Ayhan, 2016, 60).

Ulusal paranın değer kaybetmesinin ve değer kazanmasının dış ticaret dengesi üzerindeki etkisi ithal malların ve ihraç malların arz ve talep esnekliklerine bağlı olmaktadır. İthal malların talep esnekliği ne derece yüksek ise ulusal paranın değer kaybetmesi o kadar faydalıdır, esneklik ne derece düşük ise ithal malları üzerindeki

etkisi o kadar düşüktür. İhraç edilen malların arttırılabilmesi için ihraç malların talep esnekliğinin birden büyük olması şarttır (Coşkun – Taylan, 2009, 157-168).

Döviz kuru değişimi ve dış ticaret arasındaki ilişkiye dair temel belirleyiciler şöyledir (Ayhan, 2016, 62):

- Kur riski
- Kur riskine karşı firmaların tutumu
- Batık maliyetler
- Dış ticaretten elde edilecek gelir ve ikame etkisi
- İç ve dış piyasalar arasındaki tahsis etme gücü

1.3.4.Döviz Kuru ve Enflasyon İlişkisi

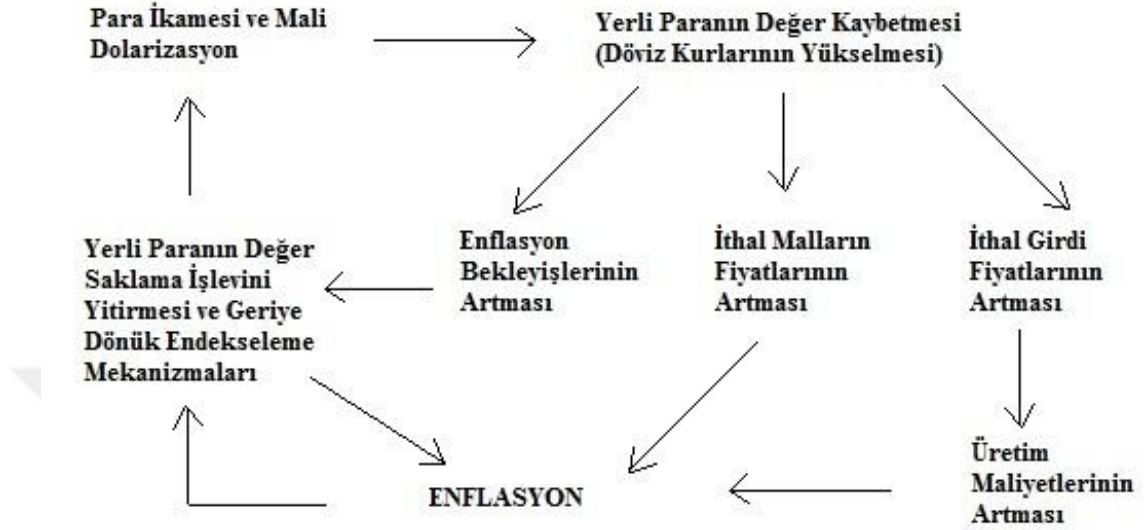
Ulusal paranın değeriyle ilgili olan döviz kuru ve enflasyon arasındaki ilişki oldukça önemlidir. Döviz kuru ve enflasyon ilişkisi araştırılırken aslında yapılan, iç ekonomide ve dış ekonomide yaşanan olumsuzlukların makroekonomik değişkenler üzerindeki etkisinin incelenmesidir. Kısaca, döviz kuru dış ekonomik durumu yansıtırken enflasyon iç ekonomik durumu yansıtmaktadır (Ergin, 2015, 14).

Özellikle gelişmekte olan ekonomiler için döviz kuru ve enflasyon ilişkisi çok önemlidir. Çünkü döviz kurundaki değişimler enflasyonu ciddi oranda değiştirmektedir. Döviz kuru arttığında fiyatlar genel seviyesi de artmaktadır. Döviz kuru azaldığında yani yerli para birimi değer kazandığında fiyatlar genel seviyesi düşmektedir. Gelişmekte olan ülkeler üretim gerçekleştirebilmek için ithalata bağımlıdır. Bu nedenle döviz kurlarındaki değişim hem ithal malların fiyatlarını hem de üretim maliyetlerini etkilemektedir (Gül – Ekinci, 2006, 92). Buradan anlaşılabileceği gibi döviz kuru ve enflasyon arasında ciddi bir ilişki bulunmaktadır (Selim – Ayvaz Güven, 2014, 128). Ayrıca döviz kurunun yükselmesi enflasyonu olumsuz etkilemesi nedeniyle az gelişmiş ülkelerde ve gelişmekte olan ülkelerde genellikle sabit kur rejimi uygulanmaktadır (Calvo – Reinhart, 2002, 379).

Döviz kuru ile enflasyon arasındaki ilişki, döviz kurundan fiyatlar genel seviyesine geçiş mekanizmaları ile ortaya konulmaktadır. Bu geçiş, döviz kurunda meydana gelen yükselmenin veya devalüasyonun üretim maliyetlerine ve ülkedeki fiyatlara aktarılmasıdır (Terzi – Kurt, 2007, 2).

Şekil 1:

Döviz Kuru Artışlarının Enflasyona Etkileri

Kaynak: Gül, Ekrem – Ekinci, Aykut. “Türkiye’de Enflasyon ve Döviz Kuru Arasındaki Nedensellik İlişkisi: 1984-2003”. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* /1 (2006): 91-106.

Şekil 1’de döviz kuru artışlarının enflasyona etkileri açıklanmaktadır. Döviz kurlarının yükselmesi yani yerli paranın değer kaybetmesi durumunda üretimde kullanılan ithal girdi fiyatları artmaktadır. İthal girdi fiyatlarının artması, üretim maliyetlerinin artmasına neden olmaktadır ve bunun sonunda enflasyon meydana gelmektedir. Ayrıca döviz kurlarının yükselmesi, ithal malların fiyatlarının arttırmakta ve bu durumda enflasyonu tetiklemektedir. Döviz kurunun yükselmesi sonucunda oluşan enflasyon ve enflasyon beklentisinin olması, yerli paraya olan güveni azaltmakta ve dövize olan talebi yükseltmektedir. Para ikamesi denilen bu olayın yaşanması yerli paranın daha da değer kaybetmesine neden olmaktadır (Gül – Ekinci, 2006, 93).

Klasik iktisatçılara göre, tam istihdam ve miktar teorisi geçerli olduğundan para arzındaki artış, fiyatlar genel düzeyini yükseltmektedir. Fiyatlar genel düzeyi yükseldiği için ülkenin ihracatı düşmektedir. İhracatın düşmesi döviz talebini yükseltmekte ve döviz arzını düşürmektedir. Bu durumda döviz kuru ilk haline dönmektedir. Kısaca, klasiklere göre enflasyon engellenmek isteniyorsa para arzı düşürülmelidir. Bunu gerçekleştirirken ise para politikası araçları tercih edilmeli ve doğrudan müdahaleden kaçınılmalıdır.

Keynes yaklaşımında, Klasik iktisatçıların aksine tam istihdam değil eksik istihdam geçerlidir. Ayrıca Keynesyen yaklaşımında toplam talep toplam arzı belirlemektedir. Eksik istihdamda döviz kurlarının artması yani yerli paranın değer yitirmesi sonucunda ihracatın yükselip ithalatın düşmesi ülkenin ithal ikame üretim alanlarında toplam talebin artmasına sebep olmaktadır. Bu olay çoğaltan mekanizmasıyla ekonomiye yansımaktadır (Dilbaz Alacahan, 2011, 141-143).

Paracı yaklaşıma göre, enflasyon parasal bir olgudur. Uzun dönemde yerli paranın değer kaybetmesi reel değişkenler üzerinde etkisi bulunmamakta ancak fiyatlar genel seviyesi yükselmektedir. Fiyatlar genel seviyesinin yükselmesi, ithal girdi fiyatlarını arttırdığından maliyet enflasyonu oluşturmaktadır.

1.3.5. Döviz Kuru ve Faiz İlişkisi

Bretton Woods sisteminin yıkılmasıyla serbest dalgalanan kur rejimine geçildi ve döviz kurlarındaki değişimler ekonomiyi etkileyen önemli faktörler arasında yer almaya başladı. Ayrıca faiz oranı da ekonomiyi ve küresel sermayenin yönünü belirleyen önemli faktörler arasında bulunmaktadır. Kısa vadeli yabancı sermaye, faiz oranlarının düşük olduğu ekonomilerden faiz oranlarının yüksek olduğu ekonomilere doğru hareket etmektedir. Faiz oranlarının yüksek olması ülkeye döviz girişi sağlayıp ülke ekonomisinin değişimine olanak sağlamaktadır (Şentürk – Dücan, 2014, 68). Özetle, kısa vadede faiz oranı ve döviz kuru arasında güçlü bir ilişkinin olduğu bilinmektedir. Ulusal tasarruf yetersizliği bulunan ülkelerdeki kaynak ihtiyacı, faiz oranlarının sağladığı yüksek getiri sayesinde finansman oluşturarak döviz kurlarını da etkilemektedir (Uysal, v.dğr., 2008, 49).

Döviz kuru ve faiz oranı arasındaki ilişki üç yoldan açıklanabilmektedir (Karacan, 2010, 73):

- Yurtiçi faizlerin yüksek olması, yerli finansal varlıklara yönelik talebi artırır, bunun sonunda döviz arzı artar ve ulusal paranın değeri artar.
- Yüksek faiz oranları, firmaların ve bankaların faiz yükünü fazlaştırır ve kârlarını düşürür. Bunun sonunda firmaların borç yükü arttığından kredilerde geri ödeme sorunu meydana gelir. Geri ödenmeyen krediler bankaların bilançolarında sorun oluşturup ekonomide kötümser beklentilere sebep olur. Tüm bunların sonunda ulusal para değer yitirir.

- Faiz oranlarının artması, kamu maliyesinde faiz yükünü artırır. Aynı zamanda enflasyonist beklentileri ve risk beklentilerini fazlaştırır. Bu nedenle ulusal para değeri yitirir.

Bu açıklamalardan da anlaşılacağı gibi döviz kuru ve faiz oranı arasında ters yönlü ilişki bulunmaktadır. Ancak faiz oranının para talebinin belirleyicilerinden olması, döviz kuru ve faiz oranı arasında pozitif yönlü ilişki de oluşturabilmektedir. Faiz oranlarının artması ulusal paraya olan talebi düşürüp enflasyonun yaşanmasını tetiklemektedir. Böylece, ulusal para değeri yitirmekte ve döviz kuru artmaktadır (Karaca, 2005, 2).

Faiz oranları, nominal faiz oranı ve reel faiz oranı olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Nominal faiz oranı piyasa faiz oranıdır. Reel faiz oranı ise, nominal faiz oranının enflasyon arındırılmış şeklidir (Kılıçarslan, 2016, 37).

$$\text{Nominal Faiz Oranı (i)} = \text{Reel Faiz Oranı (r)} + \text{Beklenen Enflasyon (\pi)}$$

Bu denklem ekonomide Fisher Denklemi olarak bilinmektedir. Fisher etkisi, nominal faiz oranı, reel faiz oranı ile beklenen enflasyonun toplamına eşit olmaktadır. Yani uzun dönemde beklenen enflasyondaki değişimler, nominal faiz oranında aynı ölçüde değişim oluşturmaktadır. Ancak reel faiz oranı enflasyona bağlı olarak değişmemektedir (Özer – Saraç, 2010, 50). Ayrıca enflasyon artışı faiz oranlarını arttırmakla kalmayıp döviz kurları da faiz oranına göre değişmektedir. Fisher Denklemi, para arzı artışı, enflasyon ve faiz oranı ile ilgili önemli bilgiler vermektedir. Para arzının arttırılması nominal faiz oranını azaltmaktadır. Para arzının arttırılması kamu harcamalarının yapılmasına ve enflasyonun yükselmesine neden olmaktadır. Yükselen enflasyon faiz oranlarının da artmasına yol açmaktadır. Özetle, uzun dönemde para arzının arttırılması enflasyon ve faiz oranlarını aynı ölçüde yükseltmektedir. Fisher'e göre enflasyonu yüksek olan ülkelerde faiz oranları ve döviz kurları da aynı ölçüde yüksek gerçekleşmektedir (Fisher, 1930).

Fisher etkisi, iki ulusal para birimini faiz oranı açısından değerlendirmeye de yardımcı olmaktadır. İki ülkenin faiz oranları arasındaki farklılık, iki ülkenin para birimleri arasındaki döviz kurunu etkilemektedir. Buna göre yüksek enflasyon ve yüksek faiz oranına sahip olan ülkenin para birimi değeri kaybetmektedir. Bu olguların geçerli olabilmesi için iki varsayım bulunmaktadır. Birincisi, yurtiçi ve yurtdışı varlıkların tam

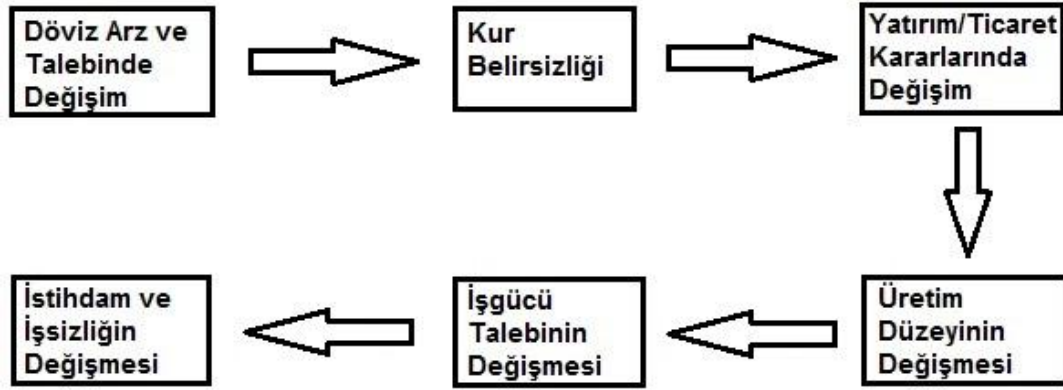
ikame olmasıdır. İkincisi, sermaye piyasaları önünde bir engel bulunmamasıdır (Kılıçarslan, 2016, 37).

1.3.6.Döviz Kuru ve İstihdam İlişkisi

Döviz kuru, gelişmekte olan ülkelerde ekonomik krizlerin oluşmasının temel faktörüdür. Reel döviz kuru, ülkenin dış ticaretini etkileyen en önemli unsurlar arasında yer almaktadır. Reel döviz kuru artığında yani yerli para değer yitirdiğinde ihracat yükselip ithalat düşmektedir. Bu durum, ihracata dayalı üretim yapan sektörlerde istihdamı artırıp işsizliği azaltmaktadır (Boz, 2013, 52). Ayrıca reel döviz kurlarındaki yükselme ithalata dayalı üretim yapan sektörlerde işsizliğe neden olmaktadır (Selim – Ayvaz Güven, 2014, 127). Kısaca, döviz kuru ve istihdam arasında dolaylı bir ilişki mevcuttur. Döviz kuru ilk önce dış ticareti ve fiyatları etkilemektedir. Bu değişkenler aracılığıyla da istihdamı değiştirmektedir.

Şekil 2:

Döviz Kuru Değişiminin İstihdamı Etkileme Yolu

Kaynak: Ayhan, Fatih. *Döviz Kuru Oynaklığı, Dış Ticaret ve İstihdam İlişkisi: Türkiye Uygulaması*. Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2016.

Şekil 2’de döviz kurlarındaki değişimin istihdamı nasıl etkilediği açıklanmaktadır. Döviz arzında ve talebinde olan büyük ve devamlı değişiklikler döviz kurunda belirsizlik oluşturmaktadır. Döviz kurunda belirsizlik yaşanması yatırımla ve ticaretle uğraşan aktörlerin kararlarını etkilemektedir. Döviz kuru üzerinden dış ticaret yapan üreticiler, kur belirsizliğinden dolayı üretim düzeylerini değiştirmektedirler yani üretim düzeylerini azaltmaktadırlar. Çünkü döviz kurlarındaki değişimler kâr oranları olumsuz etkileyebilmektedir. Üretim düzeyinin düşmesi, işgücü talebini azaltırken istihdamı azaltıp işsizliği arttırmaktadır (Ayhan, 2016, 77).

Döviz kurunun istihdamı etkileme kanalları şunlardır (Ayhan, 2016, 81):

- Makroekonomik Kanal
- Büyüme Kanalı
- Faktör Yoğunluğu Kanalı
- Dışa Yönelim Kanalı
- İhraç Ürünlerinin Emek Maliyeti Kanalı
- İthal Girdi Fiyatları Kanalı
- İthalatın Nüfuz Etme Kanalı
- Ödemeler Dengesi Kanalı
- Teknoloji Kanalı
- Emek Piyasasına Yönelik Düzenlemeler Kanalı

1.3.7.Döviz Kuru ve Ekonomik Büyüme İlişkisi

Döviz kuru rejimleri, ekonomik büyümeyi şoklara uyum sağlaması olarak doğrudan, uluslararası ticaret, yatırım, sermaye akımı, mali sektör gelişimi ve kurumsal katılık gibi faktörler üzerindeki etkisi dolaylı yoldan etkilemektedir (Bailliu, v.dğr., 2002, 3-4).

Sabit kur rejiminin tercih edildiği ekonomide dışsal şoklara karşı gerçekleştirilecek uyum, reel ekonomideki faaliyetlerin değiştirilmesiyle yapılabilmektedir. Dalgalı kur rejimi ise, ekonomiye kendiliğinden uyum sağladığı için dışsal şokun etkisi daha az olmaktadır (Friedman, 1953, 164). Sonuç olarak, dalgalı kur rejimi ekonomiyi dışsal şoklardan sabit kur rejimine kıyasla daha çok korumaktadır (Parasız, 1994, 81). Örneğin, esnek kur rejiminin olduğu bir ekonomide döviz arzı sabitken döviz talebinde olan artış döviz kurunu arttırıp yerli paranın değer yitirmesine sebep olmaktadır. Bu durumda, ihracat yükselip ithalat düşerken ekonomik büyüme pozitif olmaktadır (Seyidoğlu, 2001, 318).

Dalgalı kur rejiminin sabit kur rejimine göre diğer avantajı ise, ekonomik istikrarın sağlanmasında para politikasının etkin olarak kullanılabilmesidir. Esnek kur rejiminde para politikası, mal ve hizmetler kadar yurtiçi harcama düzeyiyle ekonomiye müdahalede bulunmaktadır (İyibozkurt, 1995, 301).

Döviz kurları, yatırımlar aracılığıyla ekonomik büyümeyi etkilemektedir. Sabit kur rejimi, politik belirsizliğin azalması, döviz kuru değişkenliğinin azalması ve reel faiz

oranlarının azalması açısından yatırımlar üzerinde pozitif etkiye sahiptir. Reel faiz oranının düşük seyretmesi hem özel sektör için hem de kamu sektörü için borçlanma maliyetlerini düşürüp yatırımları yükseltir. Yatırımlar artması ekonomik büyümeye olumlu yansımaktadır. Ancak sabit kur rejiminde ayarlamaların yanlış yapılması ve ekonomide yaşanan negatif dışsal şoklar belirsizliklere neden olmaktadır. Gerçekleşen olumsuzlar sonucunda ülkede üretim seviyesi düşecektir, buna bağlı olarak da işsizlik ortaya çıkacaktır. Bunların sonucunda ekonomik büyüme negatif etkilenecektir.

Döviz kuru rejimine bağlı olarak ekonominin uluslararası piyasalara açıklık derecesi ekonomik büyümeye etki etmektedir. İçsel büyüme modelleri, uluslararası piyasalara açıklık ve ekonomik büyüme arasında pozitif ilişki bulunduğunu öne sürmektedir (Barro – Martin, 2004, 62-63). Döviz kuru rejimi uluslararası ticareti etkilerken uluslararası ticarete ekonomik büyümeyi etkilemektedir. Sabit kur rejiminin döviz kuru değişimlerini azaltması, belirsizliği azaltması, ticari ve işlem maliyetlerini azaltması uluslararası ticareti arttırıp ekonomik büyümeyi sağlamaktadır. Ancak bu rejimin dezavantajı ise döviz kurunun yanlış ayarlanıp uluslararası ticareti ve dolayısıyla da ekonomik büyümeyi olumsuz etkileyebilmesidir. Esnek kur rejiminde ise ekonomik istikrarsızlık gerçekleşme olasılığı daha düşüktür. Bu durum ülkenin ihracatını arttırıp ekonomik büyümeyi sağlamaktadır.

Döviz kuru rejimine bağlı olarak uluslararası sermaye akımına açıklık da ekonomik büyümeyi etkilemektedir. Sabit kur rejiminde, merkez bankasına kur aktarılması ve hükümetler tarafından sorumluluk alınması sermaye girişlerini kolaylaştırmaktadır. Ancak sermaye girişlerinin verimsiz yatırımlara dönüşmesi ekonomik büyümeyi negatif etkilemektedir (Erdoğan, 2008, 96). Esnek döviz kuru rejiminde riskler daha düşük olduğu için uluslararası sermaye girişleri daha fazla olup ekonomik büyüme sağlanmaktadır.

Döviz kurları mali sektör gelişimi ve kurumsal katılığa bağlı olarak da ekonomik büyümeyi etkileyebilmektedir. Kurumsal katılık yerine esnek kur rejiminin tercih edilmesi, ekonomide gerçekleşen şokların negatif yönlerini azalttığı için ekonomik büyümeyi arttırmaktadır. Ayrıca gelişmiş mali sektör, hem sabit kur rejiminde hem de esnek kur rejiminde ekonomik büyümeyi gerçekleştirmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM:

TÜRKİYE’DE DÖVİZ KURU VE MAKROEKONOMİK DEĞİŞKENLERİN ÖZELLİKLERİ

2.1.Döviz Kuru ve Üretim

Türkiye’de 1980 yılına kadar ithal ikameye dayalı sanayileşme stratejisi ve sabit kur sistemi uygulandı. 24 Ocak 1980 Kararlarıyla dışa açık ekonomi politikaları ve kurun belli aralıklarla değiştirildiği kur sistemi uygulanmaya başladı. Yeni ekonomik sisteme geçişte yaşanan belirsizlikler ve ekonomik durum 1982-1984 yılları arasında GSYH’da dalgalanma yaşanmasına yol açtı. 1989 yılında dış ticaret ve döviz kuru sistemleri üzerindeki engellerin tamamen kaldırılmasıyla daha esnek döviz kuru yürürlüğe girdi. 1985-1993 yılları arasında GSYH düzenli olarak arttı ancak 1994 yılındaki finansal krizin olumsuz etkisiyle GSYH’da düşüş meydana geldi. Bu ekonomik krizin olumsuz etkilerini gidermek amacıyla IMF destekli İstikrar Programı yürürlüğe konuldu. 1995-1998 yılları arasındaki GSYH’da istikrarlı bir artış yaşandı. 1999 yılında ülkede gerçekleşen ekonomik, siyasi ve toplumsal olayla neticesinde yeni bir ekonomik kriz yaşanması GSYH’ın azalmasına neden oldu (Kazıcı, 2015, 78).

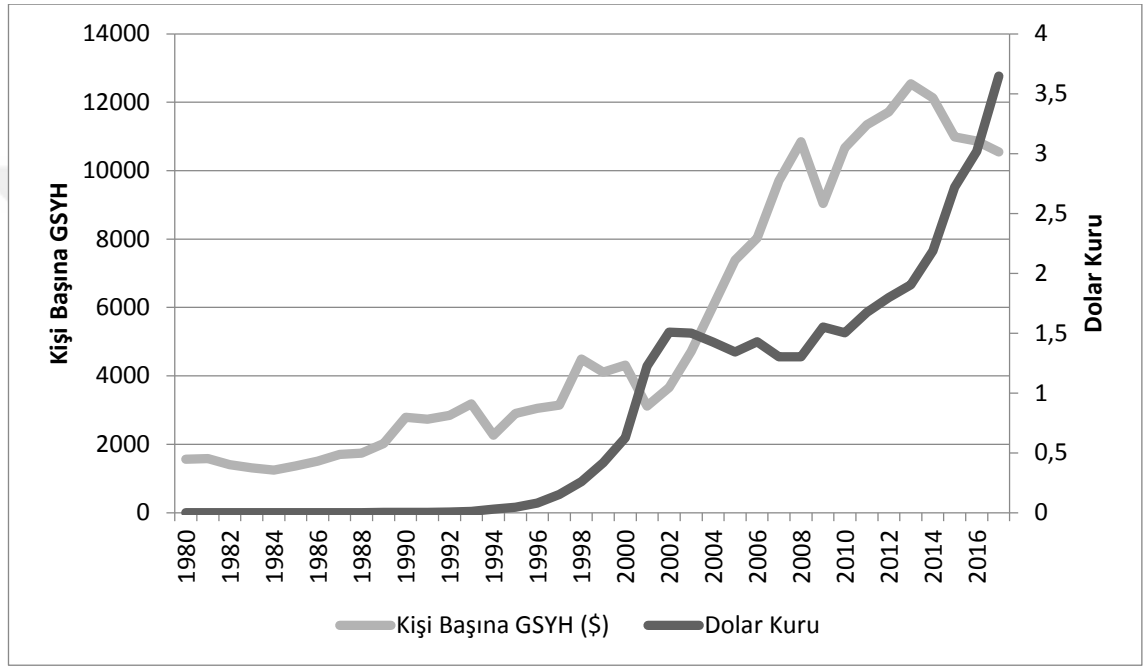
Türkiye 2000 yılında ekonomik sorunlar yaşadı. Kasım ayında piyasalarda yaşanan dalgalanmalar ekonomik krizin oluşmasında etkili oldu. 2000 yılında gerçekleşen krizin etkileri atlatılmadan ekonomik sorunlara siyasi sorunlarda eklenince Şubat 2001 tarihinde yeni bir ekonomik kriz oluştu. İki krizin üç ay arayla yaşanması ekonomik göstergeleri altüst etti ve kriz çok derinleşti. Ekonomide yaşanan olumsuzlukları gidermek amacıyla “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı” uygulamaya konuldu. Programın istikrarla uygulanması ve alınan ekonomik tedbirler başarılı oldu. 2002-2007 yılları arasında ülkenin ekonomik gelişimi hız kazandı ve ekonomik büyüme oranları yükseldi (Acar, 2013, 18). Ayrıca bu dönemde GSYH’da düzenli olarak artış görüldü.

2008 yılının sonuna doğru tüm dünya ekonomisini etkileyen küresel kriz yaşandı. Küresel krizin etkileri Türkiye’de 2009 yılında daha belirgin şekilde hissedildi ve makroekonomik göstergeler negatif yönde etkilendi. 2009 yılında GSYH artmayı sürdürse de artış oranında düşüş meydana geldi. Uygulanan mali disiplin, para politikaları ve ekonomik plânlar krizin atlatılmasına yardımcı oldu (Acar, 2013, 18). 2010 yılında ekonomi hızlı bir toplanma sürecine girdi. 2010 yılından itibaren

ekonomik büyümenin göstergesi olan GSYH istikrarlı bir şekilde artış gösterdi. Ancak sağlanan artış her yıl aynı yükselen oranda olmadı, bazı yıllarda artış oranında azalma meydana geldi. Artış oranındaki dalgalanmaların nedeni dünyada ve ülkede yaşanan ekonomik ve siyasi olaylardır.

Grafik 1:

Yıllara Göre (1980-2017) ABD Dolar Kuru ve Kişi Başına GSYH (\$)

Kaynak: Dünya Bankası verileri kullanılarak yazar tarafından düzenlenmiştir.

Grafik 1’de yıllara göre dolar kuru ve kişi başına GSYH’nın dolar cinsinden değeri yer almaktadır. Kişi başına gayri safi yurtiçi hasılanın GSYH’nın ülke nüfusuna bölünmesiyle elde edilmekte ve ülkeler arasında kıyaslama yapmayı sağlamaktadır. 1980 yılında ekonomik yapıda değişiklikler yapılması ve ekonomik durumun kötü olması 1982-1984 yılları arasında kişi başına GSYH’nın düşmesine yol açtı. 1985-1993 yılları arasında kişi başına GSYH dalgalanarak arttı. 1994 yılındaki ağır finansal kriz sonucunda dolar kuru yükselirken kişi başına GSYH azaldı. 1995-1998 yılları arasında dolar kuru ve kişi başına GSYH yükseldi. 1999 yılında ülkede yeni bir ekonomik kriz yaşanmasıyla dolar kuru artarken kişi başına GSYH düştü. 2000 ve 2001 yıllarındaki krizlerin etkisiyle dolar kuru arttı. Kurdaki artış makroekonomik göstergelerde bozulmaları sebep oldu ve 2000 yılından 2001 yılının ortalarına kadar kişi başına GSYH’da düşüş meydana getirdi. 2002-2008 yılları arasında kurda istikrar sağlanması

ekonominin büyümesini yükseltti ve kişi başına GSYH ciddi oranda arttı. Ancak 2008 yılındaki küresel kriz kurda artışa neden oldu ve 2009 yılında kişi başına GSYH azaldı. Krizin etkilerini azaltmak için alınan uygulamalar başarı oldu ve tekrar kişi başına GSYH yükseldi. 2010-2013 yılları arasında kurdaki dalgalanma yaşanırken kişi başına GSYH sürekli olarak yükseldi. 2013 yılında kişi başına düşen GSYH 12.543 dolar ile rekor düzeyde gerçekleşti. 2014 yılından sonra kurda aşırı yükselme meydana gelirken kişi başına GSYH devamlı olarak azaldı.

2.2.Döviz Kuru ve Tüketim

Türkiye’de 1980 yılında dışa açık ekonomi politikaları izlenmeye başlanmasıyla ekonomi içinde özel sektörün payı arttı. 1980 yılından 1994 yılına kadar toplam harcamalar içinde özel tüketim harcamalarının oranı düzenli olarak yükseldi. 1994 yılında ülkede finansal kriz yaşanması sonucunda hem özel tüketim harcamalarında hem de kamu tüketim harcamalarında düşüş meydana geldi. 1994 yılındaki krizin etkileri ortadan kaldırmak için IMF destekli İstikrar Programı yürürlüğe konuldu. 1995 yılında toplam talebi canlandırmak amacıyla kamu tüketim harcamalarındaki artış oranı özel tüketim harcamalarındaki artış oranından yüksek tutuldu (Sarısoy – Yıldız, 2013, 381). 1995-2000 yılları arasında özel tüketim harcamaları ve kamu tüketim harcamaları devamlı olarak yükseldi.

Türkiye ekonomisi Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizleriyle küçüldü ve ekonomik göstergeler krizlerden olumsuz etkilendi. Krizler sonucunda toplumun ekonomiye duyduğu güvenin azalması toplam harcamalar içinde özel tüketim harcamalarının düşmesine neden oldu. Ülke ekonomisindeki kötü durumu düzeltmek amacıyla “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı” uygulamaya konuldu ve kamu harcamaları arttırıldı. Uygulanan programlar piyasada karşılık buldu ve ekonomik iyileşme sürecine giriş yapıldı. Programın istikrarlı uygulanması ekonomiye duyulan güveni arttırdı ve özel tüketim harcamaları yükseldi. 2002-2008 yılları arasında ekonomide sağlanan istikrar sonucunda toplam harcamalar içinde yer alan hem kamu harcamalarının değeri hem de özel tüketim harcamalarının değeri yükseldi.

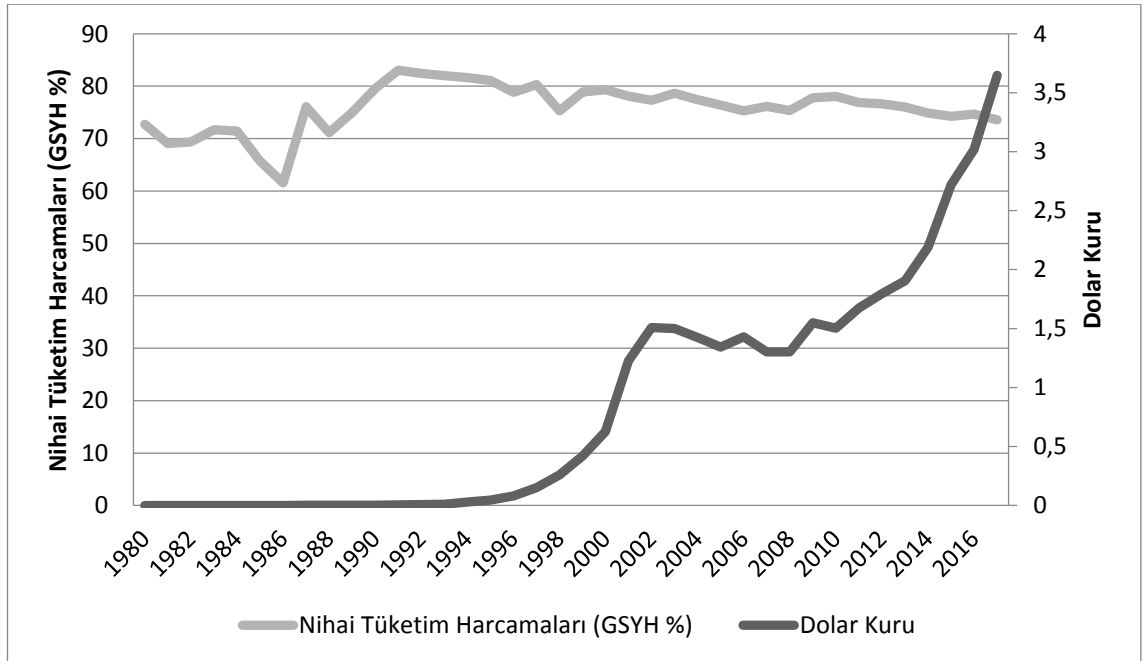
2008 küresel krizi makroekonomik göstergelerde bozulmalar meydana getirdiği için ekonomiye duyulan güven azaldı. Kriz sonucunda oluşan güvensizlik ve belirsizlik ortamı, özel tüketim harcamaları değerinin azalmasına yol açtı. 2009 yılında iç talebi canlandırmak amacıyla kredilerin revize edilmesi, özel tüketim vergilerinde indirim

yapılması ve istihdamı teşvik paketleri uygulanmaya başlandı. Uygulamalar piyasalarda karşılık buldu ve krizin olumsuz etkileri giderildi (Tekin, 2014, 85-86).

Küresel kriz sonrasındaki uygulamalar neticesinde 2010 yılında özel tüketim harcamalarının değeri yükseltildi. 2010 yılında özel tüketim harcamalarındaki artış oranı kamu tüketim harcamalarındaki artış oranından daha yüksek oldu. 2010-2017 yılları arasında hem özel tüketim harcamalarında hem de kamu tüketim harcamalarında düzenli bir artış görüldü. Ancak özel tüketim harcamalarının artış oranında düşüş meydana geldiği yıllarda tüketimi yükseltmek amacıyla kamu tüketim harcamalarında artış yapıldı. Ayrıca kamu harcamaları çarpan etkisiyle milli gelir ve istihdamı yönlendirebilmektedir (Durkaya, 2012, 119). Tüketim harcamaları çarpan ve hızlandıran mekanizmaları vasıtasıyla gelecek dönemlerdeki tüketim harcamalarını da yönlendirmektedir (Akıncı, 2019, 2). Kısaca, kriz yıllarında özel tüketim harcamaları kısıılırken tüketimi arttırmak için kamu tüketim harcamaları yükseltilmektedir. Olağan dönemlerde ise toplam tüketim harcamaları içinde özel tüketim harcamalarının artış oranı yüksek olmaktadır.

Grafik 2:

Yıllara Göre (1980-2017) ABD Dolar Kuru ve Nihai Tüketim Harcamaları (GSYH %)

Kaynak: Dünya Bankası verileri kullanılarak yazar tarafından düzenlenmiştir.

Grafik 2’de yıllara göre dolar kuru ve nihai tüketim harcamalarının GSYH içindeki yüzde verileri yer almaktadır. 1980-1985 yılları arasında nihai tüketim harcamalarının GSYH içindeki payı dalgalanarak azaldı. 1986 yılında nihai tüketim harcamalarının GSYH içindeki payı %61,54 ile en düşük seviyede gerçekleşti. 1987-1992 yılları arasında nihai tüketim harcamalarının GSYH içindeki payı dalgalanarak arttı ve 1992 yılında %83,02 ile en yüksek seviyeye çıktı. 1994 yılında ağır ekonomik kriz yaşanması döviz kurunun hızla yükselmesine neden olurken nihai tüketim harcamalarının GSYH içindeki payının azalmasına da yol açtı. 1995-2000 yılları arasında kurda sürekli olarak artış yaşanırken nihai tüketim harcamalarının GSYH içindeki payı dalgalanarak azaldı.

2001 yılında gerçekleşen ekonomik kriz dolar kurunun aşırı yükselmesine neden oldu. Yükselen kur ekonomiye duyulan güveni düşürdüğü için tüketim harcamalarında daralma yaşandı. 2002-2008 yılında dolar kurunda istikrar yakalanırken nihai tüketim harcamalarının GSYH içindeki payında da dalgalanma devam etti. Küresel kriz ile dolar kurunun yükselmesi 2009 yılında özel tüketim harcamalarının azalmasına sebep oldu. 2009 yılında özel tüketim harcamalarındaki azalışı dengelemek için kamu tüketim harcamaları yükseltildiğinden nihai tüketim harcamalarının GSYH içindeki payında düşüş yaşanmadı. 2010 yılından itibaren kurda şiddetli artış sürerken nihai tüketim harcamalarının GSYH içindeki payı da sürekli olarak azaldı. Kısaca, dolar kurunun yüksek olduğu durgunluk dönemlerinde kamu tüketim harcamaları ekonomik büyümeyi sağlamak için kullanılmaktadır (Durkaya, 2012, 126).

2.3.Döviz Kuru ve Dış Ticaret

Türkiye 1980 yılına geçmiş yıllardan kaynaklanan ağır ekonomik bunalım ile başladı. 1980 yılında ekonomik bunalıma, siyasi ve toplumsal olayların eklenmesi bunalımı şiddetlendirdi. Türkiye ekonomisini içinde bulunduğu durumdan kurtarmak amacıyla 24 Ocak 1980 tarihinde yeni ekonomi politikası kararları yürürlüğe konuldu. 24 Ocak Kararları ile Türkiye’nin kalkınma stratejisi değiştirildi ve ekonomi içinde piyasa ekonomisinin payı yükseltildi (Demircioğlu, 2009, 92).

24 Ocak Kararları ekonomik bunalımın bitirilmesi amacıyla yürürlüğe konulduğundan kısa vadede idarede karar bütünlüğü sağlanması, enflasyonun makul düzeyde seyretmesi, mevcut atıl kapasitenin tam olarak kullanılması, ihracatın hızla arttırılması, yurtiçi tasarrufların yükseltilmesi ve yabancı özel sermayenin teşvik edilmesi gibi

amaçları kapsamaktadır. 24 Ocak Kararlarının uzun vadeli hedefleri, piyasa ekonomisine işlerlik kazandırmak ve dışa açılmayı sağlamaktır (Ay, 2007, 117).

24 Ocak Kararları ile piyasa ekonomisinin işleyişini sağlamak amacıyla devletin ekonomideki payı düşürmek için (Kazgan, 1988, 344-353):

- Sigara tekeli kaldırılmış, madenlerin kamulaştırılması iptal edildi ve KİT'lerin özelleştirilmesine başlandı.
- KİT'lerin ürettikleri malın fiyatını kendileri belirlemesine karar verildi ve Fiyat Tespit ve Kontrol Komitesi kaldırıldı.
- Tarım ürünleri destekleme alımlarına sınır getirildi ve gübre, enerji ve ulaştırma dışındaki sübvansiyonlar kaldırıldı.
- Ekonomide fiyat mekanizmasını hâkim kılmak amacıyla faiz oranları serbestleştirilerek reel faiz politikası izlenmeye başlandı. Ayrıca döviz alım satımı serbestleştirilerek döviz üzerindeki kontroller kaldırıldı ve döviz kurlarının serbest piyasada belirlenmesi ilkesi yürürlüğe konuldu.

Türkiye'de ekonomisindeki dönüm noktalarından birisi olan 24 Ocak Kararlarının en önemli özelliği fiyat oluşumunun piyasadaki arza ve talebe göre belirlenecek olmasıdır. (Yaman, 2012, 20). 24 Ocak Kararlarının ikinci ana hedefi ise dışa açılmayı sağlamaktır. Bu amaçla, Türkiye'de 1980 yılına kadar uygulanan ithalatın yerli üretimle ikame edildiği ve yerli üretimin kotalarla ve gümrük vergileriyle korunduğu sanayileşme stratejisi değiştirilerek yerine ihracatın teşvik edildiği ve ithalatın serbestleştiği sanayileşme stratejisi uygulamaya başlandı (Ay, 2007, 117).

24 Ocak Kararları ile uygulanmaya başlayan düzeltilen sabit kur sistemi, 1 Mayıs 1981'e kadar uygulanmaya devam etti. 1 Mayıs 1981 tarihinden 1984 yılına kadar ise günlük kur uygulamasına yer verildi (Çarıkçı, 1991, 102). 1984-1989 yılları arasında kontrollü esnek kur uygulandı ve 1988 yılında Merkez Bankası bünyesinde döviz ve efektif piyasaları açıldı (Karluk, 1998, 512).

24 Ocak Kararları ile ihracatın artırılması amacıyla teşvik uygulamaları da hızlandırıldı. İhracata dayalı büyüme stratejisi ile emek-yoğun, yerli hammaddelere dayanan ve dünya pazarlarında rekabet gücü fazla olan sektörler desteklenmeye başlandı. İhracat rejiminde gerçekleştirilen düzenlemeler ile tescil, lisans ve ruhsat uygulamalarına son verildi. 1987 yılında Türk Eximbank ihracatın kredi ve sigorta ile

desteklenmesi ve Türk ihracatçıların dünyada pazarlarında rekabet gücünün artırılması amacıyla kuruldu. 1989 yılında vergi iadesi uygulaması yürürlükten kaldırıldı (Yaman, 2012, 22).

İthalatın serbestleşmesi aşamasında önceden yasak olan mallar ve izine bağlı olarak ithal edilebilen mallar kademeli olarak ithale uygun hale getirildi ve 1981 yılında kota uygulaması kaldırıldı. Ayrıca aynı dönemde gümrük vergilerinde indirimler yapıldı (Yaman, 2012, 21). 1984 yılında İthalat Rejimi Kararı yürürlüğe konularak gümrük ve üretim vergi oranları yeniden düzenlendi ve vergi oranlarında indirimler yapıldı. 1985 yılında Gümrük Tarifleri ve Ticareti Genel Anlaşması (GATT) sübvansiyonlar kodu kabul edildi. 1989 yılında GATT ve AT mevzuatına uygun olarak anti-damping yasası çıkartıldı ve Türk sanayisinin damping ve sübvansiyon yoluyla haksız rekabetten korunması sağlandı (Öztürk, 1998, 162). 1989 yılında “Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu”nda yapılan değişiklikler ile döviz ithalatı serbestleştirildi ve TL konvertibl hale getirilerek finansal dengesizliklerin giderilmesi hedeflendi. Fakat zamanlama problemi ve ekonomik altyapının oluşmaması sebebiyle beklenen sonuçlar elde edilemedi (Demircioğlu, 2009, 98). 1990 yılında ithalat teminatları ve ithali izne bağlı olan mallar tamamen kaldırılıp ithal edilecek mallar tek listede düzenlendi. 1992-1995 yılları arasında Gümrük Birliği’ne uyum çalışmalarına devam edildi. 1993 yılında ithalatta tek vergi sistemi yürürlüğe konuldu (Ay, 2007, 156).

1994 yılında ekonomideki olumsuzluklar sebebiyle mali piyasalarda döviz talebi aşırı talep devalüasyon yapılmasına neden oldu. Devalüasyon sonucunda dolar kuru %170 oranında artarken iç talep daraldı. Kurun değerlenmesi sonucunda ihracat %18 artarken ithalat %21 oranında düştü (Bulut, 2002, 250-252). Türkiye’nin 1995 yılında Dünya Ticaret Örgütü’ne üye olması ve 1996 yılında Avrupa Birliği ile Gümrük Anlaşması imzalaması ihracatın ve ithalatın artmasını sağladı (Demircioğlu, 2009, 101).

1997 Asya krizi ve 1998 Rusya krizi bölge ülkeleri başta olmak üzere Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerini olumsuz etkiledi. Krizlerin olumsuz etkisine Türkiye’de seğıime gidilmesi de eklenince Türkiye’nin dünya pazarındaki rekabet gücü azaldı ve ekonomik faaliyetleri daraldı (Serin, 2001, 310-311).

Türkiye’de 2000’li yıllara gelinirken geçmiş yıllarda gerçekleşen ekonomik sorunlar ve 1999 yılında yaşanan Marmara Depremi makroekonomik değişkenlerde daha da derinleşen olumsuzluklara neden oldu. Nisan 2000 tarihinde ülkenin içinde bulunduğu

kötü ekonomik durumdan kurtulması için “Enflasyonu Düşürme Programı” uygulamaya konuldu. Bu programla ekonomide olumlu gelişmeler olsa da Kasım ayında likidite sıkışıklığının sebep olduğu döviz talebindeki yükseliş, uluslararası piyasalardaki olumsuzluklar ve ülkede gerçekleşen politik olaylar ekonomik krize yol açtı. Bu krizin asıl tetikleyicisi bankacılık kesiminde likidite sorunun yaşanmasıdır. Kasım 2000 krizinden sonra Dünya Bankasında başkan yardımcısı olarak çalışan Kemal Derviş ekonominin başına getirildi. Kasım 2000 krizinde meydana gelen olumsuzluklar Şubat 2001 krizinin önünü açtı (Helhel, 2009, 39). 2001 yılında yapısal düzenlenmelerin yavaşlaması, cari işlemler açığının yükselmesi ve döviz kurlarındaki baskının artması finansal durumu kötüleştirdi. 19 Şubat 2001 tarihinde ekonomik sorunlara Cumhurbaşkanı ve Başbakan arasında yaşanan siyasi gerginlikte eklenmesi spekülasyonların başlamasına neden oldu ve döviz aşırı talep oluşarak döviz krizi meydana geldi (Türkiye Bankalar Birliği, 2008, 19).

2000 yılında uygulanan sabit döviz kuru rejimi, ülkenin dış ticaret açığına sebep olması, gerekli yapısal politika değişikliklerinin yapılmaması ve finans kesiminde yaşanan olumsuzluklar yüzünden başarısız oldu. Şubat 2001 krizinden sonra dalgalı döviz kuru rejimine geçildi (Karayazı, 2004, 65). Ayrıca gerçekleştirilen devalüasyonla reel döviz kuru değer yitirerek ihracat artıp ithalat azaldı. Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizlerinden sonra ekonomiyi yeniden düzenlemek amacıyla IMF destekli “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı” uygulamaya konuldu. Bu programa göre serbest dalgalanan döviz kuruna zaman zaman istikrarı sağlamak için Merkez Bankası müdahale edebilmektedir. Merkez Bankasının piyasadaki dengesizliklere müdahale etmesi hem programa hem de serbest dalgalanan kur rejimine aykırı olmamaktadır (Ay, v.dğr., 2009, 54). Dalgalı döviz kur rejiminin zorunlu unsurlarından biri vadeli piyasalardır. Vadeli piyasalar geleceğe dönük belirsizlikleri azaltıp güven ortamının oluşmasını sağlamaktadır. Bu amaçla İMKB Ağustos 2001 tarihinde vadeli döviz piyasası açtı.

Güçlü Ekonomiye Geçiş Programının istikrarlı uygulanması 2002 ve 2003 yıllarında ülkede ekonomiye duyulan güveni yükseltti. Bu yıllarda Türk parasına duyulan güvenin yükselmesi döviz talebi azaltarak döviz kurunun düşmesini sağladı (Karayazı, 2004, 66). 2004 yılında Merkez Bankasının piyasaya yerinde müdahaleleri, IMF ve AB ile ilişkilerin pozitif yönde gerçekleşmesi ülkeye yabancı para girişini sağladı. Bu gelişmeler döviz kurunun düşmesine yardımcı oldu.

2007 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nde emlak piyasasında mortgage kredilerinin neden olduğu kriz, 2008 yılı Eylül ayında tüm dünyada etkili olup ülkemizde de yaşandı. ABD'de batık mortgage kredilerinin %40'ı İngiltere, Fransa, Almanya, Belçika, İsviçre gibi Avrupa ülkelerinin portföyünde yer almaktaydı. Bu sebeple kriz, ABD'den Avrupa'ya hızlı bir şekilde yayıldı (Helhel, 2009, 41). Türkiye'nin ihracat hacminin büyük çoğunluğunu Avrupa ülkeleriyle gerçekleştirmesi, krizin ülkemizde daha derinden hissedilmesine neden oldu. Hem iç pazarda yaşanan daralma hem de ihracat ve ithalat büyüme hızındaki azalma dış ticareti olumsuz etkiledi (Ordu, 2013, 53). Krizin etkileri 2009 yılında daha net bir şekilde hissedilip ülkenin dış ticaret hacminde ciddi düşüş yaşanmasına sebep oldu.

2010 yılından itibaren dış ticaret hacminde artış yaşanmaya başladı. Ülkedeki siyasi olaylar ve dünyadaki ekonomik olaylar dış ticaret hacmini etkiledi. Türkiye ekonomisini 2013 yılında yaşanan toplumsal olaylar ve 2016 yılında yaşanan darbe girişimi makroekonomik değişkenleri olumsuz etkiledi.

Tablo 1:

Yıllara Göre (1980-2017) Dış Ticaret (Bin ABD \$)

Yıllar	İhracat	İthalat	Dış Ticaret Dengesi	Dış Ticaret Hacmi	İİKO (%)
1980	2.910.122	7.909.364	-4.999.242	10.819.486	36,8
1985	7.958.010	11.343.376	-3.385.367	19.301.386	70,2
1990	12.959.288	22.302.126	-9.342.838	35.261.413	58,1
1995	21.637.041	35.709.011	-14.071.970	57.346.052	60,6
2000	27.774.906	54.502.821	-26.727.914	82.277.727	51
2005	73.476.408	116.774.151	-43.297.743	190.250.559	62,9
2010	113.883.219	185.544.332	-71.661.113	299.427.551	61,4
2015	143.838.871	207.234.359	-63.395.487	351.073.230	69,4
2017	156.992.940	233.799.651	-76.806.711	390.792.592	67,1

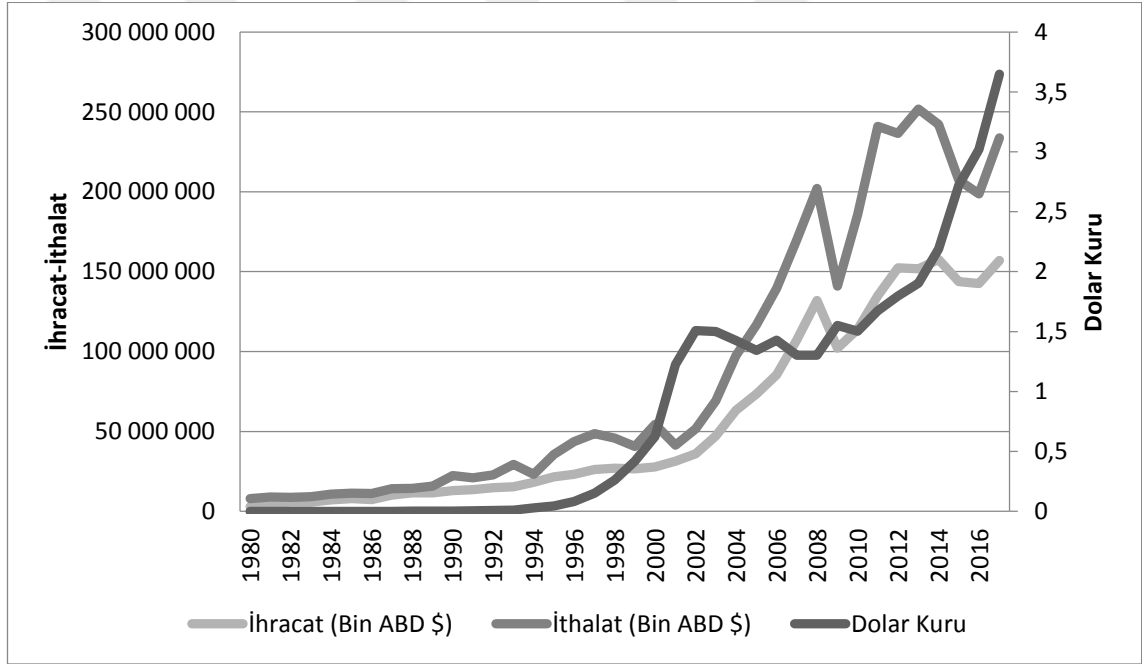
Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu. "Temel İstatistikler". Erişim: 18 Haziran 2019.
<http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>

Tablo 1'de yıllara göre dış ticaret verileri yer almaktadır. İhracat teşvikleri ile 1980 yılında 2,9 milyar dolar olan ihracat 1990 yılında 12,9 milyar dolara yükseldi. 1990 yılından 2000 yılına kadar ihracatın artış hızı yavaşladı ve 2000 yılında ihracat 27,7 milyar dolar olarak gerçekleşti (Demircioğlu, 2009, 100). İhracat 2000 yılından itibaren arttı. Ancak 2008 yılından yaşanan küresel krizin etkileri ekonomiyi olumsuz etkilediği için ihracat artış hızı düştü ve ihracat 2010 yılında 113,8 milyar dolar olarak gerçekleşti (Türk, 2014, 21). 2013, 2016, 2017 yıllarında ülkede yaşanan toplumsal ve siyasi

olaylar ihracatı olumsuz etkileyerek ihracatın azalmasına neden oldu. İthalat 1980 yılında 7,9 milyar dolar iken 1990 yılında 22,3 milyar dolara yükselmiştir. İthalatta vergi oranlarının düşürülmesi 2000 yılında ithalatın 54,5 milyar dolara yükselmesinde etkili oldu (Demircioğlu, 2009, 96). İthalat ise 2001 krizinden küresel krizin etkilerinin ekonomide hissedildiği 2009 yılına kadar arttı ancak ithalat krizden olumsuz etkilendi (Türk, 2014, 22). 2010 yılından itibaren ithalattaki artış devam etti. Dış ticaret dengesi tüm yıllara açık verdi. Bunun nedeni Türkiye’de ihracatın ithalatın altında seyretmesidir. Dış ticaret hacmi, ülke ekonomisinin dışa açılması ile birlikte hızla yükseldi ve dış ticaret hacmindeki artış yıllar itibariyle sürdürüldü.

Grafik 3:

Yıllara Göre (1980-2017) ABD Dolar Kuru, İhracat ve İthalat

Kaynak: TÜİK ve Dünya Bankası verileri kullanılarak yazar tarafından düzenlenmiştir.

Grafik 3’te yıllara göre dolar kuru, ihracat ve ithalat verileri yer almaktadır. Türkiye ekonomisinin 1980 yılında dışa açılmasıyla birlikte dış ticarete artış sağlandı. 1980-1990 yılları arasında dolar kurunda aşırı dalgalanma olmaması ve uygulanan teşvik politikaları ihracat ve ithalatın yükselmesine imkân tanıdı. 1990 yılından itibaren ülkeye hızlı sermaye girişlerinin etkisiyle TL aşırı değerlendirildi ve ihracatın yavaşlarken ithalat hızlandı. 1993 yılında iç piyasada dövize yönelik aşırı talep olması mali kriz neden oldu. 1994 yılında ülkenin ekonomik durumuna dünyadaki durgunlukta eklenince kur

yükseldi (Demircioğlu, 2009, 100). 1997 Asya krizinin ve 1998 Rusya krizinin etkisiyle dolar kuru yükseldi ve ithalatta düşüş meydana geldi.

Türkiye ekonomisinde Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizinin etkileri 2001 yılındaki dış ticaret göstergelerini olumsuz etkiledi. Gerçekleşen krizler sonrasında hızlı sermaye çıkışları, döviz kurlarındaki belirsizlikler, ekonomiye duyulan güvensizlik iç talebi ve ekonomiyi küçülttü. Döviz kurunun reel anlamda değerlenmesi ve reel ücretlerin azalması ihracata yönelik üretim yapan firmaların rekabet gücünü kuvvetlendirdi. Yurtiçi talep düşüklüğü de ihracatın yükselmesine neden oldu. Aynı yıl yerli paranın değer yitirmesi ithalatın düşmesine yol açtı (“Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Yıllık Rapor 2001”, 2002, 14).

2001-2006 yılları arasında ortalama döviz kuru 1,5 TL dolaylarında seyrederken ihracat ve ithalat oranlarındaki değişim her yıl artarak devam etti. 2006 ve 2007 yıllarında döviz kurunda yaşanan düşüşe rağmen ihracatta ve ithalatta yükseliş sağlandı. Bu dönemde kur ve dış ticaret arasında ters yönlü ilişki mevcuttur. 2008 yılında yaşanan küresel krizle döviz kurunda artış yaşanırken ihracatta ve ithalatta düşüş yaşandı. 2008 yılının ikinci yarısında ortaya çıkan krizin etkileri 2009 yılında daha net hissedildi. 2009 yılında bir önceki yıla göre hem ihracatta hem de ithalatta yaşanan azalma dış ticaret hacminde ciddi düşüşe neden oldu. 2010 yılından itibaren döviz kurunda yükseliş devam etti. Bu durum Türk parasının değer kaybetmekte olduğunu göstermektedir (Aral, 2015, 59). 2013 yılından sonra döviz kurundaki yükseliş daha da şiddetlendi. 2010 yılından itibaren dönem dönem dalgalanmalar yaşansa da dış ticaretteki artış sürdürüldü. Bu artışların temel nedeni döviz kurunda meydana gelen yükselmedir. 2014 yılında ihracat, 2013 yılında ise ithalat rekoru kırıldı.

2.4.Döviz Kuru ve Enflasyon

Türkiye 1980 yılına yanlış ekonomi politikaları, para arzının artırılması, kamu açığının yükselmesi ile iç ve dış faiz oranlarının artmasından kaynaklanan yüksek enflasyon oranları ile giriş yaptı (Kumcu, 2000, 160). Ekonomik sorunları gidermek ve yüksek enflasyonu düşürmek amacıyla 24 Ocak 1980 tarihinde IMF ile birlikte “İstikrar Programı” hazırlanarak ülke ekonomisi dışa açıldı. Enflasyonun dış ticaret üzerindeki olumsuz etkisi düşürmek için kurlarda günlük ayarlamalar yapıldı. 1983 yılına kadar programın başarı şekilde uygulanması enflasyon oranlarının düşmesine yardımcı oldu. 1988 yılına kadar %40 düzeyinde seyreden enflasyon oranları bu yıldan itibaren tekrar

yükselişe geçti. 1988-1994 yılları arasında enflasyon oranı %60 düzeyinde gerçekleşti (Aydoğan, 2004, 94).

1994 yılında kamu açıklarının merkez bankası tarafından finanse edilmesi ve kamu harcamalarını karşılayacak düzeyde vergi oranı tahsil edilememesi enflasyonun hızla yükselmesine neden oldu. 1994 yılında enflasyon oranı en yüksek düzeyde gerçekleşti. Mart 1994 seçimleri bittiğinde mali piyasalardaki paniğin tüm ekonomiyi kapsayan yeni bir ekonomik kriz olduğu anlaşıldı. Krizin olumsuz etkilerini gidermek amacıyla 4 Nisan 1994 tarihinde IMF destekli yeni bir “İstikrar Programı” açıklandı. Bu programın ilk hedefi piyasalarda ve döviz kurunda istikrarı sağlamaktı (Aydoğan, 2004, 95).

1995 yılında “İstikrar Programı”nın etkisiyle ekonomik canlanma gözlemlenerek enflasyon oranında düşüş yakalandı. 1995 yılında ekonomik beklentilerin olumluya dönmesinin arkasında KİT’lerin özelleştirilmesi ve Gümrük Birliği Anlaşması’nın imzalanması bulunmaktaydı (Tokgöz, 2001, 252). Ekonomik canlanma ivmesi yakalandığı düşünürken 1997 Asya krizinin ve 1998 Rusya krizinin olumsuz etkileriyle enflasyon oranları yeniden yükselişe geçti (Aydoğan, 2004, 96). 1997 yılında IMF ile tekrar görüşmelere başlandı ancak IMF’nin gerçekleştirilmesini istediği yapısal reformları hükümetin kabul etmemesi üzerine Stand-by Anlaşması imzalanamadı. 1998 yılında IMF ile temel makroekonomik değişkenleri içeren “Yakın İzleme Anlaşması” imzalandı (Kumcu, 2000, 375-376).

1999 seçimlerinden sonra kurulan yeni hükümet IMF’ye niyet mektubuna benzer bir mektup vererek IMF’nin Türkiye tarafından gerçekleştirilmesi istenen yapısal reformları yerine getireceğini bildirdi. 19 Ağustos 1999’da Marmara Depreminin yaşanması kamu harcamalarının yükselmesine neden oldu. Bu kötü ekonomik durumdan kurtulmak amacıyla 9 Aralık 1999’da IMF ile yeni bir Stand-By Anlaşması imzalandı (Kumcu, 2000, 377-378).

Türkiye ekonomisi 2000’li yıllara ciddi ekonomik sorunlarla giriş yaptığı için Nisan 2000 tarihinde IMF destekli “Enflasyonu Düşürme Programı” uygulanmaya başlandı. Bu program 2000, 2001 ve 2002 yılını içeren 3 yıllık bir süreyi içermekteydi. Programın orta vadeli hedefleri, enflasyonu tek haneli rakamlara düşürmek, reel faiz oranlarını makul düzeye indirmek, ekonominin büyüme potansiyelini artırmak ve ekonomideki kaynakların daha etkin ve adil dağılımını gerçekleştirmektir.

Enflasyonu Düşürme Programı üç temel unsur üzerine kurulmuştur (Erçel, 1999, 1-4):

- Sıkı bir maliye politikası uygulayarak faiz dışı fazlaların artırılması, yapısal reformların gerçekleştirilmesi ve özelleştirmenin hızlandırılması.
- Enflasyon hedefi ile uyumlu gelirler politikası.
- Bu iki unsurun enflasyon ve reel faizlerin düşürülmesine yapacağı katkıyı desteklemek ve ekonomik birimlere uzun vadeli bir bakış açısı kazandırmak için enflasyonun düşürülmesine odaklanmış kur ve para politikası uygulanması.

Bu programla kur rejiminde değişiklik yapılarak program sürecinde iki farklı kur rejimi uygulanacağı açıklandı. Programa göre döviz kuru politikası ilk 18 aylık dönemde “enflasyon hedefine yönelik kur sepeti”, takip eden 18 aylık dönemde ise “kademeli olarak genişleyen bant sistemi” yürütüldü (Karayazı, 2004, 75). Ayrıca programa göre, 1 USD = 0.77 EURO’dan oluşan bir sepet oluşturularak bu sepetin günlük aşınması 2000 yılı sonuna kadar Merkez Bankası tarafından belirlenerek %20 oranında değer yitirmesi hedeflendi. Böylelikle, enflasyonun artmasına sebep olan döviz kurlarındaki belirsizlik bitirilecekti. Fakat döviz kurunun önceden ilan edilmesi belirsizlikleri düşürürken kurun sabitlenmesi de bazı dezavantajları beraberinde getirdi (Helhel, 2009, 36-37).

IMF ile bankacılık sektörünün güçlendirilmesi için çalışmalar yapılması Enflasyonu Düşürme Programı’na olan inancı yükselterek piyasalarda olumlu bir hava oluşturdu. Bu olumlu havayla faiz oranlarının düşmesi, piyasalarda hareketlilik oluşturarak sermaye hareketlerinin ülkeye gelmesini sağladı. Bu gelişmeler sonunda TL değer kazanarak ithal mallara olan talebin artmasına yol açtı. Gerçekleşen olaylar, TL’ye yönelik spekülasyon atakların başlamasına neden oldu. Ekonomide finansal derinliğin olmaması, yapısal reformların gerçekleştirilememesi, ithalatın giderek artmasının cari açık problemine sebep olması ve bankacılık sektöründe yaşanan olumsuzluklar ekonomiyi tekrar kötüleştirip programa olan güveni sarstı. Kasım 2000 tarihinde döviz talebindeki yükselişin getirdiği olumsuzluklar ve ülkede yaşanan siyasi istikrarsızlıklar ekonomik krizin yaşanmasını tetikledi. 2000 yılı sonunda döviz kurunun sabitlenmesine bağlı olarak enflasyonda düşüş meydana geldi ancak hedeflenen enflasyon oranı tutturulamadı (Saykal, 2018, 50-51).

Şubat 2001 tarihinde ekonomide yaşanan olumsuzluklara siyasi gerginlikte eklenince ekonomik kriz kaçınılmaz oldu. İç ve dış piyasalarda aşırı döviz talebi meydana geldi.

Merkez Bankası döviz rezervlerini korumak amacıyla 22 Şubat 2001’de sabit döviz kuru rejiminden dalgalı döviz kuru rejimine geçiş yaptı. Dalgalı kur rejimine geçişle beraber döviz kurlarında ciddi bir artış yaşandı. Merkez Bankası, döviz kurlarındaki dengesizlikleri sisteme negatif etki yapmadan doğru müdahalelerle düzeltti. Krizin etkilerini azaltıp ekonomide istikrarı sağlamak amacıyla “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı” uygulamaya konuldu. TCMB bu dönemde açık enflasyon hedeflemesi yerine örtük enflasyon hedeflemesi gerçekleştirmeyi tercih etti. Örtük enflasyon hedeflemesi yapılmasının nedenleri ülkedeki enflasyon rakamlarının yüksek olması, ekonomik altyapı yetersizliği, finansal derinliğin olmaması, cari açığın yüksek olması ve bankacılık sektörünün kırılganlığının yüksek olmasıdır (Saykal, 2018, 54).

Yapısal reformların kesintisiz gerçekleştirilmesi, Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı’na duyulan güveni yükselterek enflasyonist beklentileri olumlu etkiledi. Piyasalarda güven ortamının sağlanması döviz talebinin azalmasını sağlayarak döviz kurlarının düşmesine imkân tanıdı. Döviz kurlarındaki azalma da enflasyonu düşürdü (Karayazı, 2004, 75).

2002 yılından itibaren örtük enflasyon hedeflemesi uygulamaya konuldu. Ekonomide yaşanan olumlu gelişmeler sayesinde bu yıldan itibaren toparlanma süreci başladı. Uygulanan politikalarla güven ortamı tekrar yakalandı ve yurtiçi üretim tekrar artmaya başladı. Ayrıca döviz kurunda istikrar sağlanması kurların düşmesine ve buna bağlı olarak enflasyonun da azalmasına imkân tanıdı. 2002-2005 yıllarında örtük enflasyon hedeflemesi yapılarak amaçlanan rakamlar sağlandı ve enflasyon azaltıldı (Saykal, 2018, 55-56).

Açık enflasyon hedeflemesi için gerekli koşullar sağlandığından 2006 yılında açık enflasyon hedeflemesine geçildi. Hedeflenen enflasyon rakamları 2006 yılı için %5, 2007 yılı için %4 ve 2008 yılı için %4 olarak açıklandı. Ancak Mayıs 2006 tarihinde dünyada işlenmiş gıda ve ham petrol fiyatlarının artması, gelişmekte olan ülkelerin enflasyon korkusuyla faizlerini arttırması gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerini negatif etkiledi (“Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Yıllık Rapor 2007”, 2008, 28). Yaşanan bu olumsuzluklar sebebiyle hedeflenen enflasyonun çok üzerinde enflasyon oranı gerçekleşti. Ekonomideki olumsuz durum 2007 yılında da aynı sebeplerle devam etti ve yine hedeflenen enflasyon oranından sapma yaşandı. 2008 yılında tüm olumsuzlukların üzerine yılsonunda gerçekleşen küresel krizin etkileri de dâhil olunca ekonomik göstergelerdeki bozulmalar arttı ve hedeflenen enflasyon yakalanamadı.

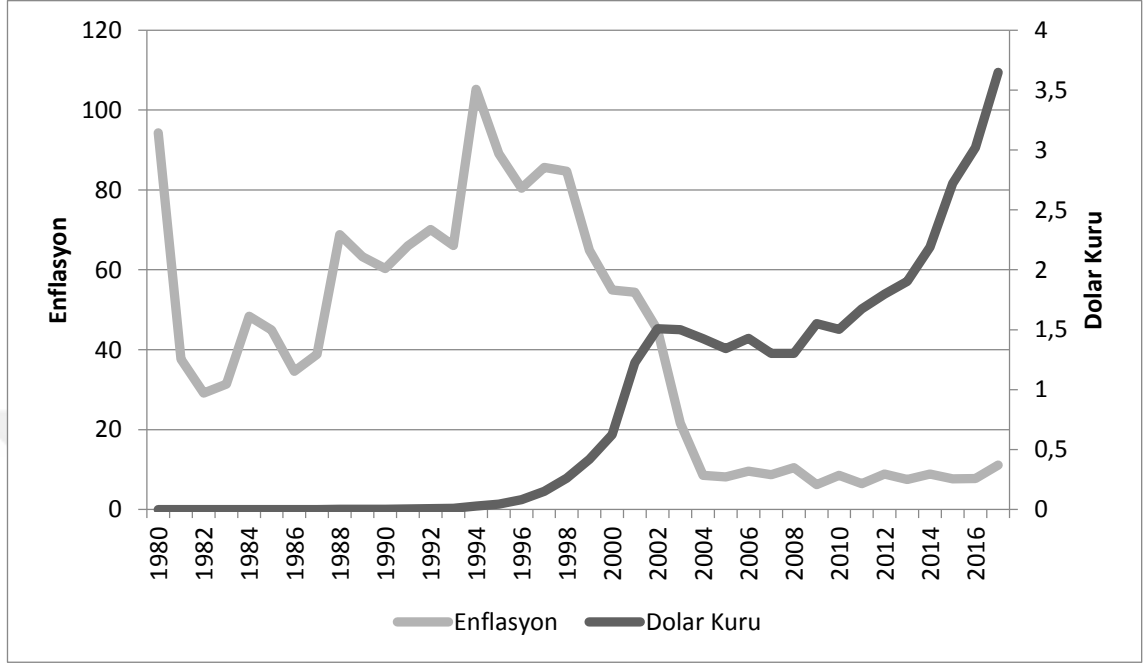
Merkez Bankası yeni üç yıl için hedeflenen enflasyon hedeflerini yükseltip 2009 yılı için %7,5, 2010 yılı için %6,5 ve 2011 yılı için %5,5 olarak belirledi. Küresel krizin etkileri 2009 yılında daha net bir şekilde gerçekleşti ancak 2009 ve 2010 yılında enflasyon oranı hedeflenen oranın altında kaldı. Merkez Bankasına göre enflasyonun düşük yaşanmasının sebebi, küresel krizden sonra gelişmekte olan ekonomilere yönelen sermaye hareketliliğidir (“Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Yıllık Rapor 2011”, 2012, 37). Merkez Bankası 2010 yılından itibaren enflasyon hedeflemesi stratejisi kapsamında fiyat istikrarını sağlayan çalışmalarına ek olarak finansal istikrarı sağlayan çalışmaları da ekledi (Saykal, 2018, 64). Merkez Bankasının yeni çalışmaları mevcut olsa da 2011 yılında hedeflenen enflasyon oranı tutturulamadı. Bunun nedeni ise, sermaye hareketliliğinin yol açtığı riskler sonucunda TL’nin değer kaybetmesi ve işlenmemiş gıda fiyatlarındaki yükselmedir (“Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Yıllık Rapor 2012”, 2013, 29).

2012, 2013 ve 2014 yılları için hedeflenen enflasyon oranı %5 olarak belirlendi. 2011 yılında yaşanan olumsuzluklara rağmen 2012 yılında Merkez Bankasının çalışmaları netice verdi ve enflasyon oranı o günü kadar ki en düşük seviyede gerçekleşti fakat hedeflenen oran yakalanamadı. 2013 yılında hedeften sapılmasının sebebi olarak artan ithalat fiyatları ve işlenmemiş gıda ve enerji fiyatlarında yükselme gösterildi (“Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Yıllık Rapor 2014”, 2015, 33). 2014 yılında yaşanan kuraklık sebebiyle arz şoklarının oluşması hedeflenen enflasyon oranının gerçekleşmemesine yol açtı (“Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Yıllık Rapor 2015”, 2016, 33).

2015, 2016 ve 2017 yılları için hedeflenen enflasyon oranı önceki yıllardaki gibi değiştirilmeden %5 olarak açıklandı. 2015 yılında sınır komşularımızda yaşanan siyasi belirsizlikler ve ülke içinde yaşanan olaylar sebebiyle hedeflenen orandan sapma yaşandı (“Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Yıllık Rapor 2016”, 2017, 29). 2016 yılında komşu ülkede devam eden savaş durumu ve yaşanan darbe girişimi hedefin sağlanamamasına neden oldu. 2017 yılında enflasyon hedefinin tutturulamamasının nedeni TL’deki değer kaybı, ithalat fiyatları ve işlenmemiş gıda fiyatlarındaki yükselmedir (“Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Yıllık Rapor 2017”, 2018, 37).

Grafik 4:

Yıllara Göre (1980-2017) ABD Dolar Kuru ve Enflasyon Oranı (%)

Kaynak: Dünya Bankası verileri kullanılarak yazar tarafından düzenlenmiştir.

Grafik 4’te yıllara göre dolar kuru ve enflasyon oranı verileri yer almaktadır. 1980 yılında uygulanmaya konulan “İstikrar Programı” dolar kurunda denge sağlarken enflasyon oranında düşmesine yardımcı oldu. Ancak 1983 yılından itibaren enflasyon oranı tekrar yükselişe geçti ve 1988 yılına kadar %40 seviyesinde dalgalandı. 1988-1994 yılları arasında enflasyon oranı %60 seviyesinde gerçekleşti (Aydoğan, 2004, 94). 1994 yılındaki ekonomik krizin etkisiyle hem döviz kuru hem de enflasyon oranı hızla yükseldi. 1994 yılında uygulanmaya başlanılan “İstikrar Programı”nı ile enflasyon oranı ilerleyen yıllarda düştü. Ancak 1997 Asya krizi ve 1998 Rusya krizi enflasyon oranını ve dolar kurunu yeniden yükseltti. 1999 yılında imzalanan Stand-by Anlaşmasının etkisiyle enflasyon oranı düştü ancak kurdaki artış sürdü (Kumcu, 2000, 377).

2000 yılında “Enflasyonu Düşürme Programı” ve 2001 yılında “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı” uygulanması 2002-2008 yılları arasında enflasyon oranının hızla düşmesini ve dolar kurunun istikrarlı seyretmesini sağladı. 2008 yılında yaşanan küresel krizin etkileri 2009 yılında hissedildi ve dolar kurunda artış yaşandı. 2010 yılından sonra yaşanan güçlü sermaye girişleri döviz kurlarının artmasına sebep olurken kurların artması da enflasyonu yükseltti (Türk, 2014, 34). Özellikle 2016 yılından sonra ülkenin siyasi ve jeopolitik durumu döviz kurlarının artmasına yol açtı (Saykal, 2018, 66-67).

2.5.Döviz Kuru ve Faiz

Türkiye’de 24 Ocak Kararları ile birlikte serbest piyasa ekonomisinin uygulamaya başlanmasıyla birlikte döviz kurları ve faiz oranlarının piyasa tarafından belirlenmesi amacıyla düzenlemeler yapıldı (Yeldan, 2004, 194). 1989 yılındaki Türk Parası Kıymetini Koruma Hakkında 32 Sayılı karar ile döviz üzerindeki kısıtlamalar tamamen kaldırıldı ve TL konvertibl hale getirildi. Bu karar ile hükümetin döviz kurları ve faiz oranları üzerindeki kontrolü ortadan kalktı. Bu karardan sonra faiz oranlarındaki değişimin oranının döviz kurlarındaki değişim oranından daha fazla olması sonucunda kısa vadeli sermaye hareketlerinde artış gözlemlendi. Kısa vadeli sermaye hareketlerinin hızlanması TL’nin aşırı değerlenmesine neden oldu (Hepaktan, v.dğr., 2011, 65).

1991 yılından itibaren kısa vadeli sermaye hareketlerinin ülkeye girişini hızlandırmak amacıyla yüksek faiz politikası izlendi. Yüksek faiz oranları ülkeye kısa vadeli sermaye hareketlerini çekse de faiz oranlarının yüksek olması özel sektör yatırımlarının dışlanmasına sebep oldu (Parasız, 1996, 238).

1993 yılında Hazine’nin iç borçlanma ihalelerini iptal etmesi TL’nin likiditesini arttırdı ve döviz kuru üzerinde baskı oluşturdu. Merkez Bankası faiz oranlarını artırarak bu durumu düzeltmeye çalışsa da başarılı olamadı (Arat, 2003, 30).

1994 yılında artan kamu açıkları, iç dengesizlikler ve Merkez Bankası’nın rezerv kayıplarının giderek artması yeni bir ekonomik kriz oluşturdu. Merkez Bankası önlem olarak öncelikle kur üzerindeki baskıyı hafifletmek için faiz oranlarını yükseltse de istenilen başarı yakalanamadı. 5 Nisan 1994 tarihinde TL yaklaşık %20 oranında devalüe edilerek sıkı para politikası uygulamaya konuldu (Berument, 2002, 4).

1995 yılında IMF destekli “İstikrar Programı” uygulamaya konularak Merkez Bankası enflasyonla mücadelede döviz kurlarını nominal çapa olarak kullandı. Ülkenin içinde bulunduğu siyasi ve ekonomik durum gereği Merkez Bankası’nın temel hedefi piyasalarda istikrarın sağlanması oldu (Berument, 2002, 4-5). 1996 yılında Merkez Bankasının uyguladığı para politikalarında istikrarı sürdürdü ve piyasada güven ortamının sağlanmasıyla döviz rezervleri arttı (Türköz, 2014, 39).

1997 Asya krizi ile 1998 Rusya krizi sonucunda ülkeden sermaye çıkışlarının artması Hazinesinin dış borçlanma imkânlarını azalttı. Hazinesinin iç borçlanmaya yönelmesiyle

faiz oranları daha çok yükseldi (Cergibozan, 2011, 52). 1999 yılında krizlerin olumsuz etkileri giderilmeden ülkeye verilen notun uluslararası derecelendirme kuruluşunca düşürülmesi, siyasi olaylar ve Marmara Depremi'nin yaşanması sonucunda ekonomik durumu düzeltmek amacıyla IMF ile "Stand-by Anlaşması" imzalandı. 1999 yılının Aralık ayında IMF'ye Niyet Mektup'u verilerek IMF destekli yeni bir ekonomik programın başlatılması amaçlandı (Türköz, 2014, 41).

2000 yılına başlarken ülke ekonomisinde yaşanan olumsuzlukları gidermek amacıyla IMF destekli "Enflasyonu Düşürme Programı" yürürlüğe konuldu. Bu programın orta vadedeki amaçlarından birisi de reel faiz oranını uygun düzeye indirmektir. Yılın ilk yarısında gelişmeler program doğrultusunda oldu fakat yılın ikinci yarısındaki gelişmeler plânlanan gibi gerçekleşmedi. Dolar kurunun değerlenmesi sonucunda dolara olan talep düşürülemediğinden istenilen ölçüde likidite artışı sağlanamadı ve faizlerde hedeflenen gibi düşüş sağlanamadı. Kasım ayında likidite sorunu, bankacılık sistemindeki sorunlar ve ülkedeki siyasi belirsizlik nedeniyle ekonomik kriz kaçınılmaz oldu. Kasım 2000 krizi Merkez Bankası'nın müdahaleleri ve IMF'nin destekleri sayesinde atlatıldı. Ancak kriz sonunda iki temel problem, döviz kurundaki yükseliş ve faiz oranlarındaki artış oldu (Sarı, 2007, 14-15).

Reel ekonominin finansmanını zorlaştırarak üretimi negatif yönde etkilemeye başlayan faiz yükselişlerine 2001 yılının şubat ayında meydana gelen siyasi gerginlik eklenince yeni bir ekonomik kriz patlak verdi. Döviz olan aşırı talep ve hızlı sermaye çıkışları yaşanması nedeniyle Merkez Bankası 22 Şubat 2001 tarihinde dalgalı döviz kuru rejimini uygulamaya karar verdi. Bunun sonucunda TL'nin devalüe edilmesi döviz kurunun artmasına sebep oldu. Kur rejimin değiştirilmesinden sonra ortaya çıkan güven bunalımını ve istikrarsızlığı gidermek amacıyla "Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı" yürürlüğe konuldu (Uysal, v.dğr., 2008, 55). Merkez Bankası, bu krizin ardından enflasyon hedeflemesi rejimine geçiş yaptı ve kısa vadeli faiz oranlarını para politikası aracı olarak uygulamaya koydu. Program sonucunda ekonomide güvenin sağlanması döviz kurunun şiddetini düşürdü dolayısıyla da enflasyon oranları düşmeye başladı. Ancak enflasyonla mücadele ön plana alındığından kısa vadeli faiz oranları yüksek düzeyde tutuldu (Özer – Saraç, 2010, 49).

2002-2005 yılları arasında örtük enflasyon hedeflemesi yapan Merkez Bankası enflasyonu kontrol etmek için faiz oranlarını kullandı. Bu yıllar arasında hem dünyadaki

hem de ülkemizdeki makroekonomik değişkenlerde olumlu değişimler olmasıyla faiz oranları azaldı. Fakat Merkez Bankası faiz oranlarını enflasyon oranına göre daha yavaş düşürdü. Bunun nedeni ise faiz oranlarının düşmesi durumunda enflasyon oranının artmasından çekinilmesidir. Bu dönemde piyasalarda ekonomik güvenin sağlanması enflasyon oranını düşürürken nominal faiz oranını beklentilere göre daha yavaş azalttığından beklenen ve reel getiriler-faizler yükseldi. Yüksek ve artan getiriler ülkeye dış kaynakların girişini sağladı. Yoğun kaynak girişi, TL'nin dolar karşısında değer kazanıp enflasyonun düşmesine yardımcı oldu. Merkez Bankasının bu politikası enflasyonu düşürmeyi başarsa da bazı olumsuzlukların meydana gelmesine neden oldu. Faiz politikasının olumsuz sonuçları şunlardır: artan dış dengesizlik, ekonominin dış şoklara daha duyarlı olması ve yoğun kaynak girişi sonucu canlı iç talep ve içe dönük büyüme sürecinin enflasyonla mücadeleyi engellemesidir (Baydur, 2007, 17).

2006 yılında açık enflasyon hedeflemesine geçişte, nihai faiz kararları alınması sürecinde Para Politikası Kurulu'nun yine tavsiye veren kurum konumunda olması ve faiz kararlarının Para Politikası Kurulu'nda oylanarak yayınlanması kararlaştırıldı (Sarı, 2007, 18). Mayıs 2006 tarihinde dünyada yaşanan olumsuz ekonomik gelişmeler dolar kurunun değerlenip TL'nin değer yitirmesine yol açtı. Hedeflenen enflasyon oranının çok üzerinde bir enflasyon oranı gerçekleşti. Bunun sonucunda Merkez Bankası reel faizleri yükseltti ve piyasaya döviz satıp piyasadan TL çekti. Bütün bu çabaların sonucunda kur değerlendirildi. İlerleyen aylarda küresel piyasalardaki beklentilerin olumluya dönmesi ülke ekonomisinin toparlanmasına yardımcı oldu. Merkez Bankasının faiz oranlarını artırıp TL'nin değerini arttırma uygulamaları karşılık buldu ve yabancı kaynakların ülkeye gelmesini sağladı (Baydur, 2007 18-19). 2007 yılında da enflasyon hedeflemesine devam edildi ve Eylül ayından itibaren faiz oranlarında indirim gerçekleştirildi ("Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası", 2008, 1).

2008 yılında meydana gelen küresel mali krizin şiddetlenmesi sonucunda dünya genelinde finansal koşullar, para politikası duruşunun ilerisinde ek bir sıkışma meydana getirdi. Bu nedenle Merkez Bankası, finansal koşullardaki ek sıkıştırmayı yok etmek amacıyla son dönemde kısa vadeli faiz oranlarında indirim yaptı ("Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası", 2008, 6). Ayrıca Merkez Bankası, para politikası aracı olarak kullandığı politika faizini kullanmaya devam etti ve enflasyon hedeflemesi yapan ülkeler arasında politika faizinde en çok indirim yapan ülke oldu. Küresel olarak

yaygınlık kazanan politika uygulamalarına ilave olarak finansal istikrara verdiği ağırlığı artırırken araç kümesini de çeşitlendirdi (Emirkadı, 2017, 470).

Merkez Bankası 2010 yılında politika araçları ve amaçlarında değişiklik yaptı. Yeni politikayla araçlar, faiz koridoru, haftalık repo faizi, likidite yönetimi, zorunlu karşılıklar ve rezerv opsiyonu mekanizması olarak belirledi. Politika amaçlarında fiyat istikrarının yanına finansal istikrarı da ekledi. 2010 yılının sonlarından itibaren kısa vadeli faizlerin para politikası aracı olarak kullanılmasının önünü açan faiz koridoru sistemi uygulamaya konuldu (Küçükgöde, 2016, 137). Faiz koridoru sistemi, borç verme faizi oranı, borç alma faiz oranı ve politika faiz oranından oluşmaktadır. Borç verme faiz oranı, geçici likidite sıkışıklığı çeken bankanın Merkez Bankası'ndan kısa vadeli borçlanmak için ödemeye razı olduğu faiz oranıdır. Borç alma faiz oranı, geçici likidite fazlası olan bankanın faiz getirisi elde etmek için Merkez Bankası'na bu fonu mevduat şeklinde yatırması halinde almayı kabul ettiği faiz oranıdır. Faiz koridoru ise, Merkez Bankası'nın gecelik borç verme ve borç alma faiz oranı arasındaki banttır. Politika faiz oranı, koridorun orta noktasına denilmektedir. Faiz koridoru sistemi ile ekonomideki belirsizliklerin giderilmesi hedeflenmektedir. Bu sistemde Merkez Bankası politika faiz oranı değiştirmek yerine faiz koridorunu değiştirerek piyasalarda döviz kurlarını ve kredi kanalını yönlendirebilmektedir (Vural, 2013, 30-31).

2011 yılında risk iştahının güçlü olması sermaye akımlarının kısa vadede oluşması sebebiyle faiz koridoru aşağı doğru genişletildi. Böylece çok kısa vadeli sermaye girişleri engellendi. Aynı dönemde aşırı kredi genişlemesini engellemek ve iç talebi kontrol altında tutmak için zorunlu karşılık oranları yükseltildi. Bu dönemde düzenli döviz alım ihaleleriyle kısa vadeli sermaye akımlarının Merkez Bankası rezervlerini kuvvetlendirmesi sağlandı. Bu önlemler ile TL üzerindeki aşırı değerlenme baskısı önlendi ("Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası", 2011, 3).

2012 yılının başlarından itibaren küresel risk iştahı dereceli olarak iyileşme eğilimine girerken ekonomideki dengelenme süreci yaşandı. Sene ortasından itibaren piyasaya verilen likidite yükseltilerek kısa vadeli faizlerin koridorun alt sınırına yakın gerçekleşmesi mümkün oldu. 2012 sonunda ise, Merkez Bankası hızlanan sermaye akımlarının finansal istikrar üzerinde meydana getireceği riskleri engellemek için politika faizini azaltıp zorunlu karşılıkları sıkılaştırdı ("Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası", 2012, 8).

Merkez Bankası, Mayıs 2013 tarihine kadar küresel ekonomide yaşanan belirsizlikler sebebiyle esnek para politikası uyguladı. Bu dönemde güçlü sermaye akımlarının etkisiyle kredi büyümesinin öngörülenden daha hızlı artması nedeniyle finansal istikrara dair riskleri dengelemek amacıyla kısa vadeli faiz oranları düşük tutuldu. Diğer yandan döviz rezervini artırıcı yönde makro ihtiyati tedbirler uygulandı. Bu sayede bir taraftan reel döviz kurundaki değerlenme baskısı kontrol altına alınırken diğer taraftan iç ve dış talep arasındaki dengelenme yakalandı (“Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Yıllık Rapor 2013”, 2014, 29).

2014 yılının başlarında riskleri olumsuz etkileyen iç ve dış gelişmeler sonucunda TL’de değer kaybı oldu ve risk oranlarında bir artış yaşandı. Bu gelişmeler sonrasında uygulanan sıkı para politikası ile enflasyon oranlarında bozulma sınırlandırıldı. Sene ortalarına doğru faiz oranlarında indirimler yapıldı ancak sıkı para politikası yıl boyunca uygulandı (“Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Yıllık Rapor 2014”, 2015, 27).

2015 yılında gelişmekte olan ülkeleri etkisi altına alan küresel piyasalardaki oynaklıklarla birlikte Türkiye’nin risk primi göstergelerinde ve uzun vadeli faizlerinde yükseliş ve TL’de değer kaybı meydana geldi. TL’deki değer kaybının, enflasyon ve enflasyon hedefleri üzerindeki negatif etkilerini azaltmak amacıyla sıkı likidite politikası sonucu ortalama fonlama faizi yıl genelinde arttırıldı (“Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Yıllık Rapor 2015”, 2016, 27).

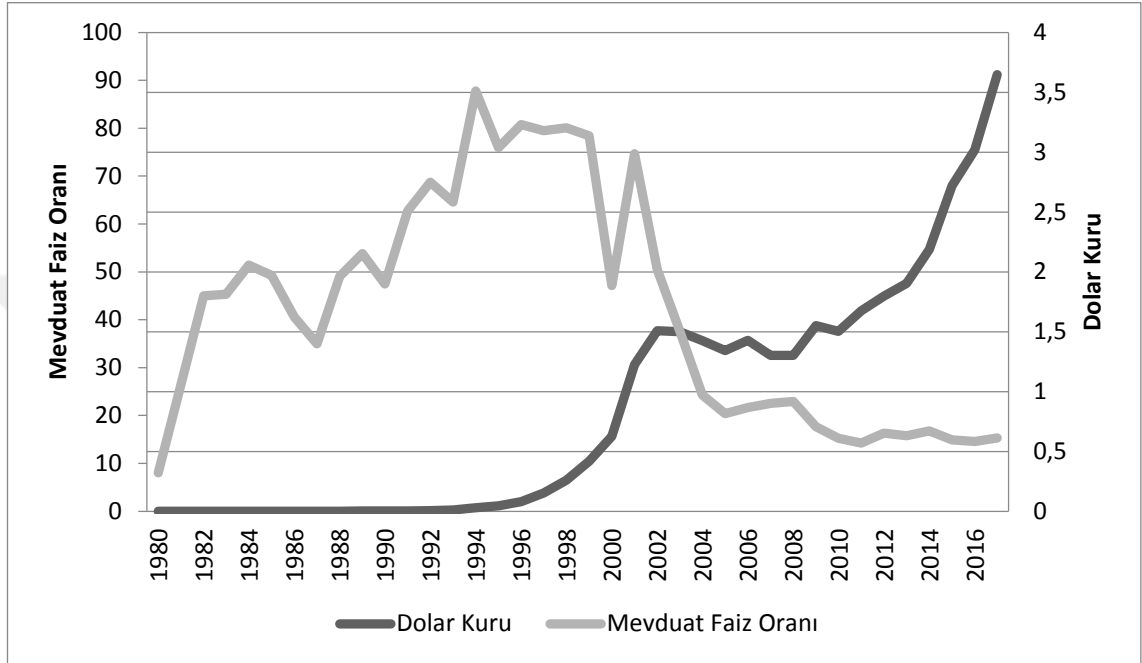
2016 yılının Mart ve Eylül arasındaki dönemde enflasyonist baskılarda azalma, finansal koşullardaki sıkılık ve küresel piyasaların ılımlı durumu, TCMB’nin faiz koridorunda ölçülü ve temkinli adımlar atarak sadeleşme yapmasına imkân tanıdı. Temmuz ayı ortalarında döviz kurunda yaşanan oynaklığın finansal piyasalar üzerindeki negatif etkisini azaltmak için Merkez Bankası bir dizi likidite önlemi aldı. Sene sonunda küresel belirsizlikteki artış ve yüksek oynaklıklara bağlı döviz kuru hareketlerinin olumsuzluklarını gidermek amacıyla Merkez Bankası Kasım ayında bir miktar parasal sıkılaştırma ve faiz oranlarında artış uyguladı (“Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Yıllık Rapor 2016”, 2017, 31-32).

2017 yılında döviz kurlarında yaşanan oynaklık ve bu durumun enflasyon üzerindeki etkisi para politikası kararlarında etkili oldu. Enflasyon oranındaki yükselmeyi engellemek amacıyla faiz oranları artırıldı ve yıl içinde bir dizi likidite tedbiri alındı. Sene sonunda enflasyonun yüksek olması, beklentiler ve fiyatlama davranışlarına dair

riskler arttı. Bu sebeple Merkez Bankası borç verme faiz oranını arttırdı (“Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Yıllık Rapor 2017”, 2018, 17-18).

Grafik 5:

Yıllara Göre (1980-2017) ABD Dolar Kuru ve Mevduat Faiz Oranı (%)

Kaynak: Dünya Bankası verileri kullanılarak yazar tarafından düzenlenmiştir.

Grafik 5’te yıllara göre dolar kuru ile mevduat faiz oranı verileri yer almaktadır. 1980 yılında faiz oranlarının piyasa tarafından belirlenmeye başlanması faiz oranlarını hızlı biçimde yükseltti. 1980 yılından itibaren dışa açık ekonomi politikası izlenmesiyle birlikte yabancı sermaye hareketlerini ülkeye çekebilmek amacıyla faiz oranları yaklaşık 20 yıl boyunca yüksek seviyede tutuldu. 2000 yılında uygulanmaya başlanan “Enflasyonu Düşürme Programı”nın amaçlarından biri çok yüksek olan faiz oranlarını uygun düzeye indirmektir. Bu programla ekonomide olumlu gelişmeler gerçekleşse de Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizlerinin etkisiyle faiz oranları yüksek tutuldu. 2002 yılından küresel krizin yaşandığı 2008 yılına kadar döviz kurunun istikrarlı seyretmesi ve faiz oranlarının yüksek olması ülkeye sermaye girişlerini sağladı ve mevduat sahiplerinin tasarrufa yönelmesinin önünü açtı. Ancak 2008 krizinden sonra özellikle 2013 yılından itibaren döviz kurunun şiddetlenmesi enflasyon oranını çift haneli basamaklara çıkardı. Döviz kuru ve enflasyon oranındaki artışa karşı faiz oranlarının düşük seviyede kalması reel faiz oranlarını azalttı hatta negatif seviyelere düşürdü. Tüm bunların sonucunda mevduat sahipleri tasarruflarını Türk Lirası’na yatırmak yerine

dövizde yatırdı. Bu durumda döviz olan talep arttı ve döviz kuru iyice yükseldi (Torun – Karanfil, 2016, 475-476).

2.6.Döviz Kuru ve İstihdam

Türkiye’de 24 Ocak 1980 Kararlarıyla ithal ikameye dayanan sanayileşme politikası terk edilerek ihracata dayalı sanayileşme politikası uygulanmaya başlandı. İhracat dayalı sanayileşme politikası uygulanması ile dış ticarete ihracatın payını arttırabilmek için uluslar arası pazarlarda rekabet gücünü yükseltmek hedeflendi. Rekabet gücünün artırılması için nispi fiyatlarda ve ücret hadlerinde değişiklik yapıldı. 1980-1988 yılları arasında ücretlerin piyasa şartlarına göre belirlenmesi, KİT’lerin özelleştirilmeye başlanması ile devletin işveren olarak piyasadan çekilmesi reel ücretlerin azalmasına neden oldu. Tüm bu değişiklikler işsizliğin giderek yükselmesine ve kronik hale gelmesine yol açtı (Karabulut, 2007, 33-35). Ayrıca 24 Ocak Kararları ekonomik yapıda değişiklikler gerçekleştirerek tarım sektöründe istihdam edilenlerin sanayi sektörüne yönelmesine neden oldu. Sanayi sektöründe tarım sektörüne kıyasla daha kalifiye eleman çalıştırılması gereği sonucunda işsizlik oranında artış meydana geldi. 24 Ocak Kararlarıyla ekonominin dışa açılmasıyla birlikte ülkede faaliyet gösteren işletmelerin uluslar arası rekabete dayanamayarak kapanması işsizliği arttıran bir başka etken oldu (Akcan – Ener, 2018, 264).

1988 yılında işgücü eğitimi konusunda yürürlüğe konulan yönetmelik ile aktif istihdam politikaları uygulanmaya başladı ve bu politikaları İş ve İşçi Bulma Kurumu yürüttü. 1993 yılında İstihdam ve Eğitim Projesi oluşturularak aktif istihdam politikalarının başarılı şekilde uygulanması hedeflendi. 1994 yılında Hazine Müsteşarlığı ve Dünya Bankası arasında “Özelleştirme Uygulamaları Teknik Yardımı ve Sosyal Güvenliği Sözleşmesi” imzalandı. Bu sözleşme ile işgücü uyum programlarının uygulanmasına karar verildi (Ay, 2012, 332).

1994 yılında finansal piyasalarda başlayan bunalımın tüm ekonomide etkili olması ekonomik kriz oluşturarak işsizlik oranının artmasına neden oldu. 1997 Asya ve 1998 Rusya krizlerinin ülke ekonomisini olumsuz etkilemesi sonucunda makroekonomik göstergelerde bozulmalara meydana geldi ve işsizlik oranları yükseldi (Ulusoy – Cural, 2004, 38-39).

Türkiye’de Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizlerinden sonra döviz kurlarındaki aşırı yükselişi bağli olarak üretimin durma noktasına gelmesi işsizliğin arttırdı. Ayrıca 2001 krizi sonrasında özel bankaların birçoğuna TMSF tarafından el konuldu ve bankalarda çalışanların büyük kısmı işsiz kaldı. İşsizliğin yükselip üretimin iyice düşmesi GSMH’nin azalmasına ve krizin derinleşmesine yol açtı. Yaşanan krizlerin olumsuz etkilerini azaltmak amacıyla 2001 yılında “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı” uygulamaya geçirildi (Bekiroğlu, 2010, 203-204). Ancak program istihdamı artırıp işsizliği ciddi oranda azaltmadı, ilerleyen yıllarda işsizlik oranı yine aynı seviyelerde gerçekleşti.

2003 yılında çalışma hayatı mevzuatının Türkiye’de değişen ve gelişen koşullarına, Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) sözleşmelerine ve AB mevzuatına uyumunu sağlamayı hedefleyen 4857 sayılı İş Kanunu yürürlüğe konuldu. Ayrıca 4904 sayılı Türkiye İş Kurumu Kanunu ile kurum, günün şartlarına göre bir istihdam kurumu olarak revize edildi (Bekiroğlu, 2010, 205). 2003 ve 2004 yıllarında reel döviz kurundaki aşırı değerlenme iç talebe bağli olarak ithalatta rekor seviyede artışa neden oldu. İthalattaki artış istihdam oranını olumsuz etkileyip işsizlik oranını yükseltti (Bilgin, 2004, 92). 2002 yılından 2008 yılına kadar işsizlik oranında yalnızca %1’lik bir düşüş kaydedildi. Bu dönemde tek başına bir istihdam politikası oluşturulmadı, istihdamın ekonomik büyüme sayesinde artacağı varsayıldı.

2008 yılının ikinci çeyreğinde tüm dünyayı etkisine alan ekonomik kriz döviz kurunu değerlendirdi. Bu durum, ihracat ve ithalat sektörü üzerinden işsizlik oranını negatif etkiledi. Krizin etkilerini azaltmak amacıyla 26 Mayıs 2008 tarihinde Resmi Gazetede 5763 Sayılı İş Kanunu yayınlandı. Bu kanunda istihdamla ilgili yer alan bazı teşvikler şunlardır (“İş Kanunu”, 2008):

- Özel sektörün çalıştırmak zorunda olduğu %3’lük engelli kontenjanından istihdam edilenlerin primleri hazine tarafından karşılanacak.
- İşe yeni alınan kadınlar ile 18-29 yaş arasındaki genç işsizlerin SSK primleri 5 yıl boyunca işsizlik fonundan karşılanacak.
- Sigortalıların malullük, yaşlılık ve ölüm sigorta primlerinden işverenin ödeyeceği 5 puan hazine tarafından karşılanacak.
- Sosyal güvenlik prim borçlarına yeniden yapılandırma gerçekleştirilecek.

2009 yılında krizin ekonomi üzerindeki boyutu daha belirgin hissedildi. Döviz kurlarındaki aşırı değerlenme TL'ye değer kaybetti. Bu yılda hem ihracat hem de ithalat son 10 yılın en ciddi daralmasını yaşadı. İhracatın ve ithalatın düşmesi üretimleri düşürdü, üretim düşünce işgücü talebi azaldı ve işsizlik oranı rekor seviyede yaşandı. Açıklanan istihdam politikaları ekonomide karşılığını bulamadı ve başarısız oldu.

İlerleyen yıllarda da devletin istihdam teşvikleri genişleyerek devam etti ancak işsizlik oranı %8'in altında düşürülemedi. 2015 yılında işsizlik oranı tekrar çift haneli basamaklara tırmandı. Bu yükselişin nedeni döviz kurunda yaşanan yükselmedir. 2015 yılından itibaren döviz kurlarında şiddetli sıçrama yaşandı.

İstihdam oranı ve işsizlik oranı döviz kuruna bağlı olarak değişmektedir. Ancak ülkemizde işsizlik oranının yüksek seyretmesinin ve düşürülememesinin diğer etkenleri şunlardır (Uysal, 2007, 51):

- Hızlı nüfus artışı nedeniyle her sene işgücü piyasasına yüz binlerce insanın eklenmesi.
- İşgücü talebinin ve işgücü arzının birbirine uygun olmaması.
- Kırdan şehre göç edenlerin gizli işsizlik durumundan açık işsizlik durumuna geçmesi.
- Kamu sektöründe yaşanan özelleştirmeler sonucunda gizli işsizlerin açık işsiz durumuna geçmesi.

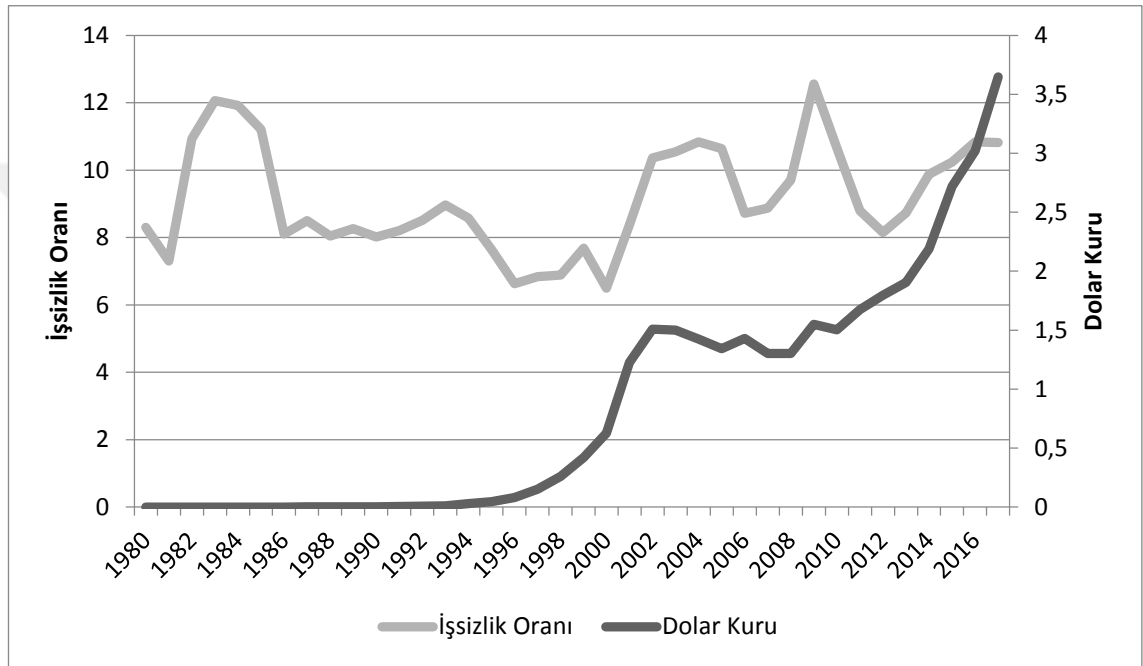
Türkiye'de aktif işgücü programlarını uygulayan kurum İŞKUR'dur. 4 Ekim 2000 tarihinde İş ve İşçi Bulma Kurumu kapatılarak yerine Türkiye İş Kurumu (İŞKUR) kuruldu. İŞKUR çok yüksek seviyelerde istihdam olanakları sağlamasa da ülkemizde istihdam açısından en önemli kurumdur. İŞKUR'un yürüttüğü aktif işgücü programları şunlardır (Türkiye İş Kurumu, 2019):

- Mesleki Eğitim Kursları
- Girişimcilik Eğitim Programları
- İşbaşı Eğitim Programları
- Toplum Yararına Programlar
- Korumalı İşyerleri Projesi
- Engelli ve Eski Hükümlüye Kendi İşini Kurma Desteği
- Engellinin İş Bulmasını Sağlayacak Destek Teknolojilerine İlişkin Projeler

- Engellinin İşe Yerleştirilmesi, İşe ve İşyerine Uyumunun Sağlanmasına Yönelik Projeler
- Engellilerin İstihdam Edilebilirliklerini Artırmayı Amaçlayan Mesleki Eğitim ve Rehabilitasyon Projeleri

Grafik 6:

Yıllara Göre (1980-2017) ABD Dolar Kuru ve İşsizlik Oranı (%)

Kaynak: Dünya Bankası verileri kullanılarak yazar tarafından düzenlenmiştir.

Grafik 6’da yıllara göre dolar kuru ve işsizlik oranı verileri yer almaktadır. 1980 yılında ülke ekonomisinin dışa açılması ve piyasa ekonomisinin uygulanmaya başlanması, işverenlerin ücretleri düşürmesine ve işsizlik oranlarının yükselmesine neden oldu. 1983 yılında işsizlik oranı %12,12’ye yükseldi. 1986-1992 yılları arasında işsizlik oranı yaklaşık %8 olarak gerçekleşti. 1993 yılında ekonomik durumun kötüleşmesiyle hem döviz kuru hem de işsizlik oranında artış yaşandı. 1997 Asya ve 1998 Rusya krizlerinin olumsuz etkisine 1999 yılında ülkenin ekonomik ve siyasi durumu eklenince işsizlik oranı tekrar yükseldi. Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizleri sonucunda hem döviz kurunda hem de işsizlik oranında aşırı yükselme meydana geldi. 2002 yılından sonra ekonomide istikrar yakalanması 2004-2006 yılları arasında işsizlik oranını düşürdü. 2008 küresel krizi dolar kurunu yükseltip üretimi olumsuz etkilediği için işgücü talebi azalıp işsizlik oranı arttı. 2009 yılında krizin etkileri piyasalarda daha net hissedildiği için rekor

seviyede işsizlik oranı yaşandı. 2010 yılında döviz kurundaki düşüş reel piyasalarda etkisini gösterdi ve üretim seviyeleri tekrar artmaya başladı, işgücü talebi yükselip işsizlik oranları düştü. 2012 yılından sonra döviz kurlarındaki dalgalanmaya bağlı olarak işsizlik oranları tekrar yükselişe geçti ve %10 düzeyinde seyretmeye başladı. Kısaca, reel döviz kurunun işsizlik üzerindeki etkisi dolaylı ve gecikmeli olarak gerçekleşmektedir (Boz, 2013, 59).

2.7.Döviz Kuru ve Ekonomik Büyüme

Türkiye’de 24 Ocak 1980 tarihinde yürürlüğe giren IMF destekli İstikrar Programı’nın kısa vadeli amaçlarından birisi büyüme oranının yükseltilmesiydi. Bu program doğrultusunda ekonomide birçok önem alındı. 24 Ocak Kararları ile finansal serbestleşmenin önü açılarak uluslar arası sermayenin ülkeye girişini hızlandırdı. Uluslar arası sermayenin gelişi, 1981-1987 yılları arasında TL’nin değerlenmesine ve dolaylı olarak da büyüme oranlarının artmasını sağladı (Kazıcı, 2015, 54-55).

1989 yılında Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkındaki 32 Sayılı Kararın yürürlüğe girmesi ile dış ticaret ve sermaye hareketleri üzerindeki tüm kısıtlamalar ortadan kaldırıldı. 1989-1993 yılları arasında para politikasındaki değişiklikler, sürdürülemeyen mali denge ve borçlanma problemlerinin yaşanması ekonomik büyüme oranlarında istikrar sağlanmamasına ve dalgalanma yaşanmasına neden oldu (Kazıcı, 2015, 58).

1994 yılında piyasalardaki iç ve dış dengesizlikler, kamu kesimi açıkları ve Türkiye’nin uluslar arası derecelendirme kurumu tarafından notunun düşürülmesi ülkeden sermaye çıkışlarının artmasına yol açtı (Binay – Kunter, 1998, 5-6). Ülkenin içinde bulunduğu kötü finansal durumu düzeltmek amacıyla 5 Nisan 1994 tarihinde uygulamaya konulan İstikrar Programı’nın uzun vadeli hedefi sürdürülebilir büyümeyi gerçekleştirmektir (Arıcan, 2005, 60). Bu program kısa vadede başarılı oldu ancak uzun vadede başarı yakalayamadı. 1997’de Asya krizinin ve 1998’de Rusya krizinin yaşanması zor durumda olan ülke ekonomisinin daha da kötüleşmesine sebep olarak 1999 yılında tekrar yeni bir ekonomik krizi ortaya çıkardı. 1999 yılında Türkiye ekonomisinde yaklaşık %3 küçülme yaşadı.

Türkiye ekonomisi 2000 yılında yaşanan krizden üç ay sonra yeni bir ekonomik kriz yaşaması ekonomik göstergelerde bozulmaya sebep oldu ve ekonomik küçülme yaşandı. 2001 krizinin ardından uygulanan “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı” ile

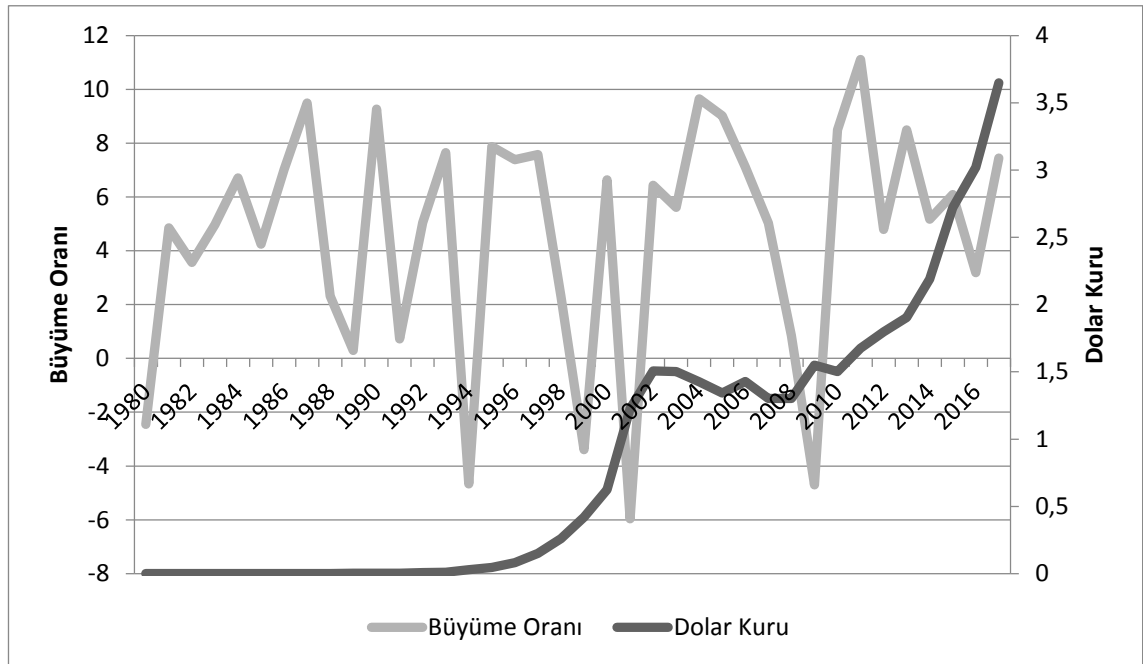
oluşturulan ve yeni makro iktisadi çerçeve altında 2012 yılına kadar uygulanan politikalarla 2002-2011 döneminde %5,43 gibi yüksek bir büyüme oranı yakalandı (Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu, 2012, 25).

2002-2006 yılları arasında ortalama büyüme hızı %7,2, 2007-2013 yılları arasında ise %3,5 oranında gerçekleşti. Türkiye ekonomisi 2008 küresel krizinin etkisiyle büyüme oranında düşüş meydana geldi. Fakat 2010 yılında hızlı bir toparlanma süreci yaşandı. 2011 yılında son 10 yılın en yüksek büyüme oranı sağlandı. Ancak 2010 yılından sonraki yıllarda, 2002-2006 yılları arasındaki büyüme oranı gerçekleştirilemedi ve ortalama büyüme oranları azaldı (Tahsin, 2015, 1)

2008 küresel kriziyle beraber büyüme oranında düşüş yaşandı ve ülke ekonomisi 2009 yılında %4,7 küçüldü. 2010 yılında krizin etkileri azaltılıp toparlanma süreci başladı, yapılan uygulamalar reel piyasalarda karşılık buldu ve ekonomi 2011 yılında son 10 yılın rekorunu kırarak %11,1 büyüdü. 2011 yılı sonrasında bu başarı devam ettirilmedi ve büyüme oranlarındaki dalgalanma sürdü (Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, 2019).

Grafik 7:

Yıllara Göre (1980-2017) ABD Dolar Kuru ve Büyüme Oranı (%)

Kaynak: Dünya Bankası verileri kullanılarak yazar tarafından düzenlenmiştir.

Grafik 7’de yıllara göre dolar kuru ve büyüme oranı verileri yer almaktadır. Türkiye’de 24 Ocak Kararları ile ekonomik yapının değiştirilmeye başlanması, 1981-1993 yılları arasında ekonomik büyümenin gerçekleşmesini sağladı. 1994 yılındaki ekonomik kriz, döviz kurlarında yükselmeye neden olurken ekonominin küçülmesine de neden oldu. Kriz sonrası alınan önlemler ile sonraki yıllarda ekonomik büyüme yakalandı. Ancak 1997 Asya krizi, 1998 Rusya krizi ve ülkedeki ekonomik kriz sonucunda 1999 yılında ekonomi %3,3 küçüldü. 2000 ve 2001 yılındaki ekonomik krizler ile dolar kuru yükseldi ve ekonomik küçülme yaşandı. Krizlerin olumsuz etkilerini gidermek amacıyla oluşturulan plân ve programlar başarılı oldu. 2001 yılındaki ekonomik küçülmeni ardından 2002 yılında büyüme oranı %6,4 olarak gerçekleşti. 2002-2008 yılları arasında döviz kurunda istikrar söz konusudur, buna bağlı olarak da ekonomik büyüme pozitif değer aldı. Ancak 2008 krizinin etkisiyle dolar kurundaki ani yükseliş yaşanırken ekonomi %4,7 küçüldü. 2010 yılında krizin etkilerinin azaltılması ve döviz kurundaki şiddetlenmenin düşürülmesi ekonomik büyümeyi gerçekleştirdi. 2011 yılında büyüme oranı, 2000’li yıllarda ilk kez çift basamaklı olarak gerçekleşti. Özellikle 2013 yılından sonra döviz kurundaki yükseliş hızlanarak devam etti, buna bağlı olarak da büyüme oranları düştü. Kısaca, reel döviz kurundaki değişim uzun dönemde bir dönem gecikmeli olarak büyüme oranı üzerinde negatif etki yapmaktadır (Ünlü, 2016, 28). Ayrıca büyüme oranını değiştiren tek başına döviz kurundaki değişimler değildir, ekonomik büyüme birçok değişkenden etkilenmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM:

TÜRKİYE’DEKİ DÖVİZ KURLARI İLE MAKROEKONOMİK DEĞİŞKENLER ARASINDAKİ NEDENSELLİK İLİŞKİSİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

3.1.Literatür

1980 yılından itibaren Türkiye’de döviz kuru ile dış ticaret, enflasyon oranı, faiz oranı, işsizlik oranı ve ekonomik büyüme üzerine yapılan çalışmalar yer almaktadır.

3.1.1.Döviz Kuru ile Dış Ticaret İlişkisi Üzerine Yapılan Çalışmalar

Literatürde Türkiye’de döviz kuru ve dış ticaret ilişkisi üzerine birçok çalışma yapılmıştır. Bu taramada 1980 yılı sonrasında Türkiye’deki döviz kuru ve dış ticaret ilişkisini kapsayan çalışmalar ele alınmaktadır.

Tablo 2:

Döviz Kuru İle Dış Ticaret İlişkisi Üzerine Yapılan Çalışmalar

Yazar Adı	İncelenen Dönem	Analiz Yöntemi	Çalışma Sonucu
Saraçoğlu (1996)	1981-1995	VAR Modeli	Döviz kurları, ihracat ve ithalat üzerinde etkilidir.
Ata – Arslan (2003)	1980-2000	Granger Nedensellik Testi	Döviz kuru ile dış ticaret hacmi arasında çift yönlü nedensellik tespit edilmiştir.
Karagöz – Doğan (2005)	1995:1-2004:6	VAR modeli, Granger Nedensellik Testi	Reel döviz kurundan dış ticarete doğru nedenselliğe rastlanmamıştır.
Yamak – Korkmaz (2005)	1995:0-2004:4	Granger Nedensellik Testi	Uzun dönemde reel döviz kuru ile dış ticaret arasında nedensellik bulunamamıştır.
Gül – Ekinci (2006)	1990:1-2006:8	Johansen Eşbütünleşme Testi, Granger Nedensellik Testi	Reel döviz kurundan ihracata ve ithalata doğru nedensellik tespit edilemezken ihracat ve ithalattan reel döviz kuruna doğru tek yönlü nedensellik tespit edilmiştir.
Diler (2006)	1984-2004	Engle-Granger Eşbütünleşme Testi, Granger Nedensellik Testi	1989:1-1994:3 dönemi arasında dış ticaret hadlerinden reel döviz kuruna doğru nedensellik bulunurken 1994:5-2000:10 ve 2001:3-2004:12 dönemi arasında reel döviz kurundan dış ticaret hadlerine doğru nedensellik bulunmuştur.

Köse – Ay – Toparlı (2008)	1995-2008	GARCH Modeli	Reel döviz kuru oynaklığının kısa ve uzun dönemde ihracatı olumsuz etkilediği bulunmuştur.
Peker (2008)	1992:I-2006:IV	Eşbütünleşme Testi	Kısa dönemde reel döviz kurunun dış ticaret üzerinde etkili olmadığına ulaşılmıştır.
Ay – Üçler – Koçak (2009)	1996:1-2006:12	Eşbütünleşme Testi, Sınır Testi	Uzun dönemde döviz kurları ile dış ticaret arasında ilişki bulunamamıştır.
Alptekin (2009)	1992:1-2009:1	Granger Nedensellik Testi, Etki Tepki Varyans Ayırtırma, Sınır Testi	Kısa dönemde döviz kurundan dış ticaret hacmine doğru bir nedensellik ilişkisi bulunamamıştır.
Demircioğlu (2009)	1987:1-2006:4	ARDL Sınır Testi	Döviz kurları dış ticaret üzerinde etkilidir.
Keskin (2009)	1984-2007	Granger Nedensellik Testi, Etki-Tepki Fonksiyonları, Varyans Ayırtırma	1984-1988 yılları arasında döviz kuru ile dış ticaret hadleri arasında nedensellik bulunamamıştır. 1989-1994, 1994-2001 ve 2001-2007 yılları arasında döviz kurundan dış ticaret hadlerine doğru nedensellik ilişkisi bulunmuştur.
Aktaş (2010)	1989:1-2008:4	VAR Modeli	Reel döviz kurunun dış ticareti etkilemediği saptanmıştır.
Sarı (2010)	1982:5-2006:12	SWARCH	Döviz kuru ile ithalat arasında ters yönlü ilişki bulunmuştur.
Atılğan (2011)	1992-2010	ARDL Sınır Testi	Reel döviz kurunun dış ticaret dengesini etkilemediği bulunmuştur.
Ergür (2011)	1992:1-2009:1	Granger Nedensellik Testi	Reel döviz kurları ile dış ticaret arasında çift yönlü nedensellik tespit edilmiştir.
Hepaktan – Çınar – Dündar (2011)	1982:1-2011:7	Johansen Eşbütünleşme Testi, Granger Nedensellik Testi	TÜFE bazlı reel döviz kuru ile ihracat ve ithalat arasında çift yönlü nedensellik bulunmuştur. ÜFE bazlı reel döviz kurundan ihracat ve ithalata doğru nedensellik bulunamazken ihracat ve ithalattan ÜFE bazlı reel döviz kuruna doğru nedensellik bulunmuştur.
Yaman (2012)	1987:1-2010-5	GARCH Modeli, Granger Nedensellik	Dış ticaretten döviz kuru oynaklığına doğru tek yönlü nedensellik tespit edilirken döviz kuru oynaklığından dış ticarete doğru nedensellik tespit edilememiştir
Alptekin – Uysal (2012)	1992:1-2009:1	Sınır Testi, ARDL Modeli, Granger Nedensellik Testi	Kısa dönemde reel döviz kurundan reel dış ticaret hacmine doğru nedensellik bulunmuştur.
Karaçor – Gerçekler (2012)	2003-2010	Eşbütünleşme Testi, Granger Nedensellik Testi	Kısa ve uzun dönemde reel döviz kurundan dış ticaret hacmine doğru nedensellik tespit edilmiştir. Dış ticaret hacminden reel döviz kuruna doğru sadece kısa dönemde nedensellik bulunmuştur.

Özdemir – Ordu (2013)	1989:I-2012:IV	Granger Nedensellik Testi	Döviz kuru ile ihracat ve ithalat arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi bulunmuştur.
Tapşın – Karabulut (2013)	1980-2011	Toda-Yamamoto Nedensellik Testi	Reel döviz kurundan ithalat doğru tek yönlü nedensellik saptanırken ihracat ve ithalattan reel döviz kuruna doğru nedensellik tespit edilmemiştir.
Aytaç – Akduğan (2014)	2001-2011	VAR Modeli, Granger Nedensellik Testi	Uzun dönemde döviz kurundan ihracat ve ithalata doğru nedensellik ilişkisi bulunmuştur.
Ergun – Taşar (2014)	1992-2009	Granger Nedensellik Testi	Döviz kuru ile ihracat arasında nedensellik ilişkisi bulunamamıştır.
Kızıldere – Kabadayı – Emsen (2014)	1980-2010	Eşbütünleşme Testi	Reel döviz kuru değişimlerinin dış ticaret üzerinde etkili olmadığı saptanmıştır.
Aral (2015)	1992:1-2013:12	Johansen Eşbütünleşme Testi	Uzun dönemde döviz kuru ile İİKO arasında ters yönlü ilişki bulunmuştur.
Değer – Demir (2015)	1997:1-2014:12	Granger Nedensellik Testi, Eşbütünleşme Testi	Reel efektif döviz kurundan dış ticaret hacmine doğru nedensellik bulunurken dış ticaret hacminden reel efektif döviz kuruna doğru nedensellik bulunamamıştır.
Korkmaz – Aytaç – Alacahan – Aksoy – Germir – Karta (2015)	2003:1-2013:4	Granger Nedensellik Testi	İhracat ve ithalattan döviz kuruna doğru nedensellik bulunurken ithalattan ihracata doğru nedensellik bulunmuştur.
Açıcı (2016)	1997:1-2014:11	VAR Modeli, Granger Nedensellik Testi	Reel döviz kurundan ihracat ve ithalata doğru nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.
Öncel – İnal (2016)	2000:1-2015:12	ARDL Eşbütünleşme Testi, Toda-Yamamoto Nedensellik Testi	Reel döviz kurundan dış ticaret dengesine doğru tek yönlü nedensellik bulunmuştur.
Karaş – Karaş (2017)	2003:1-2017:6	Johansen Eşbütünleşme Testi, Granger Nedensellik Testi	Reel döviz kuru ve ithalat arasında çift yönlü nedensellik tespit edilmiştir.
Yurtoğlu (2017)	1997:1-2015:6	Granger Nedensellik Testi	Reel döviz kurundan ihracata doğru ve ihracattan reel döviz kuruna doğru nedenselliğe rastlanmamıştır.
Bozdan – Özenci – Keskin Benli (2018)	2010:1-2017:10	ARDL Eşbütünleşme Testi, Granger Nedensellik Testi	Döviz kuru, ihracat ve ithalat arasında nedensellik ilişkisi tespit edilememiştir.
Doğanay – Recepoğlu – Değer (2018)	2003-2017	Toda-Yamamoto Nedensellik Testi	Döviz kuru ile ithalat arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi bulunurken ihracattan döviz kuruna doğru tek yönlü nedensellik bulunmuştur.

Yaman (2018)	2005-2015	Johansen Eşbütünleşme Testi, Granger Nedensellik Testi	İhracat ve ithalat arasında nedensellik ilişkisi bulunmuştur.
Şahin-Durmuş (2019)	2003:1-2018:6	Gregory-Hansen Eşbütünleşme Testi, Toda-Yamamoto Nedensellik Testi	Reel döviz kurundan ithalata doğru tek yönlü nedensellik bulunurken ihracattan reel döviz kuruna doğru tek yönlü nedensellikte bulunmuştur.

3.1.2.Döviz Kuru ile Enflasyon İlişkisi Üzerine Yapılan Çalışmalar

Literatürde Türkiye’de döviz kuru ve enflasyon oranı ilişkisi üzerine birçok çalışma yapılmıştır. Bu taramada 1980 yılı sonrasında Türkiye’deki döviz kuru ve enflasyon ilişkisini kapsayan çalışmalar ele alınmaktadır.

Tablo 3:

Döviz Kuru İle Enflasyon İlişkisi Üzerine Yapılan Çalışmalar

Yazar Adı	İncelenen Dönem	Analiz Yöntemi	Çalışma Sonucu
Berument (2002)	1983:3-2001:11	VAR Modeli	Reel döviz kurundan TEFE enflasyon oranının TÜFE enflasyon oranına kıyasla daha çok etkilendiği bulunmuştur.
Telatar – Telatar (2003)	1995:3-2000:12	Granger Nedensellik Testi	Döviz kurundan enflasyona doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi bulunmuştur.
Işık – Acar – Işık (2004)	1982:1-2003:4	Johansen Eşbütünleşme Testi	Döviz kuru ile enflasyon arasında uzun dönemli ilişki bulunurken kur %1 arttığında enflasyonun %0,9 arttığı saptanmıştır.
Gül – Ekinci (2006)	1984:1-2003:12	Granger Nedensellik Testi	Döviz kurundan enflasyona doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi bulunmuştur.
Özçiçek (2007)	1982-2002	VAR Modeli	Kriz dönemlerinde kurdaki artış ve yüksek enflasyon geçişkenliğin artmasına neden olmaktadır.
Sever – Mızrak (2007)	1987:1-2006:6	VAR Modeli	Döviz kuru değişimlerinin enflasyon üzerinde etkili olduğu bulunmuştur.
Terzi – Kurt (2007)	1995:1-2006:4	VAR Modeli	Reel döviz kurundan enflasyona doğru nedensellik ilişkisi saptanmıştır.
Peker – Görmüş (2008)	1987:I-2006:III	VAR Modeli	Orta ve uzun dönemde döviz kuru şokları fiyatların tahmin hata varyansının yaklaşık %72’sini açıklamaktadır.
Ayvaz Güven – Uysal (2013)	1983-2012	Granger Nedensellik Testi	Reel efektif döviz kuru ile TÜFE arasında çift yönlü nedensellik tespit edilmiştir.

Güneş (2013)	2008:1-2012:11	Johansen-Juselius Eşbütünleşme Testi, VAR Modeli	Döviz kurlarından fiyat düzeyine doğru ilişki bulunmuştur. Döviz kurları arttıkça enflasyon yükselmektedir.
Altıntaş (2014)	1987-2011	ARDL Sınır Testi	Uzun dönemde döviz kurundaki %1’lik artışın fiyatlarda %0,72 ile %0,91 arasında artışa neden olduğu tespit edilmiştir.
Selim – Ayvaz Güven (2014)	1990-2012	VAR Modeli, Granger Nedensellik Testi	Reel efektif döviz kurundan TÜFE’ye doğru nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.
Türk (2014)	1987:1-2013:10	VAR Modeli, Granger Nedensellik Testi	Nominal döviz kurundan enflasyona doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi bulunmuştur.
Ergin (2015)	2005:1-2014:12	VAR Modeli	Döviz kuru hareketlerinin tüketici fiyatları üzerinde etkili olduğu bulunmuştur.
Bozdağlıoğlu – Yılmaz (2017)	1994:1-2012:12	VAR Modeli, Granger Nedensellik Testi	Nominal döviz kurdan enflasyona doğru kısa dönemli nedensellik tespit edilirken enflasyondan nominal döviz kuruna doğru kısa dönemli nedensellik bulunamamıştır.
Okur (2017)	2008-2016	Granger Nedensellik Testi	Döviz kurundan enflasyona doğru nedensellik bulunurken enflasyondan döviz kuruna doğru nedensellik bulunamamıştır.
Durgun Kaygısız (2018)	2002:1-2016:4	VAR Modeli	Enflasyonda oluşan değişimin %20’si döviz kurundan kaynaklanmaktadır.
İşcan (2018)	2009:1-2017:12	VAR Modeli, Granger Nedensellik Testi	TÜFE bazlı reel efektif döviz kurundan TÜFE’ye doğru nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.
Kaya (2018)	2003:1-2016:12	VAR Modeli, Granger Nedensellik Testi	Döviz kurundan enflasyona doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi saptanmıştır.
Öner (2018)	2007:1-2017:12	Granger Nedensellik Testi	Döviz kuru ile enflasyon arasında nedensellik ilişkisi tespit edilememiştir.
Sağdıç (2018)	2003:1-2017:3	VAR Modeli, Granger Nedensellik Testi	Reel efektif döviz kurundan enflasyona doğru tek yönlü nedensellik bulunmuştur.
Saykal (2018)	2010:1-2018:3	ARDL Modeli	Döviz kurlarındaki değişimlerin yurtiçi fiyatlar üzerinde etkili olduğu bulunmuştur.
Şahin (2018)	2003:1-2018:6	Gregory-Hansen Eşbütünleşme Testi, Breitung ile Candelon ve Balcılar vd. Kayan Pencereler Nedensellik Testi	Uzun dönemde döviz kurundan enflasyon doğru nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.
Yetim (2018)	2002:2-2016:12	ARDL Testi, Hatemi-J ve Toda-Yamamoto Nedensellik Testi	Döviz kurundan enflasyona doğru bir nedensellik ilişkisine rastlanmamıştır.

Karakış (2019)	2003:1-2018:12	Granger Nedensellik Testi	Nominal döviz kuru ile enflasyon arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi bulunmuştur.
Yıldırım – Yıldırım – Kostakoğlu – Dinç – Akkuş (2019)	2005-2017	Johansen Eşbütünleşme Testi, Nedensellik Testi	Döviz kurdan enflasyona doğru nedensellik ilişkisi bulunmuştur. Döviz kuru tüketici fiyatlarındaki enflasyonu, üretici fiyatları ve ithalat değer endeksi aracılığıyla etkilemektedir.

3.1.3.Döviz Kuru ile Faiz İlişkisi Üzerine Yapılan Çalışmalar

Bu taramada 1980 yılı sonrasında Türkiye’deki döviz kuru ve faiz oranı ilişkisini kapsayan bazı çalışmalar ele alınmaktadır.

Tablo 4:

Döviz Kuru İle Faiz İlişkisi Üzerine Yapılan Çalışmalar

Yazar Adı	İncelenen Dönem	Analiz Yöntemi	Çalışma Sonucu
Karaca (2005)	1990:1-2005:7	ARDL Modeli, Sınır Testi	Döviz kuru ile faiz oranı arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.
Sever – Mızrak (2007)	1987:1-2006:6	VAR Modeli	Döviz kuru değişimlerinin faiz oranları üzerinde etkili olduğu bulunmuştur.
Akçağlayan (2008)	2001:2-2001:12	Eşbütünleşme Testi, Toda-Yamamoto Nedensellik Testi	Faiz oranlarından döviz kurlarına doğru bir nedensellik ilişkisine rastlanmıştır.
Uysal – Mucuk – Alptekin (2008)	1989:1-2007:4	Johansen Eşbütünleşme Testi, Granger Nedensellik Testi	Döviz kurundan faiz oranına doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi saptanmıştır.
Özer – Saraç (2010)	2001:3-2009:7	ARDL Sınır Testi	Kısa vadeli faiz oranlarındaki artışın kısa ve uzun dönemde dolar kurunu arttırdığı bulunmuştur.
Karacan (2010)	-	Teorik Analiz	Faiz oranlarındaki değişimlerin döviz kurunu etkilediğine karar verilmiştir.
Şentürk – Dücan (2014)	1997:1-2013:5	VAR Modeli, Granger Nedensellik Testi	Döviz kurundan faiz oranına doğru tek yönlü nedenselliğe rastlanmıştır.
Türköz (2014)	1988:I-2010:IV	VAR Modeli, GARCH Modeli	Reel döviz kuru riskinin, reel faiz oranını kısa dönemde zayıf pozitif etkilerken uzun dönemde etkili olmadığı tespit edilmiştir.
Doğan – Afsal – Aydın – Gürbüz (2017)	2002:1-2017:4	ARCH Analizi	Faiz oranındaki %1’lik bir artışın döviz kurunu %0.0001 azalttığı bulunurken döviz kurunun faizi etkilemediği anlaşılmıştır.

Akardeniz (2018)	2002-2017	VAR Modeli, Granger Nedensellik Testi	Döviz kurlarından faiz oranına doğru nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.
İşcan (2018)	2009:1-2017:12	VAR Modeli, Granger Nedensellik Testi	TÜFE bazlı reel efektif döviz kurundan faiz oranına doğru nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.
Sarı (2018)	2006:1-2018:6	Eşbütünleşme Testi, Granger Nedensellik Testi	Nominal döviz kuru ile faiz oranı arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.
Aksu – Emsen (2019)	2003-2017	ARDL Eşbütünleşme Testi	Döviz kurundaki yükselişlerin faiz oranlarını arttırdığı ve uzun dönemde kur üzerinde faiz oranlarının etkili olduğu bulunmuştur.
Ayla (2019)	2006:I-2017:IV	Engle-Granger Eşbütünleşme Testi, Granger Nedensellik Testi	Kısa dönemde reel faiz oranları ve ortalama döviz kurları arasında nedenselliğe rastlanmazken uzun dönemde değişkenler arasında çift yönlü nedensellik bulunmuştur.
Bağcı (2019)	2003-2018	VAR Modeli, Granger Nedensellik Testi	Döviz kuru ile politika faiz oranı arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi bulunmuştur.

3.1.4.Döviz Kuru ile İşsizlik İlişkisi Üzerine Yapılan Çalışmalar

Bu taramada 1980 yılı sonrasında Türkiye’deki döviz kuru ve işsizlik oranı ilişkisini kapsayan çalışmalar ele alınmaktadır.

Tablo 5:

Döviz Kuru İle İşsizlik İlişkisi Üzerine Yapılan Çalışmalar

Yazar Adı	İncelenen Dönem	Analiz Yöntemi	Çalışma Sonucu
Bilgin (2004)	1991-2004	Regresyon Modelleri	Nominal döviz kuru ile işsizlik arasında negatif ilişki bulunurken reel döviz kuru ile işsizlik arasında pozitif ilişki bulunmuştur.
Kılıçarslan (2007)	1988-2006	ARCH Modeli	Reel döviz kuru, işsizlik oranını pozitif yönde etkilediği saptanmıştır.
Cengiz (2009)	1989-2006	ARCH Modeli	Döviz kuru riskindeki yükselme ile işsizlik oranı arasında ilişki bulunmuştur.
Boz (2013)	2003:1-2012:3	En Küçük Kareler Yöntemi	Reel döviz kuru ile işsizlik oranı arasında negatif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir.
Selim – Ayvaz Güven (2014)	1990-2012	VAR Modeli, Granger Nedensellik Testi	Reel efektif döviz kurundan işsizlik oranına doğru tek yönlü nedensellik ilişkisine rastlanmıştır.

Akcan – Ener (2018)	2000:I-2015:III	Varyans Ayırıştırma	İşsizlik oranındaki değişimleri en fazla reel döviz kuru tarafından açıklandığı bulunmuştur.
---------------------	-----------------	---------------------	--

3.1.4.Döviz Kuru ile Ekonomik Büyüme İlişkisi Üzerine Yapılan Çalışmalar

Bu taramada 1980 yılı sonrasında Türkiye’deki döviz kuru ve büyüme oranı ilişkisini kapsayan çalışmalar ele alınmaktadır.

Tablo 6:

Döviz Kuru İle Ekonomik Büyüme İlişkisi Üzerine Yapılan Çalışmalar

Yazar Adı	İncelenen Dönem	Analiz Yöntemi	Çalışma Sonucu
Uğurlu (2006)	1989:I-2005:II	Johansen Eşbütünleşme Testi, Granger Nedensellik Testi	Reel efektif döviz kurundan büyümeye doğru bir nedensellik ilişkisi bulunurken büyümeden reel efektif döviz kuruna doğru bir nedensellik ilişkisine rastlanmamıştır.
Kızılkaya (2012)	1989:I-2011:I	ARDL Modeli, Granger Nedensellik Testi	Kısa dönemde reel döviz kurundan ekonomik büyümeye doğru bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.
Ünlü (2016)	1998:I-2014:III	GARCH Modeli	Uzun dönemde reel döviz kuru oynaklığının bir dönem gecikmeli olarak büyüme üzerinde negatif etkili bulunmuştur.
Sağdıç (2018)	2003:1-2017:3	VAR Modeli, Granger Nedensellik Testi	Reel efektif döviz kuru ile büyüme arasında herhangi bir nedensellik ilişkisi bulunamamıştır.

3.2.Analiz Yöntemi

Bu çalışmada döviz kuru ile makroekonomik değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisinin değerlendirilmesinde öncelikle Genişletilmiş Dickey-Fuller birim kök testi kullanılarak serilerin durağanlığı test edilmiştir. Ardından Toda-Yamamoto nedensellik testi ile döviz kuru ve makroekonomik değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi araştırılmıştır.

3.2.1.Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) Birim Kök Testi

Ekonometrik çalışmalarda zaman serilerinin analizi yapılırken birim kök testleri kullanılmaktadır. Birim kök testleri ile zaman serilerinin durağanlığı araştırılmaktadır.

Zaman serisinin varyansının ve ortalamasının zamanla değişkenlik göstermemesi durağan olduğunu göstermektedir. Zaman serilerinde trend olması, mevsimlik hareketler ve konjoktürel dalgalanmalar durağanlığı engellemektedir. Durağan olmayan zaman serilerinde birim kök bulunmaktadır (Saykal, 2018, 74).

Dickey ve Fuller birim kök testinde hata terimleri otokorelasyonlu çıktığında test kullanılamamaktadır. Hata terimlerindeki otokorelasyonu gidermek amacıyla ADF birim kök testi oluşturulmuştur. ADF birim testinde, modelde bulunan bağımlı değişkenin gecikmeli değerleri modele bağımsız değişken olarak alınmaktadır (Seddighi, v.dğr., 2000, 267).

ADF birim kök testinin denklemi aşağıdaki şekilde yazılmaktadır:

$$\Delta Y_t = \beta_1 + \delta Y_{t-1} + \sum_{i=1}^m \alpha_i \Delta Y_{t-i} + \varepsilon_t \quad (3.1)$$

$$\Delta Y_t = \beta_1 + \beta_2 T + \delta Y_{t-1} + \sum_{i=1}^m \alpha_i \Delta Y_{t-i} + \varepsilon_t \quad (3.2)$$

$$\Delta Y_t = \delta Y_{t-1} + \sum_{i=1}^m \alpha_i \Delta Y_{t-i} + \varepsilon_t \quad (3.3)$$

3.1 nolu denklemde sabit terimin olduğu, 3.2 nolu denklem sabit terimin ve trendin yer aldığı ve 3.3 nolu denklemde sabit terimsiz ve trendin olmadığı modeli açıklamaktadır.

Denklemlerde bulunan Y zaman serisini, $\sum_{i=1}^m \alpha_i \Delta Y_{t-i}$ regresyona eklenen bağımlı değişken gecikmelerini, T trendi, ε hata terimini, Δ birinci fark operatörünü ve m regresyonda otokorelasyona sebep olmayan çeşitli bilgiyi temsil etmektedir (Yetim, 2018, 54).

ADF testinde birim kökler aşağıdaki iki hipotezle sınanmaktadır:

$$H_0: \delta = 0; |t_\delta| < |\tau| \text{ (Birim kök var, seri durağan değil.)}$$

$$H_a: \delta < 0; |t_\delta| > |\tau| \text{ (Birim kök yok, seri durağan.)}$$

$$t_\delta = \frac{\hat{s}}{s_\delta} \text{ eşitliğinden bulunur (Dickey-Fuller, 1949, 427).}$$

H_0 hipotezine göre zaman serisinde birim kök bulunduğu için seri durağan değildir. H_a hipotezine göre ise, zaman serisinde birim kök bulunmadığı için seri durağandır (Yetim, 2018, 54).

3.2.2.Toda-Yamamoto Nedensellik Testi

Toda-Yamamoto (1995) nedensellik testi, Granger nedenselliğini araştırmak için düzeltilmiş VAR modeline dayanarak geliştirilmiştir. Serilerde birim kök bulunması ve eşbütünleşme ilişkisinin bulunması analizin nedenselliğini etkilememektedir. Toda-Yamamoto testinde, gecikme uzunluğunu (k) ve maksimum bütünleşme derecesinin (d_{max}) belirlenmesi önemlidir. Bu iki değer oluşturulduktan sonra $k + d_{max}$ gecikme uzunluğunda VAR modeli tahmin edilir ve nedensellik testi gerçekleştirilir.

Toda-Yamamoto nedensellik testinde VAR ($k + d_{max}$) modeli aşağıdaki gibi tanımlanmaktadır:

$$y_t = \gamma_0 + \sum_{i=1}^{k+d_{max}} \alpha_{1i} y_{t-i} + \sum_{i=1}^{k+d_{max}} \beta_{1i} x_{t-i} + e_{1t} \quad (3.4)$$

$$x_t = \gamma_0 + \sum_{i=1}^{k+d_{max}} \alpha_{2i} y_{t-i} + \sum_{i=1}^{k+d_{max}} \beta_{2i} x_{t-i} + e_{2t} \quad (3.5)$$

3.4 nolu modelde x değişkeninden y değişkenine doğru Granger nedensellik ilişkisi olmadığını açıklayan $H_0: \beta_{1i} = 0$, x değişkeninden y değişkenine doğru Granger nedensellik ilişkisi olduğunu açıklayan $H_1: \beta_{1i} \neq 0$ hipotezi kurulur. Hipotezlerin k ($i \leq k$) serbestlik dereceli χ^2 dağılımına uygunluğu Wald testiyle ölçülür. Test sonucunda Wald test istatistiği k serbestlik dereceli χ^2 değerinden büyükse hipotezler reddedilir. 3.5 nolu model içinde aynı hipotezler kurulur ve Wald testiyle sınama yapılır (Yılancı – Özcan, 2010, 28).

3.3.Verİ Setİ ve Değişkenler

Çalışmada 1980-2017 yılları arasındaki döviz kuruna ve makroekonomik değişkenlere ait yıllık veriler kullanılmıştır. Verilerin sayısı ve yayınlama süreleri göz önüne alınarak veri seti belirlenmiştir.

Çalışmada kullanılan zaman serileri şunlardır:

- Reel Döviz Kuru (RDK)
- Nihai Tüketim Harcamaları (NIHAI_HARCAMA)
- İhracatın İthalatı Karşılama Oranı (IIKO)
- Tüketici Fiyat Endeksi (TUFE)
- Faiz Oranı (FAIZ)
- İşsizlik Oranı (ISSIZLIK)

- Büyüme Oranı (BUYUME)

Analizde kullanılan İhracatın İthalatı Karşılama Oranı TÜİK'ten, Reel Döviz Kuru, Nihai Tüketim Harcamaları, Faiz Oranı, Tüketici Fiyat Endeksi, İşsizlik Oranı ve Büyüme Oranı verileri Dünya Bankası'ndan alınmıştır.

3.4. Analiz Bulguları

Çalışmada döviz kuru ile makroekonomik değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisinin analiz edilmesinde Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) birim kök testi ve Toda-Yamamoto nedensellik testi kullanılmıştır.

3.4.1. Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) Birim Kök Testi Bulguları

Reel döviz kuru ve makroekonomik değişkenlerin durağanlıkları Genişletilmiş Dickey-Fuller birim kök testiyle sınanmıştır. ADF birim kök testi sonuçları, ADF test değeri ve olasılık değeri dikkate alınarak yorumlanmaktadır. Test sonucunda, ADF değerinin mutlak değerli hali kritik değerden küçükse H_0 hipotezi kabul edilir ve seride birim kök bulunduğu için durağan olmadığına karar verilir. Birim kök testi sonucunda, ADF değerinin mutlak değerli hali kritik değerden büyükse H_a kabul edilir ve serinin birim kök içermediğinden durağanlaştığı tespit edilir. Genişletilmiş Dickey-Fuller birim kök testi ile olasılık değerinin 0.05'ten büyük olması serinin birim kök barındırdığını ve serinin durağan olmadığını gösterir. Olasılık değerinin 0.05'ten küçük olması ise serinin birim kök içermediğini ve durağan olduğunu ortaya koymaktadır (Aral, 2015, 71). Bu çalışmada anlamlılık düzeyi %1 olarak belirlenmiştir.

Tablo 7:

Reel Döviz Kuru ADF Birim Kök Testi Sonuçları

	Seri	ADF Test	Kritik Değerler			Prob.
			%1	%5	%10	
Düzye Değeri	RDK	-0.899091	-4.323979	-3.580623	-3.225334	0.9421
Birinci Fark	D(RDK)	-2.248079	-4.323979	-3.580623	-2.225334	0.4466
İkinci Fark	D(RDK,2)	-7.662289	-4.243644	-3.544284	-3.204699	0.0000

Tablo 7'de reel döviz kuru serisinin ADF birim kök testi sonuçları yer almaktadır. Tablo 7'de "RDK" reel döviz kurunun düzey değerini, "D(RDK)" birinci farkı alınmış

reel döviz kurunu ve “D(RDK,2)” ikinci farkı alınmış reel döviz kurunu ifade etmektedir. ADF birim kök test sonucunda, serinin düzey değerinde olasılık değeri 0.05’ten büyük olduğundan seri birim kök içerir ve durağan değildir. Ayrıca ADF test sonucunun mutlak değeri alınmış hali %1 anlamlılık değerinden küçük olduğundan birim köke sahiptir ve seri durağan değildir. Reel döviz kurunun birinci farkı alındığında olasılık değeri 0.05’ten büyüktür ve ADF test sonucunun mutlak değeri %1 anlamlılık değerinden küçük olduğu için seri durağan değildir. Reel döviz kurunun ikinci farkı alındığında ise olasılık değeri 0.05’ten küçüktür ve ADF test değerinin mutlak değerli hali %1 anlamlılık düzeyinden büyük olduğundan seri durağandır.

Tablo 8:

Nihai Tüketim Harcamaları ADF Birim Kök Testi Sonuçları

	Seri	ADF Test	Kritik Değerler			Prob.
			%1	%5	%10	
Düzye Değeri	NIHAI_HARCAMA	-2.405501	-3.621023	-2.943427	-2.610263	0.1472
Birinci Fark	D(NIHAI_HARCAMA)	-8.055175	-3.626784	-2.945842	-2.611531	0.0000

Tablo 8’de nihai tüketim harcamaları serisinin ADF birim kök sonuçları yer almaktadır. Tablo 8’de “NIHAI_HARCAMA” nihai tüketim harcamalarının düzey değerini ve “D(NIHAI_HARCAMA)” nihai tüketim harcamalarının birinci farkını temsil etmektedir. Birim kök testi sonucunda, nihai tüketim harcamaları serisi düzey değerde olasılık değeri 0.05’ten büyük olduğu için ve ADF test değerinin mutlak değerli hali %1 anlamlılık değerinden küçük olduğu için seri birim kök içerir ve durağan değildir. Serinin birinci farkı alındığında olasılık değeri 0.05’ten küçük olduğundan ve ADF test değerinin mutlak değerli hali %1 anlamlılık değerinden büyük olduğundan seri durağan haldedir.

Tablo 9 :

İhracatın İthalatı Karşılama Oranı ADF Birim Kök Testi Sonuçları

	Seri	ADF Test	Kritik Değerler			Prob.
			%1	%5	%10	
Düzye Değeri	IİKO	-5.638991	-3.621023	-2.943427	-2.610263	0.0000

Tablo 9’da ihracatın ithalatı karşılama oranı serisinin ADF birim kök sonuçları yer almaktadır. Tablo 9’da “IİKO” ihracatın ithalatı karşılama oranının düzey değerini yansıtmaktadır. Test sonucunda ihracatın ithalatı karşılama oranı düzey değerinde olasılık değeri 0.05’ten küçüktür ve ADF test değerinin mutlak değeri alınmış hali %1 anlamlılık düzeyinden büyüktür. Birim kökü testinin iki kriterini de sağladığından seri birim kök içermez ve durağandır.

Tablo 10:

Tüketici Fiyat Endeksi ADF Birim Kök Testi Sonuçları

	Seri	ADF Test	Kritik Değerler			Prob.
			%1	%5	%10	
Düzye Değeri	TUFE	-1.861217	-3.621023	-3.943427	-2.610263	0.3463
Birinci Fark	D(TUFE)	-7.124176	-3.626784	-2.945842	-2.611531	0.0000

Tablo 10’da tüketici fiyat endeksi serisinin ADF birim kök testi sonuçları yer almaktadır. Tablo 10’da “TUFE” tüketici fiyat endeksinin düzey değerini ve “D(TUFE)” tüketici fiyat endeksinin birinci farkını temsil etmektedir. Birim kök testi sonucunda, tüketici fiyat endeksi düzey değerinde olasılık değeri 0.05’ten büyük olduğundan ve ADF test sonucunun mutlak değeri %1 anlamlılık düzeyinden küçük olduğundan seri birim kök içerir ve durağan değildir. Serinin birinci farkı alındığında olasılık değeri 0.05’ten küçük olduğu için ve ADF test değerinin mutlak değerli hali %1 anlamlılık düzeyinden büyük olduğundan seride birim kök bulunmaz ve seri durağandır.

Tablo 11:

Faiz Oranı ADF Birim Kök Testi Sonuçları

	Seri	ADF Test	Kritik Değerler			Prob.
			%1	%5	%10	
Düzye Değeri	FAIZ	-0.982925	-3.626784	-2.945842	-2.611531	0.7489
Birinci Fark	D(FAIZ)	-7.547846	-3.626784	-2.945842	-2.611531	0.0000

Tablo 11’de faiz oranı serisinin ADF birim kök testi sonuçları yer almaktadır. Tablo 11’de “FAIZ” faiz oranının düzey değerini ve “D(FAIZ)” faiz oranının birinci farkı alınmış halini yansıtmaktadır. Test sonucunda, faiz oranının düzey değerinde olasılık

değerinin 0.05'ten büyük olduğundan ve ADF test değerinin mutlak değerli hali %1 anlamlılık düzeyinden küçük olduğundan seri birim kök içerir ve durağan değildir. Serinin birinci farkı alındığında olasılık değeri 0.05'ten küçüktür ve ADF test değerinin mutlak değerli hali %1 anlamlılık düzeyinden büyüktür. ADF birim kök testinin iki kriteri sağlandığından seri birim kök barındırmaz ve durağan olur.

Tablo 12:

İşsizlik Oranı ADF Birim Kök Testi Sonuçları

	Seri	ADF Test	Kritik Değerler			Prob.
			%1	%5	%10	
Düzye Değeri	ISSIZLIK	-2.511879	-3.621023	-2.943427	-2.610263	0.1209
Birinci Fark	D(ISSIZLIK)	-5.359755	-3.626784	-2.945842	-2.611531	0.0001

Tablo 12'de işsizlik oranı serisinin ADF birim kök testi sonuçları yer almaktadır. Tablo 12'de "ISSIZLIK" işsizlik oranının düzey değerini ve "D(ISSIZLIK)" işsizlik oranının birinci farkı alınmış halini temsil etmektedir. Birim kök test sonucunda, işsizlik oranı düzey değerinde olasılık değeri 0.05'ten büyük olduğundan ve ADF test değerinin mutlak değeri alınmış hali %1 anlamlılık düzeyinden küçük olduğundan seri durağan değildir. Serinin birinci farkı alındığında olasılık değeri 0.05'ten küçük olduğundan ve ADF test değerinin mutlak değerli hali %1 anlamlılık düzeyinden büyük olduğundan seri durağan hale gelir.

Tablo 13:

Büyüme Oranı ADF Birim Kök Testi Sonuçları

	Seri	ADF Test	Kritik Değerler			Prob.
			%1	%5	%10	
Düzye Değeri	BUYUME	-6.625681	-3.621023	-2.943427	-2.610263	0.0000

Tablo 13'de büyüme oranı serisinin ADF birim kök testi sonuçları yer almaktadır. Tablo 13'de "BUYUME" büyüme oranının düzey değerini temsil etmektedir. Birim kök testi sonucunda, büyüme oranının düzey değerinde olasılık değeri 0.05'ten küçüktür ve ADF test değerinin mutlak değeri alınmış hali %1 anlamlılık düzeyinden büyüktür. ADF birim kök testinin iki kriteri de sağlandığından seride birim kök bulunmaz ve seri durağan hale gelir.

Genişletilmiş Dickey-Fuller birim kök testiyle reel döviz kuru ve çalışmada kullanılan makroekonomik değişkenler durağan hale getirilmiştir.

3.4.2.Toda-Yamamoto Nedensellik Testi Bulguları

Toda-Yamamoto (1995) nedensellik testinin en önemli avantajı, serilerde birim kök bulunması ve eşbütünleşme ilişkisinin bulunması durumunda analizin etkilenmemesidir. Bu çalışmada serilerin durağanlık mertebeleri farklı olduğundan bu duruma izin veren Toda-Yamamoto nedensellik analizi kullanılmıştır.

Tablo 14 :

Toda-Yamamoto Nedensellik Testi Sonuçları

Nedensellik Yn	χ^2	Prob.
RDK⇒NİHAİ_HARCAMA	2.309340	0.5107
RDK⇒İİKO	3.169869	0.3662
RDK⇒TUFE	6.280071	0.0988
RDK⇒FAİZ	9.070809	0.0284
RDK⇒İSSİZLİK	0.188091	0.9795
RDK⇒BUYUME	0.218077	0.9746

Tablo 14’te Toda-Yamamoto nedensellik testiyle reel döviz kuru ile nihai tüketim harcamaları, ihracatın ithalatı karşılama oranı, tüketicici fiyat endeksi, faiz oranı, işsizlik oranı ve büyüme oranı arasındaki ilişkinin sonuçları yer almaktadır.

Test sonucuna göre, reel döviz kurundan nihai tüketim harcamalarına yani tüketime doğru bir nedensellik ilişkisine rastlanmamıştır. Çünkü bu iki değişken arasındaki nedensellik testi sonucunda olasılık değeri 0.1’den büyük olduğundan H_0 kabul edilip H_1 reddedilir.

Nedensellik testi sonucuna göre, reel döviz kurundan ihracatın ithalatı karşılama oranına doğru yani dış ticarete doğru bir nedensellik ilişkisi gözlemlenmemiştir. Bu iki değişken arasında yapılan testte olasılık değerinin 0.1’den büyük olduğundan H_0 kabul edilip H_1 reddedilir.

Toda-Yamamoto nedensellik testi sonucuna göre, reel döviz kurundan tüketicici fiyat endeksine doğru bir nedensellik ilişkisi bulunmuştur. Bu iki değişken arasında yapılan testte olasılık değerini 0.1’den küçük olduğundan H_1 kabul edilir ve H_0 reddedilir. Döviz kurunun yükselmesi üretimde kullanılan ithal girdi fiyatlarının artmasına neden

olduğundan üretim maliyetleri artmaktadır. Üretim maliyetlerinin artması ise enflasyonu oluşturmaktadır. Ayrıca döviz kurunun yükselmesi ithal malların fiyatlarını yükselttiğinden enflasyona sebep olmaktadır. Döviz kurunun artması, enflasyon beklentilerini arttırdığından yerli paraya duyulan güvenin yitirilmesine ve enflasyonun meydana gelmesine yol açmaktadır (Gül – Ekinci, 2006, 93).

Test sonucuna göre, reel döviz kurundan faiz oranına doğru bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Bu iki değişken arasında yapılan testte olasılık değerinin 0.1'den küçük olduğundan H_1 kabul, H_0 reddedilir. Döviz kurunun faiz oranı üzerindeki etkisi dolaylı olarak ihracat ve ithalat aracılığıyla gerçekleşmektedir. Döviz kurundaki yükselme ihracatın artmasını sağlayarak ulusal geliri yükseltmektedir. Ulusal gelirin artması para talebini yükselterek faiz oranlarının artmasına yol açmaktadır (Demirgil – Türkay, 2017, 911).

Nedensellik testi sonucuna göre, reel döviz kurundan işsizlik oranına doğru bir nedensellik ilişkisi bulunamamıştır. Çünkü bu iki değişken arasında yapılan test sonucunda olasılık değeri 0.1'den büyük olduğu için H_0 kabul edilir ve H_1 reddedilir.

Toda-Yamamoto nedensellik testi sonucuna göre, reel döviz kurundan büyüme oranına doğru bir nedensellik ilişkisine rastlanmamıştır. Bu iki değişken arasında yapılan test sonucunda olasılık değerinin 0.1'den büyük olduğu için H_0 kabul edilip H_1 reddedilir.

SONUÇ

Uluslararası finans ve sermaye hareketlerinin küreselleşme ile hızlanması döviz kurunun önemini arttırmıştır. Döviz kuru makroekonomik değişkenleri etkileyerek bu değişkenleri yönlendirmeye başlamıştır. Türkiye’de dışa açık ekonomi politikasının benimsenmesi ile döviz kurunun ekonomi içindeki ağırlığı artmıştır.

1980 yılında ekonomi politikalarında köklü değişiklikler yapılmasıyla ortaya çıkan belirsizlikler 1982-1984 yılları arasında kişi başına GSYH’da dalgalanmalara neden olmuştur. 1985-1993 yılları arasında ise kişi başına GSYH artmıştır ancak 1994 yılındaki krizin etkisiyle kişi başına GSYH azalmıştır. Uygulanan politikalarla 1995-1998 yılları arasında kişi başına GSYH’da düzenli artış sağlanmıştır. 1999 yılındaki ekonomik ve siyasi olaylar etkisiyle kişi başına GSYH azalmıştır. 2000 ve 2001 yılındaki ekonomik krizlerin neticesinde kişi başına GSYH’da düşüş yaşanmıştır. 2002-2008 yılları arasında ekonomik istikrar sağlanması kişi başına GSYH oranını hızlı bir biçimde yükseltmiştir. 2009 yılında küresel krizin etkisiyle kişi başına GSYH düşmüştür. 2010-2013 yılları arasında kişi başına GSYH artmıştır. Ancak daha sonraki yıllarda kişi başına GSYH tekrar azalmıştır.

1980-1994 yılları arasında toplam harcamalarının içinde özel tüketim harcamalarının payı istikrarlı biçimde yükselmiştir. 1994 yılında ekonomik krizin etkisiyle özel tüketim harcamaları azalmıştır. 1995-2000 yılları arasında ise özel tüketim harcamaları yükselmiştir. Özel tüketim harcamaları 2001 yılında yaşanan kriz sonucunda azalmıştır. Kriz sonrasında uygulanan başarılı politikalar ile ekonomik iyileşme sağlanmaya başlamıştır. 2002-2008 yılları arasında ise özel tüketim harcamalarında artış sağlanmıştır. 2009 yılındaki küresel kriz harcamalarda düşüşe yol açarken kriz sonrası yıllarda ise harcamalar hızlı bir artış göstermiştir.

Türkiye’de 1980 yılından itibaren ihracata dayalı sanayileşme stratejisi uygulanması 1980-2000 yılları arasında ihracatın istikrarlı biçimde artmasını sağlamıştır. İthalatta uygulanan teşvikler ile 1980-2000 yılları arasında ithalat düzenli biçimde yükselmiştir. İhracat 2000-2008 yılları arasında düzenli bir biçimde artmıştır. İthalat ise 2001 yılındaki ekonomik kriz ile düşerken 2002 yılından sonra sürekli yükselmiştir. 2009 yılında krizin etkisiyle hem ihracatta hem de ithalatta düşüş yaşanmıştır. 2010 yılından itibaren ihracat ve ithalat dalgalı bir seyir izlemiştir.

Türkiye’de 1980 yılında uygulamaya konulan ekonomik program ile %94 olan enflasyon oranı sonraki yıllarda azalma eğilimine girmiştir. Enflasyon oranı 1983-1988 yılları arasında yaklaşık %40 düzeyinde gerçekleşmiştir. 1988-1994 yılları arasında enflasyon oranı %60 düzeyinde dalgalanmıştır. 1994 yılındaki krizin etkisiyle enflasyon oranı yükselse de sonraki yıllarda düşmüştür. 1997 Asya krizi ve 1998 Rusya krizi enflasyon oranının artmasına neden olmuştur. 2000 ve 2001 yıllarındaki krizlerin sonucunda enflasyon oranı %50’nin üzerinde artış göstermiştir. 2002-2007 yılları arasında enflasyon oranı %10’un altına düşmüştür. 2008 yılında krizin etkisiyle enflasyon tekrar çift haneli rakamlara yükselmiştir. Kriz sonrasında uygulanan politikalarla enflasyon oranı uzun yıllar %10’un altında kalmıştır. 2017 yılından itibaren enflasyon oranı tekrar çift haneli rakamlara yükselmiştir.

Türkiye’de 1980 yılından itibaren dışa açık ekonomi politikalarının uygulanmasıyla faiz oranları yüksek düzeylerde tutuldu. 2000’li yılların başındaki ekonomik krizler 2003 yılına kadar faiz oranlarının %50’nin üstünde seyretmesine neden olmuştur. Uygulanan ekonomi politikaları ekonomide istikrar ortamını yeniden sağlayarak 2007 yılına kadar faiz oranlarının düşmesine neden olmuştur. Küresel krizin etkisiyle faiz oranlarındaki düşüş oranı azalsa da kriz sonrası yıllarda faiz oranlarındaki düşüş sürdürülmüştür. 2010-2017 yılları arasında faiz oranlarındaki dalgalanma düşük düzeylerde gerçekleşmiştir.

1980 yılında ülke ekonomisinin dışa açılmasıyla ücretlerin düşmesine ve işsizlik oranının artmıştır. 1982 yılında işsizlik oranı çift haneli sayılara çıkmıştır. 1986-1992 yılları arasında işsizlik oranı %8 düzeyinde gerçekleşmiştir. 1993 yılında ekonomik yapıdaki bozulmalar işsizlik oranının yükselmesine neden olmuştur. 1997 Asya krizi ve 1998 Rusya krizlerinin olumsuz etkilerine 1999 yılındaki ekonomik sorunların da yaşanması işsizlik oranı yeniden artmıştır. Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizleri sonucunda işsizlik oranları 2000-2004 yılları arasında yükselmiştir. Kriz sonrasında uygulanan ekonomik politikalarına rağmen işsizlik oranında ciddi azalma yakalanamamıştır. Küresel kriz ile 2009 yılında işsizlik oranı rekor düzeye ulaşmıştır. Sonraki yıllarda da işsizlik oranında büyük düşüşler sağlanamamıştır. 2015 yılından sonra ise işsizlik oranı tekrar çift haneli rakamlara yükselmiştir.

Türkiye’de 1980 yılında dışa açık ekonomi stratejisi uygulamaya başlaması ile 1981-1993 yılları arasında ekonomik büyüme gerçekleşmiştir. 1994 yılındaki ekonomik krizi

ülke ekonomisini küçültmüştür. Sonraki yıllarda ekonomik büyüme tekrar sağlanmıştır. 1997-1999 yılları arasında dünyadaki ekonomik krizler ve ülkedeki kötü ekonomik durum sebebiyle ekonomik küçülme yaşanmıştır. 2000 ve 2001 yılında yaşanan krizlerin etkisiyle büyüme oranında 2001 yılında düşüş meydana gelmiştir. Büyüme oranı 2002-2008 yılları arasında pozitif değerlere yükselmiştir. Küresel krizin etkisiyle ekonomide 2009 yılında yaklaşık %5 küçülme gerçekleşmiştir. Kriz sonrasında hızlı toparlanma yaşanmasıyla 2011 yılında büyüme oranı tekrar artmıştır. Bu yıldan itibaren ekonomik büyüme pozitif düzeyde gerçekleşse de büyüme oranlarında dalgalanmalar yaşanmıştır.

Bu çalışmada Türkiye’de 1980 sonrasında döviz kurlarındaki değişimlerin makroekonomik değişkenler üzerindeki etkisi ampirik olarak değerlendirilmiştir. Çalışmanın literatürde yer alan yayınlardan farklı olarak Türkiye’de döviz kuru ile makroekonomik değişkenler arasındaki ilişki daha fazla sayıda makroekonomik değişken kullanılarak incelenmesidir. Bu çalışmada 1980-2017 yılları arasında döviz kuru ile makroekonomik değişkenlere ait yıllık veriler kullanılmıştır. Öncelikle serileri durağan hale getirmek amacıyla serilere Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) birim kök testi uygulanmıştır. Daha sonra döviz kuru ile makroekonomik değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi Toda-Yamamoto nedensellik testi ile analiz edilmiştir. Analiz sonucunda göre reel döviz kurundan nihai tüketim harcamalarına yani tüketime, ihracatın ithalatı karşılama oranına yani dış ticarete, işsizlik oranına ve büyüme oranına doğru bir nedensellik ilişkisine rastlanmamıştır. Nedensellik testi sonucunda reel döviz kurundan tüketici fiyat endeksine yani enflasyon oranına doğru bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Nedensellik testi sonucunda reel döviz kurundan faiz oranına doğru bir nedensellik ilişkisine rastlanmıştır.

Yapılan analizlerden elde edilen ampirik bulgular neticesinde Türkiye’de döviz kurunun makroekonomik değişkenleri etkileyerek ekonomik yapıda değişime neden olduğu tespit edilmiştir. Analiz sonucunda döviz kurunun tüketici fiyat endeksini ve faiz oranını etkilediği görülmüştür. Bu durum literatürde yer alan çalışmalar ve teorik bilgilerle uyum göstermektedir. Ayrıca analiz sonucunda döviz kuru tüketim, dış ticaret, işsizlik ve büyüme oranının nedeni olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmada döviz kuru ile makroekonomik değişkenler arasında ikili analizler yapılarak genişletilmesi daha sağlıklı sonuçlara ulaşılmasına neden olabilir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- “Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Yıllık Rapor 2001”. *Yetmişinci Hesap Yılı Hakkında Banka Meclisince Hazırlanan Faaliyet Raporu*. Ankara, 2002.
- “Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Yıllık Rapor 2007”. *Yetmiş Altıncı Hesap Yılı Hakkında Banka Meclisince Hazırlanan Faaliyet Raporu*. Ankara, 2008.
- “Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Yıllık Rapor 2011”. *Sekseninci Hesap Yılı Hakkında Banka Meclisince Hazırlanan Faaliyet Raporu*. Ankara: Ömür Matbaacılık, 2012.
- “Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Yıllık Rapor 2012”. *Seksen Birinci Hesap Yılı Hakkında Banka Meclisince Hazırlanan Faaliyet Raporu*. Ankara: Ömür Matbaacılık, 2013.
- “Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Yıllık Rapor 2013”. *Seksen İkinci Hesap Yılı Hakkında Banka Meclisince Hazırlanan Faaliyet Raporu*. Ankara: Miki Matbaacılık, 2014.
- “Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Yıllık Rapor 2014”. *Seksen Üçüncü Hesap Yılı Hakkında Banka Meclisince Hazırlanan Faaliyet Raporu*. Ankara: Prestij Grafik Reklamcılık Matbaacılık, 2015.
- “Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Yıllık Rapor 2015”. *Seksen Dördüncü Hesap Yılı Hakkında Banka Meclisince Hazırlanan Faaliyet Raporu*. Ankara: Prestij Grafik Reklamcılık Matbaacılık, 2016.
- “Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Yıllık Rapor 2016”. *Seksen Beşinci Hesap Yılı Hakkında Banka Meclisince Hazırlanan 2016 Yılı Yıllık Faaliyet Raporu*. Ankara, 2017.
- “Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Yıllık Rapor 2017”. *Seksen Altıncı Hesap Yılı Hakkında Banka Meclisimce Hazırlanan 2017 Yılı Yıllık Faaliyet Raporu*. Ankara, 2018.
- “Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası”. *2008 Yılında Para ve Kur Politikası*. Ankara, 2007.
- “Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası”. *2009 Yılında Para ve Kur Politikası*. Ankara, 2008.
- “Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası”. *2012 Yılında Para ve Kur Politikası*. Ankara, 2011.
- “Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası”. *2013 Yılı Para ve Kur Politikası*. Ankara, 2012.
- Ay, Ahmet. *Türkiye’de Dış Ticaret ve Kur Politikaları Uygulamaları*. Konya: Çizgi Kitabevi, 2007.

- Barro, Robert J. – Martin, X. Sala. *Economic Growth*. London: MIT Press, 2004.
- Bulut, Cihan. *Kamu Açıkları: Enflasyon, Faiz Oranı ve Döviz Kuru İlişkileri*. İstanbul: DER Yayınları, 2002.
- Bulut, Erol. *Döviz Ekonomisi (Piyasanın Mikro Yapısı)*. Ankara: Platin Yayınları, 2005.
- Çarıkçı, Emin. *Türkiye’de Ekonomik Güçlükler ve Çözüm Yolları*. Ankara: Adım Yayıncılık, 1991.
- Dornbusch, Rudiger – Fisher, Stanley. *Macroeconomics*. New York: Mc Graw-Hill, 1990.
- Fisher, Irving. *The Theory Of Interest*. New York: The Macmillan Company, 1930.
- Friedman, Milton. *Essays in Positive Economics*. Chicago: University of Chicago Press, 1953.
- İyiboçkurt, Mehmet Erol. *Uluslararası İktisat Teori ve Politika*. Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları, 1995.
- Kansu, Aydan. *Döviz Kuru Sistemleri ve Döviz Krizleri: Türkiye 1994 ve 2001 Krizleri*. İstanbul: Güncel Yayıncılık, 2006.
- Karluk, Rıdvan. *Uluslararası Ekonomi*. İstanbul: Beta Basım Dağıtım Yayın, 1998.
- Kazgan, Gülten. *Ekonomide Dışa Açık Büyüme*. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınları, 1998.
- Kumcu, Ercan. *İstikrar Arayışları*. İstanbul: Doğan Kitap, 2000.
- Lipsey, Richard G. – Courant, Paul N. *Economics*. New York: Harper Collins, 1996.
- Parasız, İlker. *Kriz Ekonomisi Hiperenflasyon ve Yüksek Enflasyonla Mücadelede Ünlü İstikrar Programları ve 5 Nisan 1994 Kararları*. Bursa: Ezgi Kitabevi, 1996.
- Parasız, İlker. *Uluslararası Para Sistemi: Tarihçe, Kurum, Kuram ve Mekanizma*. Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları, 1994.
- Seddighi, Hamid R. – Katos, Anastasios V. – Lawler, Kevin A. *Econometrics A Pratical Apporach*. London: Routledge Taylor and Francis Group, 2000.
- Sekmen, Fuat. *Para Teorisi*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2012.
- Serin, Necdet. “Dış Ticaret ve Dış Ticaret Politikası”. *Türkiye Ekonomisi Sektörel Analiz*. Ed. Ahmet Şahinöz, Ankara: İmaj Yayıncılık, 2001.
- Seyidoğlu, Halil. *Uluslararası Finans*. İstanbul: Güzem Yayınları, 2001.
- Seyidoğlu, Halil. *Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama*. İstanbul: Güzem Can Yayınları, 2003.

Seyidoğlu, Halil. *Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama*. İstanbul: Güzem Can Yayınları, 2007.

Seyidoğlu, Halil. *Uluslararası İktisat*. İstanbul: Güzem Yayıncılık, 2001.

Tokgöz, Erdinç. *Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi (1994-2001)*. Ankara: İmaj Yayın, 2001.

Türkiye Bankalar Birliği. *50. Yılda Türkiye Bankalar Birliği ve Türkiye'de Bankacılık Sistemi 1958-2007*. İstanbul: Türkiye Bankalar Birliği Yayınları, 2008.

Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu. *Türkiye'nin Büyüme Stratejisi Yapısal Analiz ve Politikalar*. Ankara: Ajans-Türk Gazetecilik Matbaacılık, 2012.

Uysal, Yaşar. *Güncel İktisadi Gelişmeler Üzerine Düşünceler*. İzmir: İlkem Yayınevi, 2007.

Ünsal, Erdal. *Makro İktisat*. Ankara: İmaj Yayıncılık, 2009.

Yalçiner, Kürşat. *Uluslararası Finansman*. Ankara: Gazi Kitabevi, 2008.

Yeldan, Erinç. *Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2004.

Makaleler

“İş Kanunu”. *Resmi Gazete* (26 Mayıs 2008).

Acar, Fatih. “Türkiye Ekonomisine Genel Bakış (2001-2013)”. *ÇSGB Çalışma Dünyası Dergisi* 1/2 (2013): 15-32.

Açcı, Yunus. “Türkiye’de Reel Döviz Kuru ve Dış Ticaret İlişkisinin Var Analizi ile İncelenmesi”. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi* 8/14 (2016): 41-53.

Akcan, Ahmet Tayfur – Ener, Meliha. “Makroekonomik Değişkenlerin İşsizlik ile İlişkisi: Türkiye Örneği”. *Yönetim Bilimleri Dergisi* 16/31 (2018): 263-285.

Akçağlayan, Anıl. “2001 Krizinde Uygulanan Faiz Politikasının Döviz Kuru Üzerindeki Etkisi”. *Bolu İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 1/16 (2008): 1-20.

Akıncı, Adil. “Kamu ve Özel Tüketim Harcamalarının Hızlandıran Etkisi”. *Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi* 5/1 (2019): 1-8.

Aksu, Hayati – Emsen, Ömer Selçuk. “Enflasyon, Faiz ve Döviz Kuru İlişkileri: Türkiye İçin ARDL Analizleri İle Asimetrik Eş-Bütünleşme Araştırması (2003:01-2017:12)”. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* 33/1 (2019): 69-89.

- Aktaş, Cengiz. “Türkiye’de Reel Döviz Kuru ile İhracat ve İthalat Arasındaki İlişkinin VAR Tekniğiyle Analizi”. *Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 6/11 (2010): 123-140.
- Alptekin, Volkan – Uysal, Doğan. “Reel Döviz Kurunun Dış Ticaret Üzerindeki Uzun Dönemli Etkilerinin Analizi”. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 14/2 (2012): 1-22.
- Altıntaş, Halil. “Türkiye’de Döviz Kurunun Enflasyon Üzerine Geçiş Etkisinin Ekonometrik Analizi: 1987-2011”. *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 33/1 (2014): 163-201.
- Arıcan, Erişah. “Türkiye’de Çıpa Uygulamaları ve Sonuçları 1990-2004 Dönemi”. *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi* 20/1 (2005): 49-76.
- Ata, H. Ali – Arslan, İbrahim. “Döviz Kuru ve Dış Ticaret Hacmi İlişkisi: Türkiye Örneği (1980-2000)”. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi* 5/2 (2003): 105-123.
- Ay, Ahmet – Üçler, Gülbahar – Koçak, İsmail. “Reel Döviz Kuru Dalgalanmalarının Dış Ticaret Üzerine Etkisinin Sınır Testi Yaklaşımı İle Analizi: 1996-2006 Türkiye Örneği”. *Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi* 9/17 (2009): 50-67.
- Ay, Sema. “Türkiye’de İşsizliğin Nedenleri: İstihdam Politikaları Üzerine Bir Değerlendirme”. *Yönetim ve Ekonomi* 19/2 (2012): 321-341.
- Aydoğan, Esenay. “1980’den Günümüze Enflasyon Serüveni”. *Yönetim ve Ekonomi* 11/1 (2004): 91-110.
- Ayla, Dilara. “Türkiye’de Faiz Oranı ve Döviz Kuru İlişkisi Üzerine Bir Araştırma”. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 9/17 (2019): 289-308.
- Aytaç, Ayhan – Akduğan, Umut. “Foreign Trade – Foreign Exchange Rate Relation: 2001-2011 Turkey Example”. *IIB International Refereed Academic Social Sciences Journal* 5/14 (2014): 21-39.
- Ayvaz Güven, Emine Türkan – Uysal, Doğan. “Türkiye’de Döviz Kurlarındaki Değişme ile Enflasyon Arasındaki İlişki (1983-2012)”. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi* 5/9 (2013): 141-156.
- Bağcı, Erdem. “Merkez Bankası Politika Faiz Oranı ve Döviz Kuru İlişkisi: Türkiye Örneği”. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* /31 (2019): 324-348.
- Bailliu, Jeannine – Lafrance, Robert – Perrault, J. Francois. “Does Exchange Rate Policy Matter for Growth?”. *Bank of Canada Working Paper* /17 (2002): 1-43. <https://www.bankofcanada.ca/wp-content/uploads/2010/02/wp02-17.pdf>
- Baydur, C. Mehmet. “Yükselen Reel Faizler Türkiye’de Toplam Talebi Artırır”. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar* 44/508 (2007): 14-20.

- Bilgin, Mehmet Hüseyin. “Döviz Kuru İşsizlik İlişkisi: Türkiye Üzerine Bir İnceleme”. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 18 (2004): 80-94.
- Binay, Şükrü – Kunter, Kürşat. “Mali Liberalleşmede Merkez Bankasının Rolü 1980-1997”. *Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Araştırma Genel Müdürlüğü Tartışma Tebliği*: 9803, 1998.
- Boz, Çiğdem. “Türkiye’de Reel Döviz Kuru ve İşsizlik İlişkisi: 2003-2012”. *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi* 34/1 (2013): 51-61.
- Bozdağlıoğlu, E. Yasemin – Yılmaz, Müge. “Türkiye’de Enflasyon ve Döviz Kuru İlişkisi: 1994-2014 Yılları Arası Bir İnceleme”. *Beü Akademik İzdüşüm* 2/3 (2017): 1-20.
- Bozdan, Dicle Nehir – Özenci, İlkyaz – Keskin Benli, Yasemin. “Döviz Kuru ile İhracat ve İthalat Arasındaki İlişkinin Analizi: Ampirik Bir Çalışma”. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 10/25 (2018): 638-649.
- Calvo, Guillermo A. – Reinhart, Carmen M. “Fear of Floating”. *The Quarterly Journal of Economics* 117/2 (2002): 379-408.
- Cengiz, Sibel. “Ekonomideki Kur Belirsizliği ve Şokların İşgücü Piyasası Üzerine Etkisi: 1986-2006 Türkiye Örneği”. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* 23/1 (2009): 327-343.
- Coşkun, Metin – Taylan, Ali Sabri. “Döviz Kurlarındaki Değişim İhracat ve İthalat Hacmini Etkiler mi? 1999-2007 Türkiye Örneği”. *Muhasebe ve Finansman Dergisi* 42 (2009): 157-168.
- Değer, Osman – Demir, Mesut. “Reel Efektif Döviz Kuru ve Dış Ticaret Hacmi Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Türkiye Örneği”. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar* 52/604 (2015): 7-21.
- Demirgil, Bünyamin – Türkay, Hakan. “Türkiye’de Faiz Oranları Etkileyen Faktörler: Bir ARDL/Sınır Testi Uygulaması”. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 19/3 (2017): 907-928.
- Dickey, David A. – Fuller, Wayne A. “Distribution of the Estimators for Autoregressive Time Series With a Unit Root”. *Journal of the American Statistical Association* 74/366 (1979): 427-431.
- Doğan, İbrahim – Afsal, Mahmut Şaban – Aydın, Bayram – Gürbüz, Süleyman. “Faiz Oranları ve Döviz Kuru Dönemsel Analizi; Türkiye Örneği”. *International Journal of Academic Value Studies* 3-13 (2017): 199-205.
- Doğanay, Muharrem Akın – Recepoğlu, Mürşit – Değer, Mustafa Kemal. “Döviz Kurlarındaki Değişkenlik İle Dış Ticaret Arası İlişkiler: Toda-Yamamoto Nedensellik Analizleri (2003:M1-2017:M11)”. *Paradoks Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi* 14/1 (2018): 59-72.

- Durgun Kaygısız, Ayşe. “Döviz Kuru Dalgalanmalarının Enflasyon Üzerindeki Geçiş Etkisi: Türkiye Örneği”. *International Review of Economics and Management* 6/2 (2018): 117-137.
- Durkaya, Mehmet. “Türkiye’de Kamu Harcamaları ve Özel Tüketim İlişkisi”. *Maliye Dergisi* /163 (2012): 118-129.
- Edward, Sebastian – Savastona, Miguel A. “Exchange Rates in Emerging Economies: What Do We Know? What Do We Need To Know?”. *NBER Working Paper* 7228 (1999): 1-74.<https://www.nber.org/papers/w7228.pdf>
- Emirkadı, Ömer. “2008 Küresel Krizi ve Değişen Para Politikaları: Dünyada ve Türkiye’de Faiz Koridoru Uygulaması”. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi* 9/2 (2017): 465-486.
- Ergin, Ayşe. “Döviz Kuru ve Enflasyon Arasındaki Geçiş Etkisi: Türkiye Örneği”. *Niğde Üniversite İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 8/3 (2015): 13-29.
- Ergun, Suzan – Taşar, İzzet. “Döviz Kuru, Verimlilik ve İhracat Nedensellik Analizi”. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi* 5/1 (2014): 1-12.
- Ergür, Halil Oğuzhan. *Dış Ticaret Dengesi ve Rekabet Etkisi Bağlamında 1980 Sonrası Türkiye’de Uygulanan Döviz Kuru Sistemleri*. Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi, 2011.
- Ertekin, Murat. “Döviz Kuru Rejimleri ve Türkiye’nin Dış Ticareti”. *Hazine ve Dış Ticaret Dergisi* 32/9 (2003): 7-157.
- Gök, Abdülkerim. “Alternatif Döviz Kuru Sistemleri”. *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi* 21/1 (2006): 131-145.
- Gül, Ekrem – Ekinci Aykut. “Türkiye’de Enflasyon ve Döviz Kuru Arasındaki Nedensellik İlişkisi: 1984-2003”. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* /1 (2006): 91-106.
- Güneş, Şahabettin. “Türkiye’de Kur Rejimi Uygulaması ve Enflasyon İlişkisi Üzerine Bir Analiz”. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi* 9/2 (2013): 65-77.
- Hepaktan, Erdem – Çınar, Serkan – DüNDAR, Özlem. “Türkiye’de Uygulanan Döviz Kuru Sistemlerinin Dış Ticaret İle İlişkisi”. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi* 3/5 (2011): 62-82.
- Hodge, Duncan. “The Effect of Exchange Rate Volatility on Trade and Employment: A Brief Review of the Literature”. *Employment Growth & Development Initiative Human Sciences Resource Council* (June 2005). Erişim: 17 Kasım 2018. <http://www.hsrc.ac.za/en/research-data/ktree-doc/1308>
- Işık, Nihat – Acar, Mustafa – Işık, H. Bayram. “Enflasyon ve Döviz Kuru İlişkisi: Bir Eşbütünleşme Analizi”. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 9/2 (2004): 325-340.

- İbicioğlu, Mustafa – Kapusuzoğlu, Ayhan – Karan, Mehmet Baha. “Türkiye’deki Tüketici Güven Endeksi ile Döviz Kuru Arasındaki İlişkinin Ampirik Analizi”. *İşletme Araştırmaları Dergisi* 5/1 (2013): 5-16.
- Karaca, Orhan. “Türkiye’de Faiz Oranı ile Döviz Kuru Arasındaki İlişki: Faizlerin Düşürülmesi Kurları Yükseltir mi?”. *Türkiye Ekonomik Kurumu Tartışma Metni* (2005): 1-18.
- Karacan, Rıdvan. “Faiz, Döviz Kuru İlişkisinin Makroekonomik Performansa Etkisi Üzerine Bir Değerlendirme”. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 20/2 (2010): 72-92.
- Karaçor, Zeynep – Gerçekler, Mustafa. “Reel Döviz Kuru ve Dış Ticaret İlişkisi: Türkiye Örneği (2003-2010)”. *Selçuk Üniversitesi İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi* 12/23 (2012): 289-312.
- Karagöz, Murat – Doğan, Çetin. “Döviz Kuru Dış Ticaret İlişkisi: Türkiye Örneği”. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 15/2 (2005): 219-228.
- Karakış, Leyla. “Türkiye’de Döviz Kuru ile Enflasyon Oranı Arasındaki İlişki (2000-2018)”. *Artuklu Kaime Uluslararası İktisadi ve İdari Araştırmalar Dergisi* 1/1 (2019): 83-93.
- Karaş, Göksel – Karaş, Ebru. “Reel Efektif Döviz Kuru, İhracat ve İthalat Arasındaki İlişki: Türkiye Özelinde Ekonometrik Bir Değerlendirme”. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 10/Özel Sayı (2017): 27-46.
- Kaya, Harun. “2001 Krizi Sonrası Türkiye’de Döviz Kuru ve Enflasyon İlişkisi: Döviz Kuru Geçiş Etkisinin VAR Analizi”. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 73/3 (2018): 841-865.
- Kılavuz, Emine – Topçu, Betül Altay – Tülüce, Nadide Sevil. “Yükselen Ekonomilerde Döviz Kuru Rejimi Seçimi: Ampirik Bir Analiz”. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 1/30 (2011): 47-109.
- Kızıldere, Celal – Kabadayı, Burhan – Emsen, Ö. Selçuk. “Dış Ticaretin Döviz Kuru Değişimlerine Duyarlılığı: Türkiye Üzerine Bir İnceleme”. *International Journal of Economic and Administrative Studies* /12 (2014): 39-54.
- Korkmaz, Murat – Dilbaz Alacahan, Nur – Aytaç, Ayhan – Aksoy, Muzaffer – Germir, Hatice Nur – Karta, Nurullah. “The Relation Between Reel Exchange Rate In Turkey And Foreign Trade: An Applied Anaylsis”. *International Refereed Academic Social Sciences Journal* 6/18 (2015): 84-104.
- Köse, Nezir – Ay, Ahmet – Topallı, Nurgün. “Döviz Kuru Oynaklığının İhracata Etkisi: Türkiye Örneği (1995-2008)”. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 10/2 (2008): 25-45.
- Küçükgöde, Haydar Anıl. “Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası’nın Faiz Koridoru Politikasının Etkinliği”. *Istanbul Management Journal* 27/81 (2016): 136-161.

- Okur, Ahmet. “Türkiye Ekonomisinde Faiz Oranı ve Döviz Kurunun Enflasyon Hedefi Üzerine Etkisi”. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi* /13 (2017): 146-164.
- Öncel, Abidin – İnal, Veysel. “Türkiye’de Reel Döviz Kuru ile Dış Ticaret Dengesi Arasındaki İlişki: 2000-2015 Dönemi İçin ARDL Modeli ile Ampirik Bir Analiz”. *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi* (2016): 786-799.
- Öner, Hakan. “Döviz Kuru ve Enflasyon Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Türkiye Uygulaması”. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* /1 (2018): 343-358.
- Özçiçek, Ömer. “Türkiye’de Ekonomik Krizler ve Döviz Kuru Enflasyon İlişkisi”. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 9/1 (2007): 71-80.
- Özdemir, Abdullah – Ordu, Cem Ferdi. “Döviz Kuru ve Dış Ticaret İlişkisi: Türkiye Örneği”. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar* 50/582 (2013): 29-42.
- Özdemir, K. Azim – Şahinbeyoğlu, Gülbin. “Alternatif Döviz Kuru Sistemleri”. *Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Araştırma Genel Müdürlüğü Tartışma Tebliği* (2000): 1-10.
- Özer, Hüseyin – Saraç, Taha Bahadır. “Kısa Vadeli Faiz Oranlarının Döviz Kuru Üzerindeki Etkisi: Türkiye Örneği (2001:03-2009-07)”. *Finansal Politik & Ekonomik Yorumlar* 47/539 (2010): 49-65.
- Öztürk, Hüseyin. “Cumhuriyetimizin 75. Yılında Ülkemizde Uygulanan İthalat Politikalarına Genel Bir Bakış”. *Dış Ticaret Dergisi Özel Sayı* (1998): 153-170.
- Peker, Osman – Görmüş, Şakir. “Türkiye’de Döviz Kurunun Enflasyonist Etkileri”. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 13/2 (2008): 187-202.
- Peker, Osman. “Reel Döviz Kurunun Ticaret Dengesi Üzerindeki Etkileri: Türkiye Örneği”. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* 22/2 (2008): 33-43.
- Sarı, Aydın. “Döviz Kuru Oynaklığının İthalata Etkileri: Türkiye Örneği”. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi* /11 (2010): 31-44.
- Sarı, Sacit. “Döviz Kuru İle Faiz Oranları Arasındaki Nedensellik İlişkisi: 2006-2018 Dönemi”. *Social Sciences Research Journal* 7/4 (2018): 218-230.
- Sarı, Yaşar. “Cumhuriyetten Günümüze Türkiye’de Uygulanan Para Politikaları”. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 4/7 (2007): 1-21.
- Sarısoy, Sinan – Yıldız, Fazlı. “Kamu Tüketim Harcamaları ve Özel Tüketim Harcamaları Arasındaki İlişki: AB Ülkeleri ve Türkiye Üzerine Ampirik Bir İnceleme”. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 22/1 (2013): 381-398.

- Selim, Sibel – Ayvaz Güven, Emine Türkan. “Türkiye’de Enflasyon, Döviz Kuru ve İlişkinin Ekonometrik Analizi”. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi* 10/1 (2014): 127-146.
- Sever, Erşan – Mızrak, Zekeriya. “Döviz Kuru, Enflasyon ve Faiz Oranı Arasındaki İlişkiler: Türkiye Örneği”. *Selçuk Üniversitesi İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi* /13 (2007): 265-283.
- Şahin, Dilek – Durmuş, Savaş. “Türkiye’de Reel Efektif Döviz Kuru, İhracat ve İthalat Arasındaki Nedensellik İlişkisinin Analizi”. *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 9/1 (2019): 210-223.
- Şahin, Dilek. “Türkiye’de Döviz Kuru ve Enflasyon Arasındaki Nedensellik İlişkisinin Analizi”. *Çukurova Üniversitesi İİBF Dergisi* 22/2 (2018): 391-408.
- Şentürk, Mehmet – Dücan, Engin. “Türkiye’de Döviz Kuru-Faiz Oranı ve Borsa Getirisi İlişkisi: Ampirik Bir Analiz”. *Business and Economics Research Journal* 5/3 (2014): 67-80.
- Tapşın, Gülçin – Karabulut, Ahu Tuğba. “Reel Döviz Kuru, İthalat ve İhracat Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Türkiye Örneği”. *Akdeniz İ.İ.B.F Dergisi* /23 (2013): 190-205.
- Telatar, Funda – Telatar, Erdinç. “The Relationship Between Inflation and Different Sources of Inflation Uncertainty in Turkey”. *Applied Economic Letters* 10/7 (2003): 431-435.
- Terzi, Harun – Kurt, Serdar. “Türkiye’de Dolarizasyon Sürecinde Döviz Kuru ve Enflasyon İlişkisi”. *Ekonomik Yaklaşım* 18/64 (2007): 1-22.
- Toda, Hiro. Y. – Yamamoto, Taku. “Statistical Inference in Vector Autoregressions With Possibly Integrated Processes”. *Journal of Econometrics* 66/1-2 (1995): 443-454.
- Torun, Mustafa – Karanfil, Muhammet. “1980-2013 Dönemi Türkiye Ekonomisinde Enflasyon ve Faiz Oranı Arasındaki İlişki”. *Yönetim Bilimleri Dergisi* 14/26 (2016): 473-490.
- Ulusoy, Ahmet – Cural, Mehmet. “Üretim ve İstihdam Politikaları Yeniden Yapılandırılmalı”. *TÜHİS İş Hukuku ve İktisat Dergisi* 19/1-2 (2004): 36-58,
- Uysal, Doğan – Mucuk, Mehmet – Alptekin, Volkan. “Finansal Serbestleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisinde Faiz ve Kur İlişkisi”. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi İİBF Dergisi* /15 (2008): 48-64.
- Ünlü, Hidayet. “Döviz Kuru Oynaklığı ve Ekonomik Büyüme: Türkiye Örneği”. *Sakarya İktisat Dergisi* 5/3 (2016): 17-31.
- Yamak, Rahmi – Korkmaz, Abdurrahman. “Reel Döviz Kuru ve Dış Ticaret Dengesi İlişkisi”. *Ekonometri ve İstatistik* /2 (2005): 11-39.

- Yaman, Habibe. “Türkiye’de Döviz Kurunun Dış Ticaret Üzerine Etkileri (2005-2015)”. *Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* 4/1 (2018): 45-69.
- Yılancı, Veli – Özcan, Burcu. “Yapısal Kırılmalar Altında Türkiye İçin Savunma Harcamaları ile GSMH Arasındaki İlişkinin Analizi”. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* 11/1 (2010): 21-33.
- Yıldırım, Kemal – Yıldırım, Selim – Kostakoğlu, Sultan Fatih - Dinç, Mehmet - Akkuş, Ömer. “Türkiye’de Döviz Kurunun Enflasyona Etkisi”. *Sakarya İktisat Dergisi* 8/1 (2019): 17-33.
- Yurtoğlu, Yasemin. “Reel Döviz Kuru İle İhracat Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Türkiye Örneği (1997-2015)”. *Gazi İktisat ve İşletme Dergisi* 3/1 (2017): 71-88.

Tezler

- Akardeniz, Erhan. *TCMB Faiz Kararlarının Döviz Kuru Volatilitesi İle İlişkisi*. Doktora Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, 2018.
- Alptekin, Volkan. *Türkiye’de Dış Ticaret-Reel Döviz Kuru İlişkisi: Vektör Otoregresyon (VAR) Analizi Yardımıyla Sınanması*. Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2009.
- Aral, Arif. *Türkiye’de Döviz Kuru ve Dış Ticaret İlişkisi: 1992-2013 Dönemi Eşbütünleşme Analizi*. Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi, 2015.
- Arat, Kürşat. *Türkiye’de Optimum Döviz Kuru Rejimi Seçimi ve Döviz Kurlarından Fiyatlara Geçiş Etkisinin İncelenmesi*. Uzmanlık Yeterlilik Tezi, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Piyasalar Genel Müdürlüğü, 2003.
- Atılğan, Özgür. *Türkiye’de Uygulanan Döviz Kuru Politikaları ve Reel Döviz Kurunun Dış Ticaret Dengesine Etkisi (1992-2010)*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2011.
- Ayhan, Fatih. *Döviz Kuru Oynaklığı, Dış Ticaret ve İstihdam İlişkisi: Türkiye Uygulaması*. Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2016.
- Bekiroğlu, Cemil. *Türkiye’de İşsizlik Sorununun Çözümlemesinde Uygulanan Ekonomi Politikalarının Analizi*. Yüksek Lisans Tezi, Kadir Has Üniversitesi, 2010.
- Cergibozan, Raif. *Reel Döviz Kuru ve TL’nin Aşırı Değerlenme Oranının Ölçümü*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, 2011.
- Demircioğlu, Mehtap. *Döviz Kuru Politikaları ve Dış Ticaret 1980 Sonrası Türkiye Örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 2009.
- Dilbaz Alacahan, Nur. *Enflasyon Hedeflemesi Uygulanan Ülkelerde Enflasyon-Döviz Kuru İlişkisi ve Türkiye Uygulaması*. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2011.

- Diler, Huriye Gonca. *Reel Döviz Kurları-Dış Ticaret Hadleri İlişkisi Türkiye Üzerine Bir Uygulama*. Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, 2006.
- Erdoğan, Salih Yasa. *Döviz Kuru Rejimleri ve Türkiye’de Uygulanan Döviz Kuru Rejimlerinin Ekonomik Büyümeye Etkisi*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2008.
- Güner, Canan. *Sürekli Gelir Hipotezi ve Türkiye’de Tüketim Harcamaları Üzerine Bir Uygulama*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2013.
- Helhel, Yeşim. *Makroekonomik Değişkenler ve Döviz Kuru İlişkisi: Yapay Sinir Ağı ve Var Yaklaşımları ile Öngörü Modellemesi*. Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, 2009.
- İşcan, Hüseyin. *Türkiye’de Döviz Kuru, Enflasyon ve Faiz Oranı İlişkisi: 2009-2017 Uygulaması*. Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, 2018.
- Karabulut, Alparslan. *Türkiye’de İşsizliği Önlemede Aktif İstihdam Politikalarının Rolü ve Etkinliği*. Uzmanlık Tezi, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü, 2007.
- Karayazı, Mehtap. *Türkiye’de Uygulanan Döviz Kuru Sistemlerinin Makroekonomik Etkileri*. Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, 2004.
- Kardaşlar, Ahmet. *Döviz Kuru ile Makroekonomik Büyüklükler Arasındaki İlişki: Türkiye Üzerine Bir Uygulama*. Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, 2013.
- Kazıcı, Merve. *Türkiye’de Uygulanan Döviz Kuru Rejimlerinin Ekonomik Büyüme Çerçevesinde Değerlendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, 2015.
- Keskin, Şevki. *Döviz Kuru Politikaları-Dış Ticaret Hadleri İlişkisi Türkiye Uygulaması (1984-2007)*. Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi, 2009.
- Kılıçarslan, Engin. *Döviz Kuru ve Makroekonomik Etkileri*. Yüksek Lisans Tezi, Hitit Üniversitesi, 2016.
- Kılıçarslan, Nilay. *The Effect of Real Exchange Rate on Unemployment in Turkey*. Yüksek Lisans Tezi, Bilkent Üniversitesi, 2007.
- Kızılkaya, Oktay. *Reel Döviz Kuru, Yabancı Sermaye ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği*. Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2012.
- Köroğlu, Emrah. *Merkez Bankasına Alternatif Bir Yaklaşım Olarak Para Kurulu Sistemi, Dünyadaki Uygulamaları ve Türkiye’de Uygulanabilirliği*. Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, 2004.
- Ordu, Cem Ferdi. *Döviz Kuru Dış Ticaret İlişkisi: Türkiye Örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi, 2013.

- Sağdıç, Ayşe. *Türkiye’de Döviz Kuru, Enflasyon ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Ekonometrik Analiz (2003:1-2017:3)*. Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi, 2018.
- Saraçoğlu, Gülnur. *Türkiye’de Dış Ticaret ve Döviz Kuru (1981-1995); Vektör Otoregresif Yaklaşım*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, 1996.
- Saykal, Burak. *Döviz Kuru Değişimlerinin Enflasyon Üzerindeki Etkisi: Türkiye Üzerine Bir Uygulama*. Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi, 2018.
- Tekin, İpek. *Gelişmekte Olan Ülkelerde Tüketim Harcamaları*. Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, 2014.
- Türk, Emrah. *Döviz Kurundan Enflasyona Geçiş Etkisi ‘Türkiye Örneği’*. Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi, 2014.
- Türköz, Haydar. *Türkiye Ekonomisinde, 1988-2010 Döneminde Reel Döviz Kuru Riskinin Reel Faiz Oranı Üzerindeki Etkileri*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 2014.
- Uğurlu, Erginbay. *Reel Döviz Kuru ve Ekonomik Büyüme: Türkiye*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, 2006.
- Vural, Umut. *Geleneksel Olmayan Para Politikalarının Yükselişi*. Uzmanlık Yeterlilik Tezi, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası İletişim ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü, 2013.
- Yaman, Demet. *Döviz Kuru Oynaklığının Dış Ticaret Üzerine Etkileri: Teori ve Uygulama*. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, 2012.
- Yetim, Muhammed. *Döviz Kurları ile Tüketici Fiyat Endeksi Arasındaki Geçişkenlik Etkisi: Türkiye Örneği*. Doktora Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, 2018.

Web Sayfaları

- Berument, Hakan. “Döviz Kuru Hareketleri ve Enflasyon Dinamiği: Türkiye Örneği”. Erişim: 02 Şubat 2019.
https://www.researchgate.net/publication/4727671_Doviz_Kuru_Hareketleri_ve_e_Enflasyon_Dinamidi_Turkiye_Ornedi
- Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü. “Ekonomik Göstergeler”. 08 Mart 2019.
<http://www.bumko.gov.tr/TR,7045/ekonomik-gostergeler-1950-2019.html>
- Erçel, Gazi. “2000 Yılı Enflasyonu Düşürme Programı: Kur ve Para Politikası Uygulaması”. Erişim: 30 Ocak 2019.
<http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/bbdc2bb1-2b9d-4ae2-8548-dd2d2fc7d53f/baskanmat5y.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-bbdc2bb1-2b9d-4ae2-8548-dd2d2fc7d53f-m3fC9xi>
- Tahsin, Emine. “Türkiye Ekonomisinde Büyüme Beklentileri”. Erişim: 10 Mart 2019.
<http://cdn.istanbul.edu.tr/statics/www.istanbul.edu.tr/wp->

content/uploads/2015/01/T%C3%BCrkiye-ekonomisinde-
b%C3%BCy%C3%BCme-beklentileri.pdf

Türkiye İş Kurumu. “Kurs ve Programlar”. Erişim: 08 Mart 2019.
<https://www.iskur.gov.tr/is-arayan/kurs-ve-programlar>

ÖZGEÇMİŞ

Leyla Karakış, 19.07.1991 tarihinde İstanbul'un Kadıköy İlçesinde doğdu. Ortaöğrenimini 2009 yılında Tuzla Anadolu Teknik Lisesi Bilişim Teknolojileri bölümünde tamamladı. 2014 yılında Sakarya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat bölümünden bölüm üçüncüsü olarak mezun oldu. 2015 yılında Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalında yüksek lisans eğitimine başladı. 2016 yılında Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Adalet bölümünü bitirdi. Mardin Büyükşehir Belediyesi Gençlik Merkezi, Dış Politika bölümünde proje eğitim koordinatörü olarak çalıştı.

